

JEZIK IN SLOVSTVO

letnik XX — leto 1974/75 — št. 7

Jezik in slovstvo

Letnik XX, številka 7

Ljubljana, april 1974/75

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Matjaž Kmecl, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 48.— din, polletna 24.— din, posamezna številka 6.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 24.— din

Za tujino celoletna naročnina 100.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto, Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina sedme številke

Razprave in članki

- 177 *Milan Dolgan* Jezik v učbeniku in priročniku Učimo se matematike
- 181 *Janez Rotar* Socialno-psihološka ozadja nekaterih fenomenov tradicionalne pravljice
- 191 *Dobroslava Bergová* Srečko Kosovel in Jiří Wolker
- 202 *France Novak* Arhaizacija v Visoški kroniki
- 207 *Božena Orožen* Poučni izlet v območje Boča in Donačke gore

V spomin

- 214 *Bruno Hartman* Janko Glazer (1893—1975)

Zapiski, ocene in poročila

- 217 *Marijan Tavčar* Prispevek k pisavi in izgovarjavi sodobnih grških lastnih imen
- 219 *Jože Koruza* Monografija o elegiji v slovenski literaturi
- 225 *Marta Silvester* Prikaz rastlinskih imen v SSKJ I.
- 228 *Franc Jakopin* Norveška študija o zgodovini ruskega knjižnega jezika
- 231 *Jan Zoltan* Pisma Bohuša Vybírala Francetu Bevku
- 233 *Kazimierz Woźniak* Nova sinteza o poljskih dialektih
- 235 *Olga Gnamuš* Modeli v sintaksi otrokovega govora
- 237 *Marija Stanonik* Po sledih začetkov slovanske pismenosti
- 240 *Marija Stanonik* Slovenistika v Göttingenu
- 6/3 V oceno smo prejeli
- 6/4 Uredniško sporočilo

JEZIK V UČBENIKU IN PRIROČNIKU UČIMO SE MATEMATIKE I*

Operacija seštevanja, Pojem množice

Kadar pred določnim imenom, ki je termin, nastopa splošno ime, najdemo določno ime v roditelju, npr.: »računski operaciji seštevanja in odštevanja« (P, str. 8). Bolj kultivirano in bolj pregledno bi bilo uporabljati imenovalnik, saj gre za termin in jezik je strokoven. Torej: računski operaciji *seštevanje* in *odštevanje*.

Na naslednji strani (9) je stavčni primer: »Otroci naj se seznanijo s pojmom množice na osnovi konkretnih primerov iz svojega nazornega okolja.« Drugače: s pojmom množica. Na isti strani je še en primer roditelja, a tudi dva primera imenovalnika.

Zanimiv primer na strani 41: »Za poglobitev pojma enakosti bomo hkrati vpeljali tudi nasproten pojem — neenakost.« Vidimo dva različna načina izražanja v enem stavku. »Enakost« ni manj vredna kot »neenakost« in je enako potrebna poudarka. V vseh primerih je določeno ime poudarjeno oziroma mora biti poudarjeno.

Opazovanje obravnavanega pojava kaže, da sta splošno ime in določno ime v strokovnem jeziku pogosto različnega spola, različnih oblik, npr.: pojem enakost, operacija seštevanje, pojem množica, revija Sodobnost, gostilna Krim, pohištvo Jana. Če je določno ime lastno, konkretno, ni omahovanja v rabi — roditelj ni mogoč, npr.: Dobiva se pred gostilno Krim. Če je spol (oblika) različen, ni primerno sklanjati obeh imen, kot je to mogoče, če je spol (oblika) enak, npr.: V restavraciji Urški... Navadni, občevalni jezik teži k odpravi splošnega imena, določno ime postane sklonljivo: Dobiva se pred Krimom. Primerjaj še: V romanu Deseti brat: V romanu Desetem bratu: V Desetem bratu.

Primer enakega sklona in sklanjanja obeh imen v Priročniku: »Prehod... k računski operaciji subtrakciji« (str. 65). Po drugi strani se pojavlja »operacija odštevanja«.

Določno ime je v imenovalniku in je poudarjeno z narekovajem: »Prehod od operacije z množicami »združevanje množic« (unija) k računski operaciji »seštevanje naravnih števil« predstavlja za otroke precejšnjo abstrakcijo.« (str. 60).

Tudi v primeru enake oblike obeh imen dajem prednost nesklanjanju določnega imena, torej: prehod k operaciji subtrakcija, v restavraciji Urška. Treba pa je sklepati oboje v primerih tipa: Nimamo gum ježevk, vrtnic spenjalk.

V jeziku deluje zapleten vpliv oblikoslovne asimilacije in disimilacije, različen od spola in tudi od sklona. Priročnik, stran 9: »Zaradi teh pomislekov so se v aksiomatičnem nauku o množicah odpovedali definiciji pojma množica.« Na

* Odlomek iz razprave.

strani 12 pa je vendarle: »Nikakor ne sme učitelj obremeniti učenca 1. razreda s kakršno koli razlago pojma množice.«

Različno je »operacija seštevanja« (glej zgoraj) in »naloge seštevanja« (P, str. 64, 73, 74). Prvo je mogoče in priporočljivo postaviti v imenovalnik (operacija seštevanje), drugo pa ne, saj »naloge« v razmerju do »seštevanje« ni enačba, ni v razmerju splošno — določno; pojavlja se tudi množina: naloge seštevanja.

Imenovalnik in rodilnik določenega imena imata skupno lastnost, da sta nesklonljiva, npr.: z operacijo seštevanje, pri operaciji seštevanje — z operacijo seštevanja, pri operaciji seštevanja.

Posebej se ustavimo ob primeru »pojmem množice«. Opazujemo vezavo zelo splošne besede »pojmem«. »Pojmem« praktično pomeni sledeče: termin, ime, beseda, pomen, izraz. V zvezi s »pojmem« se zdi normalen rodilnik, v zvezi s približnimi sinonimi pa je jasen imenovalnik, npr.: otroci se seznanijo s pomenom besede množica. Rodilniška vezava besede »pojmem« verjetno pomeni, da je razumevanje te besede oslabilo, da je postalo po nepotrebnem abstraktno. Če v primeru »V romanu Deseti brat« vpliva lastno ime v smeri imenovalnika, pa naj v primeru »pojmem množice« v isti smeri vpliva izrazito splošno ime »pojmem«, ki nujno napoveduje, da se bo pojavilo določno ime ali termin.

Množica

Osnovni, najvažnejši termin je »množica«. Že od prve strani dalje nastopa tudi v Začetnici. Ni nobenega dvoma, da ga morajo učenci čimprej uporabljati. (P, str. 12) »Posebno pozornost moramo posvečati pravilnemu izražanju, npr.: to je množica deških kopic, to je množica plaščev.« (P, str. 17) Učenci se torej pri matematiki učijo določenega, umetnega izražanja. Izražanje naj bi se avtomatiziralo. Vendar velja to najbolj za »množico«, sicer skuša biti matematično izražanje učencev prvega razreda naravno.

Izraz »množica« izhaja iz matematične teorije množic in je zato bojda nepogrešljiv. V sami teoriji množic pa bržda jezikovno izražanje ni tako bistveno, kot je za ta del v začetni računici.

Množica dečkov, Dečki

Samo nakazana, ne uvedena je možnost, da bi namesto »množica« uporabljali kar samostalnike v množini oziroma skupna imena (otroci, igrače; pohištvo, sadje). Nakazana je v primerih, ko gre za tako imenovano »osnovno množico«, češ da je na začetku ta termin za učence pretežek (P, str. 11, 12, 16, 17). V Začetnici stoji: »To so otroci našega razreda« proti: »To je množica dečkov« (str. 2). Seveda bi tudi drugi stavek zadoščal potrebi, če bi se glasil: To so dečki. Ali: namesto »To je množica otrok, ki imajo črne čevljičke« (str. 3) — To so otroci, ki imajo ...

Element, Delna množica, Množica

Termin »element« se uporablja v zvezi z množico, npr. element množice. »Matjaž ni element množice deklet.« P (str. 13) na začetku svetuje, naj se namesto element reče »pripada oziroma ne pripada« (str. 13), malo naprej pa pravi, da je

učence »treba slej ko prej navaditi na izraz »element« (str. 16), češ da se v teoriji množic splošno uporablja. V Začetnici se uporablja že od strani 9 naprej. Priročnik svetuje, naj se na začetku uporablja tudi izraz »član množice ... član tabornikov ...« »Množici pa lahko pripadajo tudi druge reči, ki niso osebe in zato ne morejo biti njeni člani. Ker take reči tudi pripadajo množici ... smo zato rekli element množice ...« (str. 16).

Tako pedagoško in jezikovno izpeljevanje oziroma uvajanje termina element je kar prepričljivo, če ne pomislimo, da potemtakem za slovenščino tudi izraz »množica« ni primeren, saj se rabi predvsem za osebe, tako kot »član«. Nemški izraz »Menge« je bolj splošen izraz količine in manj vezan na osebe, kot je slovenska množica; pedagogika se torej v nemščini neprimerno lažje priključi matematiki. V primeru izraza množica nova matematika izkorišča dejstvo, da se izraz množica uporablja v splošnem jeziku. (Primerjaj: Stanko Uršič, Računamo do 20, začetne strani.) V primeru izraza element/član pa nova matematika sprejema izraz, ki nima nobene zveze z splošnim jezikom; raba v splošnem jeziku ji predstavlja oviro. Prenos teorije množic v pedagogiko ni prepričljiv.

Mogoče je predlagati, kateri izrazi bi še prišli v poštev. Namesto element — enota. Če bi uporabljali imenski niz: skupina — skupinica — enota ali celota — del — enota, si ne bi dosti pomagali.

Uporaba besede množica se zaplete, ko je treba uporabljati besedne zveze: osnovna množica, delna množica. Tisto, kar je na začetku Začetnice »množica«, preide kasneje v »delno množico«, medtem ko »osnovna množica« lahko postane »množica«. Npr. Z, str. 21: »To je množica trikotnikov« proti: »To je delna množica velikih trikotnikov.« Gibčnost in neformalnost se kaže v tem, da je »množica« neredko oboje — delna in osnovna. P, str. 35: »množica otrok z dvignjenimi rokami«, »množica vseh otrok v razredu«.

Nedoslednosti v rabi navedenih terminov so še drugačne. Začetnica uporablja na strani 5 termin »skupina«: »Nariši vrh okrog skupine otrok s črnimi čevlji« in skupine otrok, ki drže roke kvišku! Medtem ko Z večinoma uporablja »delna množica«, P zelo pogosto uporablja sestavljenko »podmnožica«. Redkeje se pojavlja sestavljenka »nadmnožica« (P, str. 24, 25, 35). Namesto »osnovna množica« uporablja Priročnik tudi »izhodiščna množica« (str. 31, 32, 38), »izhodna množica« (str. 40) in »dana množica« (str. 33, 40).

Množica dečkov, Množica dečki

Izraz »množica« se veže z roditeljskim (množica deklic); s tem odvzema moč stvarnemu imenu. Nastaja vprašanje, ali ne bi bilo bolje vezati množico z imenovalnikom, npr. namesto To je množica avtomobilov — To je množica avtomobili.

V nestrokovnem jeziku besedo »množica« lahko dopolnjuje samostalni v roditeljskem. Tu, v matematiki, pa se rabi kot ponavljajoča se, splošna, napovedovalna, samo matematična beseda. Velika razlika je npr. med izrazom pet jabolk (jebas jabolk) in med izrazom množica jabolk (oziroma množica jabolka), kar nastopa samo v matematiki. Primerjaj še: skleda fižola — množica fižol(a).

»Množica otrok« pa nastopa tako v splošnem kot v matematičnem jeziku. Možno je ustvariti razliko: množica otrok (splošno) — množica otroci (matematično).

Imenovalnik povečuje razumevanje specifičnega matematičnega jezika. Čistost matematičnega izražanja bi se z imenovalnikom povečala. Ne bi bilo več mešanja s splošnim jezikom, ne bi bilo več dvoumnosti, tako kot je ni v izrazu »element«. V primeru »množice« ne bi beseda, ampak njena sintaktična vezava omogočila terminologizacijo.

V izrazih pet jabolk ali pa gajbica jabolk sta besedi pet in gajbica količinski besedi, ki izražata količino samostalnika v roditelju. Nasprotno pa v izrazu množica jabolk(a) beseda množica nima določnega količinskega pomena. Zato sintaktična vezava npr. besede pet in gajbica ni treba da je vzor za vezavo besede množica. Slučajno ima »množica jabolka« enako vezavo kot »štiri jabolka«.

V matematiki besedi množica sledi terminološko pojmovano ime. To je zato podoben primer kot že obravnavana »operacija seštevanja« ali pa »pojem množica«. »Množica« ima v matematiki funkcijo napovedovanja določnega imena, torej podobno funkcijo, kot jo ima beseda »pojem«. Začetnica in Priročnik posvečata veliko pozornost imenovanju množic (npr. Z, str. 10). Če Začetnica ukaže: Imenuj množico!, je bolj primerno odgovoriti z imenovalnikom kot z roditeljem. Npr.: To je množica male ploščice. Da bi beseda »množica« lahko odpadla, smo že govorili (npr.: to so male ploščice).

V obeh knjigah prevladuje roditelj, vendar najdemo tudi primere z imenovalnikom. Tako se izraz »osnovna množica«, če ni v stavku, veže z dvopičjem in imenovalnikom; npr.: »Osnovna množica: oblačila« (Z, str. 10). Glej vrsto primerov v Priročniku, str. 10, 11, 33. V Priročniku, str. 33, najdemo takle primer: »množica »modro pisalno orodje«, torej imenovalnik, pa še narekovaj, da je ime razvidno.

Raba roditelja v funkciji, da ne pomeni imena, ampak celotno količino (osnovno množico), postane zaradi prevlade prve rabe prav problematična. Glej v Priročniku, str. 27: »delna množica malih ploščic«. Tu imamo naravno rabo roditelja — partitivni genitiv; mišljeno je: delna množica množice malih ploščic, ne pa: delna množica male ploščice. Zaradi prevladovanja imenovalnega roditelja si mora pomagati Začetnica takole, nerodno: »To so naše male modre ploščice. Te tvorijo delno množico vseh malih ploščic« (str. 21).

Navajam stavčne primere imenovalnega roditelja v Priročniku: »V osnovni množici ploščic npr. lahko sestavimo množico kvadratov in množico rdečih ploščic« (str. 29). Nasvetovana pretvorba: V osnovni množici ploščice npr. lahko sestavimo množico kvadrati in množico rdeče ploščice. Stran 32: »Začnimo . . . z množico otrok z modrim puloverjem in množico otrok s črnimi čevlji.« Pretvorba: . . . z množico otroci z modrim puloverjem in množico otroci s črnimi čevlji. Str. 51: »Ker ostaneta dve jabolki, ima množica jabolk dva elementa več kot množica otrok.« Pretvorba: množica jabolka, množica otroci.

Zanimivi so primeri s števnikmi. Imenovalnik je namreč zanimiv tudi zaradi težnje števnikov k nesklonljivosti. Stran 8: »množica petih malih ploščic«. Števniki

pretvorimo v imenovalnik: množica pet malih ploščic. Str. 55: »množica 9 mandarin« — lahko berem devetih ali devet. Str. 64: »... združili množico 7 krožcev z množico dveh krožcev.«

»Množica« ima dobrodošlo jezikovno funkcijo, da prevzema ustrezen sklon in da omogoča sledeči imenovalnik (rodilnik), ki bi se brez »množice« moral podrediti stavku. S prevladovanjem imenovalnega rodilnika namesto imenovalnika se najbrž kaže prevladovanje pisnega jezika nad govornim jezikom.

Določilna lastnost, Določilne lastnosti

Da je rodilnik besede množica imenovalen, dokazuje tudi tale formulacija: »Teško je le dobiti za to množico pravo ime, t. j. določilno lastnost.« (P. str. 33) V tej formulaciji je izraz ime enakega pomena kot določilna lastnost. Primerjaj še: »»Moder pisalni pribor« je določilna lastnost ene množice, »svinčnik« druge; »moder svinčnik« pa določilna lastnost presečne množice« (P, str. 32). Začetnica uporablja samo »ime« oziroma »imenovati«.

V Priročniku se (celo na isti strani) ta stvar imenuje različno. Poleg »določilna lastnost« se pojavlja: karakteristična lastnost, značilnost, lastnost. Npr.: »Ploščice se od leve proti desni razlikujejo po dveh značilnostih, v navpični smeri pa po eni značilnosti« (P, str. 24). Tu opazujemo tudi razpad enotnega pojma določilna lastnost (ime) na več lastnosti (ne pa na več imen). Ta razpad ne pogojuje rabe različnega termina, le besede »ime« ni mogoče rabiti v množini.

Razlaga: Vsaka množica ima ime. Ime (množica) ima eno ali več določilnih lastnosti. Če je določilna lastnost samo ena (npr. množica trikotniki), je določilna lastnost kar ime. Če je določilnih lastnosti več (npr. tri določilne lastnosti: množica rdeči tanki trikotniki), vse skupaj tvorijo ime.

Janez Rotar

Pedagoška akademija v Ljubljani

SOCIALNO-PSIHOLOŠKA OZADJA NEKATERIH FENOMENOV TRADICIONALNE PRAVLJICE

Ob obravnavi pravljic in pripovedk se razčlenjevalec pogosto znajde pred fenomenom, ki se glede te slovstvene vrste zdijo nezadovoljivo pojasnjeni oziroma se pri nas niso pojavljali kot predmet celovitejše obravnave. Takšen fenomen je npr. nasploh negativna podoba in vloga mačehe, ki zanjo ne v pripovedni pesmi (baladi) ne v ljudski prozi skoraj ni izjeme. V okviru pravljice ali pripovedke je podobno glede fenomena čarovnice v položajih različnih življenjskih likov.

Nekateri razčlenjevalci ljudskega slovstva in mladinske književnosti mimo odgovora na vprašanje ob omenjenih fenomenih opozarjajo na romantične oblikovalne prvine, na apriorizem, na polarizacijsko razvrščanje likov in dejanj v ljudskem slovstvu, posebno v pripovedništvu. Radi tudi ugotavljajo, pri katerih izvirnih novejših pravljicarjih, ki so oblikovali in ustvarjali na izročilu ljudske pravljice, dobivajo ti fenomeni drugačno vsebino, mačehe niso več tako negativne in »čarovnice« niso več prave čarovnice. Take misli srečujemo največkrat ob Andersenu, npr. ob Vžigalniku, Palčici in ob drugih besedilih.

Če si skušamo pojasniti pravljичne fenomene, kot so mačeha, pastorka, mati, nevesta in druge, v dve nasprotni si skupini razvrščene like tradicionalnega pripovedništva, like, ki sodijo v najožjo socialno celico, v družino, bi se veljalo usmeriti na tisto območje, ki izhaja že iz soočenja sveta ljudskega pripovedništva z resničnim družbenim svetom oziroma ljudskega pripovedništva in modernjšega ter današnjega umetnega pripovedovalca na področju tradicionalnih književnih vrst.

Da Andersen ni negativno in mračno prikazoval čarovnic in mačeh, tedaj si najlaže razlagamo to z mislijo, da pisatelj ali pripovedovalec za kaj takega ni imel v sebi ne izkustvene potrebe in ne psihološke motivacije kot pobude. Za Andersena smemo to še posebej trditi, ko vemo, da je svoje siceršnje mladostne in kasnejše resentimente zelo rad in na različne načine, nasploh pa sila posrečeno in izvirno vnašal v svoj pripovedni medij. In če bi temu preprostu sklepanju skušali oporekati, češ, saj je veliki danski pripovedovalec trpka doživetja, svoje neizbrisne resentimente vendar marsikdaj povedal v docela obrnjeni zgodbi (kar se dà posebno nazorno in prepričljivo razlagati npr. iz usode tako zelo poetičnega lika, kot je Mala morská deklica, bolj povednega, kakor pa je preprosta, dasi tudi poetična in poetizirana »neobrnjena« prilika o grdem račku!), bi ob odsotnosti tako »mačehe« kot mačehe in ob pojavnosti zgolj matere pri gornji predpostavki vendarle mogli vztrajati.

Pri drugih pravljíških besedilih pa se smemo vprašati po notranjih nagibih pripovedovalca do pripovednega upodabljanja tistih fenomenov, ki v tipološkem pogledu izstopajo predvsem po pravljíški negativnosti. Da je za pravljíško negativnost lika treba iskati psihološke motive prav pri posameznem pripovedovalcu, se da sklepati iz primerjave posameznih zgodb in usod, v katerih so zajeti isti oziroma identični posamezniki, v našem primeru konkretni členi najožje socialne skupine — družine. Primerjava bo nazornejša tedaj, ko bosta v primerjalnih predlogah pravljíška dobrotnost in hudobija porazdeljeni različnim nosilcem omenjenega temeljnega kroga. Da bi primerjava bila bolj neposredna in upravičena, vzemimo deli, ki sta iz identičnega ustvarjalnega in življenjskega obdobja, ki sta oprti na ljudsko izročilo, kot liki v ospredju pa obakrat nastopajo: mati, sin in snaha (nevesta, kakor se glasi v nekaterih slovenskih narečjih in v srbskohrvatskem jeziku sinonim za snaho). Besedili sta: Šuma Striborova¹, ki jo je zvesto po ljudskem izročilu napisala hrvaška pravljíčarka tradicionalne pripovedne vrste Ivana Brlić-Mažuranić (1874—1938), drugo besedilo pa je prav tako v duhu ljudskega izročila, pravljica Mlada Breda in Deveti kralj², napisal Fran Milčinski (1867—1932).

¹ Ivana Brlić-Mažuranić: Priče iz davnine. MH Zagreb 1916, 77—85.

² Fran Milčinski: Pravljice. Ljubljana 1911, 81—87.

Razlika glede položajev temeljnih treh likov v zgodbeni pripovedni plasti je med besediloma le ta, da je Brlič-Mažuraničeva pomaknila nastopajočo trojico, mater, sina in snaho, docela v ospredje in je pripoved izraziteje osredotočila nanje. Pri Milčinskem pa je v zgodbeni pripovedni plasti znaten delež posvečen nevestinim staršem, grajskemu gospodu in gospej. Ta razširitev v nosilni plasti besedila je tudi izrazitejša glede tipološke značilnosti: pri Milčinskem se na tej osnovni plasti koherentno razraščata elegično poudarjena usodnost in predvsem še izrazita etična starševska prizadetost. Pri Brlič-Mažuraničevi takšne razširitve ožje fabulativno pripovedne plasti pravzaprav ni, ker so Hišni docela podrejeni razreševanju razmerja med materjo in snaho, in sicer brez poudarjene usodnosti, etično razsežnost pa le neznatno pogloblja fenomen siromašne in dobrotne deklice. Spričo tega je razmerje med tremi temeljnimi liki pri hrvaški pravljici čarki neposrednejše in je izraziteje izostreno. To je posebej očitno, ker se oblikuje apriorno, brez usodnostnega pravljiskega uvajanja in torej brez pravljiske pogojene psihološke dispozicije.

Materino apriorno nasprotovanje snahi izhaja pri Brlič-Mažuraničevi iz tega, da v njej takoj prepozna kačo, kakor hitro jo sin privede v hišo. Namesto usodnosti pa se pojavljata sinova nerazsodnost in nerazumnost, ko se ne ume upreti zapeljivo lepi gozdni deklici: »Sad da je on bio siguran i dosjetljiv momak, pak da je brže mahnulo ušicom od sjekire na nju i da je viknuo: Nisam baš ja mislio, da se sa šumskim čudom vjenčam, postala bi djevojka opet gujom, utekla bi u panj i nikom ništa.«³

Toda to so razlike z vidika objektivnega pripovedovalca in njegovega umevanja osnovnega dogajanja in sobesedila, etičnega podteksta in zgodbenih vzporednosti, ki vsaki pripovedi kot celoti dajejo večjo moč, večjo iluzijo življenjskosti in popolnosti, tudi v okviru pravljiske pripovedne vrste.

Med Šumo Stribovo in Mlado Bredo in Devetim kraljem pa je pomembnejša razlika glede prisojanja pravljiske dobrotnosti in hudobije posameznim likom, zaradi česar deli sploh razčlenjevalno primerjamo.

V trikotu mati — sin — snaha je dobrotnost prisojana ali materi ali pa nevesti, snahi; prav tako seveda tudi hudobija. V besedilu Brlič-Mažuraničeve je mati v vsem dobra, kot mati iz znane francoske pravljice, ki jih sin, nevesti na ljubo, iz živega telesa izkoplje srce, da ga ponese svoji dragi.⁴ Kakor sicer že na začetku izstopa materino spoznanje ob prvem srečanju, da »imade snaha u ustima« kačji jezik in da je »nazlobna, poždrjljiva i goropadna«,⁵ pa materina dobrotnost močno izstopa in se prepričljivo kaže predvsem v njenem samožrtvovanju, pa tudi v pomoči neznani mali deklici s trskami, kar se ji nato poplača s Hišnimi; dalje se kaže v njenem prikrivanju sinove nezvestobe in nehvaležnosti ter njegove slepe predanosti nevesti. S tem se oblikuje in izraža materina etična moč, ki doseže vrh tedaj, ko ji Stribor nudi možnost vrnitve v njeno lastno mladost in v rodni kraj, ko ji nudi pravljичno možnost ubega sedanjim težavam z vrnitvijo v mladost in možnost potešitve domotožja, ki se naravno rodi v materini

³ Šuma, c. d. 77.

⁴ Motiv je v slovenski književnosti uporabil Rado Murnik za noveleto Materino srce, LZ 1896, kasneje pa je motiv Jeana Richepina upesnil Srečko Kosovel v pesni Richepinov motiv, LZ 1929.

⁵ Šuma, c. d. 78.

nesreči in se s hudim še stopnjuje. Vendar se mati odpove ponovni mladosti in domu, in sicer zato, ker bi tedaj morala izgubiti sina. Prav s to svojo največjo odpovedjo pa povzroči, da se ji ni treba dokončno odpovedati sinu, ker se ta sedaj sploh vrne k materi, saj ga s svojo odpovedjo mladosti in rojstnemu kraju odreši uklete predanosti snahi, njo pa prežene nazaj v podobo kače. Skratka, nič ne more materi odtehtati tistega, kar ji je lastni sin, ne pomladitev in ne vrnitev v rojstni kraj. Ta vidik razreševanja trikota je torej dosledno izveden v prid matere.

Etično razsežnost v zgodbeni pripovedni plasti Šume Striborove smo skušali posebej pazljivo izluščiti, da bi tako nekako dosegli oziroma podčrtali ravnotežje materinemu odklonilnemu apriorizmu in hkrati življenjsko izključevalnemu odnosu do snaha, ker ji je prevzela ljubljenega, edinega sina. Ta fenomenološki apriorizem je v pravljici navzoč od začetka do konca; je pa nekoliko odbijajoč po psihološki strani tudi zaradi materinega oziroma še bolj Tintiliničevega zarotništva zoper snaho, oprtega sicer na brezupni materin boj za sina; a z etičnega vidika in predvsem še zaradi korelacije z resničnim življenjem takšno ravnanje vendarle občutno vpliva na bralčev odnos do celotnega materinega položaja in ravnanja.

Ravno zavoljo tega je kritičnemu bralcu očitno, da pripovedovalec gradi na izključujočem razmerju mati — snaha, da je sin le objekt in bolj ali manj pasiven član trikota, pozitivni subjekt je samo mati, in sicer preprosto zavoljo tega, ker je prapripovedovalec motiva s takšno razrešitvijo očitno bila mati, kot bi po vsem ugotovljenem mogli predvidevati. Pripoved je psihološko motivirana in glede na korelacijo s številnimi socialnimi izkustvi ponavljana z vidika matere. Totalnost snahine hudobije in njena negativnost sta takšni in tolikšni, da na koncu pravljice izgine spet kot kača, brez kanca pravljiske možnosti, da bi sploh kdaj bila in da kdaj bo kaj drugega kot kača. Tudi Striboru ne pride niti na misel, da bi jo odrešil začaranosti, dasi bi s svojimi čarovnimi lastnostmi mogel.

Sin pa, ki je snahina igrača, dokler je bila pri hiši, ni subjekt, prej slab kot dober, saj celo misli, da mu je mati čarovnica »i odmah zamrzi na majku«;⁶ ne posluša je, ko mu s Tintiliničevo zarotniško pomočjo dokazuje, da je snaha vendar kača. A ta sin se sedaj spremeni, »pade pred majku na koljena, ljubi joj skute i rukave, a onda je podiže na svoje ruke i nosi kući... Moli sin Boga i majku, da mu oprostite. Bog mu oprostí, a majka mu nije ni zamjerila bila.«⁷

Skratka, pri kritičnem bralcu se med pravljico oblikuje rahla opozicija. Bralec išče etično ravnotežje med materinim ravnanjem in med njeno žrtvijo. Ta bralčeva zadržanost se za silo umakne šele na koncu pravljice, a tudi tu ne docela. Ostaja namreč ob vprašanju, ali je totalna izključitev snaha, totalna materina nepomiritev s snaho, ki jo je sin po svoji »zablodi« privedel v hišo, naravna in v korelaciji z življenjem. V tej zadržanosti bralca podpira celo sam pripovedovalec oziroma avtorica z lastnim dvomom v upravičenost totalne izključitve, ki ga izraža prilepljena možnost s siromašno deklico: »Momak se poslije

⁶ Šuma, 78—79.

⁷ Prav tam 85.

vjenčao s onim ubogim i milim djevojčeto, što im bijaše donjela Domaće u kuću. Još i sad sretno žive svi zajedno.»⁸ A to deklico je k hiši privedla mati, snaho kačo pa nerazumni sin sam od sebe! Torej je tudi tu dosledno izveden domnevani materini prapripovedovalni vidik.

Kako pa je z Mlado Bredo in Devetim kraljem?

V ospredju je isti temeljni trikot: sin — mati — nevesta oz. neveste. Če sklepamo analogno Šumi Striborovi, je tu prapripovedovalec domnevno bila nevesta, snaha (oziroma snahina mati ali celo babica). Pripoved je namreč izrazito naravnana na snahino socialno izkušnjo in je vzpostavljiva korelativna zveza z življenjsko resničnostjo. Subjekta v Mladi Bredi sta predvsem nevesta mlada Breda (usodno povezana z Devetim kraljestvom zaradi zadolžitve njenih staršev, od katere ne pomaga ne odkup ne zvijača), in pa Deveta kraljica, ki je sinu že devet žena umorila. Deveti kralj se ne sprevrže v kreaturo, ker je izraziteje baladno zasnovan in ker je tragičen objekt, pasivna žrtev Devete kraljice. Njegov lik bralec čustveno drugače sprejema kot lik sina v Šumi Striborovi in tako se oblikuje neka širša etična osnova, ki se navezuje na Bredino usodo in na elegično etično naravnost uvodnih odstavkov, ko nastopata nesrečna Bredina starša s svojo izrazito tragično usodo. Do negativne Devete kraljice je Breda po dobroti, preudarnosti, pogumu in kajpak tudi po lepoti popolno, izrazito pozitivno nasprotje. In seveda je tudi izid pravljice tak. Breda je zmagovalka nad Deveto kraljico — čarovnico.⁹ To slednje tudi njen sin, Bredin ženin, spozna šele kasneje, po zaslugi pogumne mlade Brede.

Kot se dâ že glede elegične usodnosti in v njej zajete etične razsežnosti ugotoviti, da je umel pripovedovalec v zgodbeni pripovedni plasti okrepiti polnost pripovedi, tako se kaže, da je znal tudi v tipološkem pogledu fenomene zasnovati in razvrstiti tako, da delujejo dosledno po pravljiski zakonitosti in hkrati v naravni postopnosti. Bralčevo čustvovanje je na strani mlade Brede, tragičnega nosilca usodnih dejanj njenih dobrotnih staršev. Ne popusti pred usodnostjo niti ob srečanju z Devetim kraljem, izvrševalcem njene usode in prav tako tragičnim junakom. Čustva bralcev se zato strmo usmerjajo proti Deveti kraljici in jo na koncu sprejmejo kot resnično čarovnico. Skratka, zakonitost pravljiske razvstitve dobrotnosti in hudobije deluje pravljisko induktivno, tudi zaradi razširjene zgodbene pripovedne plasti, a v celoti fenomenološko vendarle totalno, in sicer z vidika prapripovedovalca neveste.

Tu se sama po sebi ponuja primerjava, ki je zaradi snovne vzporednosti in pripovedno etičnih razsežnosti, glede na različne ocene ravnanja Milčinskega, pa tudi glede na korelacijo z življenjsko resničnostjo, upravičena. In sicer primerjava z ljudsko žensko balado. Seveda v tem primerjalnem členu zakonitost in fenomenologija pravljice nista tako očitni. Vzemimo znamenito muslimansko balado Smrt Omera i Merime. Po zgoščenosti, dramatičnosti izraza in vsebine, po notranji ubranosti, skladnosti med dogajanjem in čustvovanjem pa izrazom, po življenjski resničnosti likov in po njihovi elegični baladni naravnosti je ta

⁸ Prav tam.

⁹ Takšen konec je dosleden literarnim zakonitostim pravljice, zato je ravnanje Milčinskega, ko je spremeni tragični konec balade v optimistični konec pravljice in je Bredi dodal pravljico moč, skladna; ni pisal balade v prozi, marveč pravljico. — Drugače ocenjujejo ta pravljicarjev poseg nekateri literarni zgodovinarji in kritiki, npr. Ivan Pregelj, Joža Mahnič, Franc Zadravec.

umetnina tako edinstvena, kakršnih je le še nekaj v tem in v drugih jezikih. In, kot lahko iz Milčinskega Pravljič razberemo, avtorju Mlade Brede ali Omerja in Omerke ta književna vrsta ni bila neznana in ne tuja. Drugačna pa je v tej baladi odsotnost »pravljničnega« v zgodbi in prav tako v fenomenologiji likov.¹⁰ Zato tudi ni mogoče preprosto predpostavljati, kdo je prapripovedovalec ženske balade. Tragična junakinja ne črti Fatime ne neusojene tašče, ne povečuje Omerja, ki ne deluje kot junak. Prapripovedovalca ni preprosto mogoče ugotoviti tudi zavoljo tega, ker rapsodova pragmatična namera ni takšna, kot je namera pravljničarja. Socialna izkušnja »prilike« ni tako razberljiva in ni izraziteje v ospredju ne po fenomenološki plati in ne, kar zadeva razmerja med liki. Podobno je tudi pri drugih ženskih baladah z izrazitejšo socialno izkušnjo tipičnega okolja.

Pravljica, kot vidimo iz te fragmentarne primerjave, pa posplošuje socialno izkustvo in ga tipizira s pomočjo svojih fenomenoloških prvin. Baladna pesem res opeva konkreten zgodovinski in socialno pogojeni dogodek, a dosledneje vztraja pri njegovi individualnosti ter v manjši meri teži v direktni pragmatizem na osnovi konkretnega socialnega izkustva. Sèm pa pravljica s svojo fenomenologijo likov in s svojo tipiko zgodbenih pripovednih plasti, prehajajočih v priliko, skoraj vselej in očitno teži.¹¹ Balada ostaja pri resnični notranji razvrstitvi in se ne podreja pravljničnemu fenomenološkemu izhodišču glede etičnih komponent in likov, glede česar vztraja pri konkretnem dogodku, pri individualnem dogodku in ga širše ne posplošuje.

Ob tem dodatnem soočanju pa se oblikuje še neko vprašanje. Kot nam kaže balada Smrt Omera i Merime, ni potrebno v razlagalne namene povpraševati po etični sprejemljivosti ali ravnotežju, po apriorni polarizaciji, ker gre za višjo, individualnejšo stopnjo oblikovanja, kakor pa je pravljica s svojo motivno tipologijo in s svojimi posplošenimi fenomeni.

K takemu etičnemu soočanju in povpraševanju po prapripovedovalčevemu vidiku in nedvomni socialni izkušnji sporočila pa smo prisiljeni ob marsikateri pravljici. Med take sodita tudi Šuma Striborova in Mlada Breda. A če je pri posameznih pripovedih mogoče tako nedvoumno govoriti o socialno izkustveni določljivosti njihovega ozadja, se ob takih pravljicah v razglabljanju odraslih ne moremo več izmikati v nekakšno romantično zanosno, zgolj poetično pojmovanje pravljiskega.

Očitno je, da je poglobitvo v obravnavanih pripovedih pač problem odraslih. Ko otroci sprejemajo ti pravljici, se navadno ne poglobljajo v socialne razsež-

¹⁰ Razlika med ljudsko žensko balado in pravljico je tudi v marsikaterem drugem pogledu velika, a predvsem po poetično-formnih lastnostih ju je težko primerjati. Ob Milčinskem ugotavlja F. Zadravec, da je »Mladi Bredi, ljudski baladi, odvzel dramatičnost, brž ko je junakinja dal čarodejno moč. Namesto tragičnega konca si je dovolil bled in optimističen zaključek« (F. Zadravec: Zgodovina slovenskega slovstva V, 1970, 312.) Dramatičnost pravljice in dramatičnost balade je težko primerjati, ker so predvsem tudi izrazna sredstva različna. V Grimmovi pravljici Zvezdni tolarji je vsa omejena na nekaj sporočevalnih, izbrano oblikovanih odstavkov, a notranje strogo naravnana in po zgodbeni pripovedni plati enostransko osredotočena na zgodbo brez opaznejšega pripovedovalčevega položaja do zgodbene pripovedne plasti. Kaže se zgolj v absolutni redukciji vseh dramatičnosti povečujočih sredstev; in prav s tem postopkom doseže dramatičnost te preproste pravljice izjemno stopnjo. Zgolj pripovedovanje, ki prehaja v izrazito priliko, pa za to dramatičnost še ni bila zadostna, potrebna je bila tudi čarodejna moč kot temeljni pogoj.

¹¹ Bržkone prav tu korenini razlika v izhodiščih za vrednotenje in razlago Milčinskega pravljice Mlada Breda in Deveti kralj. Tudi Joža Mahnič namreč piše: »Med šibke stvari namreč spada Mlada Breda in Deveti kralj, katere predelava s samovoljnim optimističnim zaključkom je fabulativno in emocionalno mnogo revnejša od ljudske predloge« (Joža Mahnič: Zgodovina slovenskega slovstva V. Obdobje moderne. Ur. L. Legiša, 1964, 327).

nosti ene ali druge pripovedi, ker jim je zgodbeni plast s svojimi predvsem čustvenimi razsežnostmi samozadostna, in to prav zaradi pravljjskih prvin besedila in pa zaradi odsotnosti potrebnega lastnega socialnega izkustva. Če bi otrok zaradi lastne socialne izkušnje iskal globlje v pripoved in v pripovedovalčevo razmerje do nje, se že premikamo na področje etične kočljivosti celote ali pa posameznih fenomenov, in sicer ravno z vidika socialno-psihološke motivacije posameznega otroškega bralca. Ta ga lahko vodi k razmišljanju in dalje k soočanju z lastno situacijo ali s situacijo v njegovem najožjem socialnem okolju. Pri tem se sicer lahko zavedamo oz. upoštevamo, da je mladi bralec historično in socialno nekritičen ali nezadostno kritičen in da mu zavoljo tega manjka tak primerjalni člen glede na lastno socialno izkušnjo. Še bolj pa bi se bilo treba zavedati, da je otrok čustveno toliko bolj dojemljiv in da zmore mimo historično kritičnega primerjanja neposredno povezovati svoj konkretni čustveni odnos v najožjem okolju z odnosom, ki se mu oblikuje v čustvenem pogledu do fenomenov te ali one pravljice.¹²

Odrasli bralec pa, ki sta mu obravnavani deli v svoji prvotni, nekdanji obliki predvsem namenjeni, bo razvijal svoj kritični odnos predvsem do fenomenov in do pripovedovalčevega položaja nasproti zgodbeni pripovedni plasti. Seveda moremo tudi odrasle (kritične) bralce zavračati glede socialnega izkustva v tiste, ki nagibajo k stališču enega ali pa drugega domnevnega prapripovedovalca, matere ali neveste (oziroma njene matere ali celo babice). Vsakdo ima svojo lastno socialno izkušnjo in svojo resnico, gotovo pa je kriterij socialne, zgodovinske kritičnosti, etičnega ravnotežja in estetskega skladja, ki je rezultanta zgodbene pripovedne plasti in pripovedovalčevega položaja v odnosu do nje, odločilno v ospredju. In po tej poti bi mogli priti tudi do tistega modusa, ki bi se zdel objektivnejši od pravljjske resnice oziroma njenega odsvita življenja. Torej bi se mogli in smeli opreti na načelo življenjskosti, na tisti vidik, ki življenje ohranja in ki ga podaljšuje.

Življenjsko realna je torej materina odpoved sinu, materino neizključevanje snahe. Ker kompromisnih rešitev pravljica ne pozna, je izključevanje sinove matere z vidika neveste, torej iz materi nasprotnega, življenje ohranjujočega modusa, prav tako totalno; usoda sinovih devet žena iz Mlade Brede to res kategorično potrjuje.¹³ Ne le zavoljo tega, iz zgodbene pripovedne plasti in pripovedovalčevega razmerja do nje, marveč bolj zaradi življenjskega instinkta bralec zgodbe z nevestinega vidika ni v etičnih dvomih. K opredelitvi ga sili tudi

¹² To je že izraziteje vprašanje psihološkega območja mladega bralstva in ga v tem prispevku sicer ne moremo obravnavati, zadeva pa vprašanje etične sprejemljivosti oziroma nesprejemljivosti posameznih pravlji. Vprašanje je živo že od bratov Grimmov ssem, vendar je danes vsebinsko v mnogočem drugačno. Razmere se spreminjajo in socialna izkušnost otrok je dandanes glede osnovne socialne skupnosti — družine znatno drugačna, kot pa je bila pri otroku pred sto in več leti.

Glede otrokovega čustvenega in psihološkega odzivanja so danes problematične predvsem tiste ljudske pravljice in pripovedi na tej tradiciji, ki načenjajo vprašanje razpadle družine, ali pa so zasidrane v neskladja in razkole v okviru družine kot socialne celice. Danes otroku najbrž skoraj ni potrebno odtegovati pravljic o volkodlakih, povodnem možu, zmajih in podobnih nakazah, ker jih celo že pred pravljico viden v animiranem filmu, pač pa pravljice, v katerih bi otrok dobil neugodno psihološko motivacijo za razmišljanje o svojem lastnem položaju, če je iz nepopolne ali razdvojene družine. Posebno bi utegnilo biti to kočljivo tedaj, ko je v pravljici izraziteje negativno prikazovan ta ali oni od staršev, kar je sploh precej pogosto tako v pravljici kot v baladni pesmi. Najbrž ni brez možnosti za kočljiva in subjektivno pogojena vprašanja učencev npr. sicer čudovita balada o Hasanaginici, a ta »žalostna pjesanca plemenite Asanaginice«, ki je bila prvič tiskana ravno pred dvesto leti, ni samo znak »okrutnosti nekdanjih turških časov in razmer, ampak bi utegnila z usodo tega lika ali z značajem drugih oseb spodbuditi prenekaterega, v tem pogledu izraziteje motiviranega otroka k razmišljanju in k travmam. Pri nas pa Hasanaginico prav radi uvrščamo že kar v osnovnošolska berila.

junakinjina pasivnost (predanost usodi), svojevrsten pravljicarjev postopek, ki odločilno vpliva na odnos bralca ali poslušalca do tega lika. Bralec Šume Striborove, zgodbe z materinega vidika, pa v takih dvomih ostaja zaradi več razlogov: zaradi totalnosti zgodbe in izključene možnosti, da bi dekle kača bila odkleta; dalje zaradi poudarjene materine aktivnosti, vseskozi opazno enosmerno naravnane (nasproti pasivnosti mlade Brede); ne nazadnje pa tudi zaradi pripovedovalčeve (avtoričine) negotovosti, ki se kaže v tem, da na koncu pravljice z združitvijo sina in dobrotne drobne deklice vendarle priznava potrebo po drugačnem modusu, po takem, ki življenje ohranja in ga podaljšuje.

Seveda je zdaj umestno vprašanje, če je v okviru tega temeljnega trikota mogoča še kaka drugačna razvrstitev pravljice dobrotnosti in hudobije, kot sta gornji. Študentke in študentje v seminarju za mladinsko književnost pogosto sprašujejo, ali sin ne bi mogel biti subjekt, ali v domnevnem prapripovedovalcu ne bi mogel biti zajet njegov vidik.

V ljudskem pripovedništvu najbrž ni kaj veliko takih pripovedi, pač pa srečujemo podobne trikote v umetni književnosti, antični in novejši. Le da se v takih primerih navadno namesto matere pojavlja oče, in sicer v tem smislu, da se oče in sin v isti misli usmerjata k ženski, k tretjemu liku. Šolski primer takega trikota je lahko Schillerjev Don Carlos. A v njem zajeta socialna izkušnja je iz drugega družbenega območja, kot jih je črpalo ljudsko slovstvo.¹³ In tako v ljudskem pripovedništvu ne srečujemo tega tipa razreševanja trikotne situacije, kajti pripoved Rošlin in Verjanko ali Brat in ljubi (v Jurčičevem zapisu) nista identični z obravnavanimi primeroma.

Pač pa je v ljudskem pripovedništvu zelo pogosten tako imenovani klasični trikotni tip kot mogoče praozadje nekemu določnemu fenomenu pravljice. Tudi ta fenomen je izrazito socialno določljiv in obrazložljiv, ker ima določljive socialno-psihološke osnove. To je temeljni trikot: mož — žena — vsiljivka (gre za tehnični termin in ne za čustveno obarvan izraz, vsebinsko pa naj bi pomenil »druga ženska oseba«).

Odgovoriti je treba na vprašanje, zakaj je lik mačehe v ljudskem pripovedništvu in tudi v baladni pesmi tako dosledno in trdovratno negativen, dasi ni mogoče trditi, da ima s tem pravljicar zadostno korelacijo z življenjsko resničnostjo. Razlaga, da so te pripovedi povečevanja materine dobrotnosti in nenadomestljivosti oziroma da je sirota dvakratno nesrečna, ker nima matere in ker ima hudo mačeho, vendarle ni zadovoljiva.

¹³ Milčinski se je instinktivno, kot vitalist, zavedal pozitivnega pragmatizma pravljice kot književne vrste, zavedal pa se je tudi modusa, ki življenje ohranja. Zato bi težko sprejeli sodbo, da je »pisatelj romantični ljudski snovi dodajal racionalistično vzgojno misel, ki je bila lastna njegovi naravi«; J. Mahnič, c. d. 327–328. Če sprejmemo predpostavko, da je prapripovedovalca besedila mogoče konkretno tako imenovati, kakor smo ga tu skušali, le-ta že sam po sebi izključuje pojem »romantična ljudska snov«. Značilna in za našo predpostavko o prapripovedovalcu pomembna je misel F. Zdravca, ki jo dodaja Pregljevem očitku, češ da Milčinski ni ločil »med naivno grotesko mita in romantičnim misticizmom srednjeveške balade«, namreč: »Romantiko je prenesel v obliko pranaivnosti«; F. Zdravec, c. d. 312. Mogoče še bolje: onkraj pasivnosti!

¹⁴ Ne smejo nas motiti pojmi Deveti kralj, Deveta kraljica, gospod, gospa pri Milčinskem. Naš pravljicar je, kot nekoč že Perrault, pripoved pomaknil v višji socialni sloj, ne zaradi večje pedagoške neposrednosti, kot je napravil francoski pravljicar, marveč zaradi povečanja pravljичnosti, čeprav zajema (Desetnica) tisto socialno okoliščino iz fevdalnih razmer, ki je pestila ljudstvo, ne pa gospode: desetina, dajatve, Desetnica.

Možnosti za pojasnitev tega fenomena so dane tako z upoštevanjem domnevnega prapripovedovalca kot s pritegovanjem umetne književnosti, bodisi tiste, ki je namenjena odraslim, kakor te, ki je napisana za otroke. Slednja možnost oziroma osnova je za razlago tem bolj primerna, ker so znotraj tega trikota zmeraj zajeti tudi nedorasli otroci. Ali drugače povedano: Psihološka motivacija prapripovedovalcu za oblikovanje pripovedi ali rapsodu za vezenje stihov o mačehi in pastorki so bili vselej prav otroci, njihova usoda, njihov socialni položaj, medtem ko v trikotnih primerih, ki smo jih skušali ponazoriti z Mlado Bredo in s Šumo Striborovo, nedorasli otroci niso v ospredju prapripovedovalčeve zavesti, pa tudi ne v psihološki motivaciji njegovega oblikovanja pripovedi.

In če skušamo fenomen popolnoma negativne mačeha v ljudskem slovstvu pojasniti s socialnimi in psihološkimi okoliščinami, tedaj bo najprimerneje, če se tudi tu opremo na prapripovedovalčevo socialno-psihološko motivacijo in če skušamo tudi tu domnevnega prapripovedovalca konkretno imenovati. Če je v njegovi zavesti ob oblikovanju zgodbe tega tipa izrazito navzoč otrok in če je ta otrok pastorka, Pepelka, sirota Jerica, pridna deklica itd. itn., vsekakor torej otrok iz pozitivnega polarizacijskega območja pravljjiško oblikovanih likov, potem je zelo verjetno, če ne že docela razumljivo, da je prapripovedovalec zgodb o hudobni mačehi najpogostejše bila otrokova mati, lahko pa tudi otrokova babica, bodisi pred smrtjo otrokove matere ali po njej. Smeli bi sklepati, da je babica mati sirotine oz. pastorkine matere, lahko pa je bila očetova mati (svekrva), ki so ji pri srcu otroci iz prvega zakona, kar je naravno in kar v življenju srečujemo vselej znova in znova, tudi dandanes.

Očitno je, da je ozadje fenomena hudobne mačeha vprašanje trdnosti in spremenljivosti socialne celice, v kateri se ta trikot pojavlja, torej družine. Tudi v današnjem življenju je tako, dasi se vprašanje trdnosti in spremenljivosti družine in zakona da sedaj drugače reševati, kot se je nekoč; čeravno dandanes pogosto morda celo bolj mimo otrok, torej bolj mimo subjekta, ki ga v psihološki motivaciji tradicionalnega pravljjičarstva predstavljajo otroci. Če danes ne nastajajo pravljice o hudobnih mačedah, ni to samo posledica večje razsvetljenosti, ampak tudi manjše socialno-psihološke prizadetosti soudeležениh, ko postanejo otroci vse bolj objekt jurisdikcije... Da pa v modernem, sedanjem času razmere same vendarle niso bistveno drugačne in da še vedno nastajajo v književnosti za otroke trikotni tipi z vsiljivko, ki ima značilnosti čarovnice (po čustveni in psihološki odzivnosti mladih bralcev!), potrjuje vsaj lik gospodične Gerlach iz znane mikavne Köstnerjeve povesti Dvojčici.

V nekdanjem življenju, v stoletjih, ko so nastajale in intenzivno živele pravljice ravno zaradi socialne in psihološke vloge, česar se danes vse bolj zavedamo, je bilo mogoče tak trikot, kot ga imamo tu v obravnavi, razreševati na manj skladne in manj sporazumne načine. Zakonite možnosti v evropski civilizaciji pravzaprav ni bilo, edina zakonita možnost, vsaj na videz naravna, je bila — smrt. Žena in mati se je morala vsiljivki umakniti totalno, morala je preiti v nebitvanje. Morda je izhiral, morda ji je bilo celo zavdano, morda je bila bolehn in neozdravljivo bolna in jo je umorilo ali težko delo ali številni porodi ali pa oboje. Morda se je vsiljivka pojavljala že, ko je bila žena in mati še zdrava in je torej bila po sredi izrazita moževa labilnost (kot v Hasanaginici!). Če pa je bila bolehn, se je še bolj zavedala, da bo na njeno mesto kmalu prišla vsiljivka. Torej

smemo predpostavljati dvoje vrst psihološke motivacije za oblikovanje fenomenā okrutne mačeha:

1. boj proti vsiljivki in razvijanje samoobrambnih in samoohranitvenih (v posebej nenaravnih primerih!) instinktov in obrambnih možnosti žene matere zoper ravnanje labilnega moža,

2. boj proti naslednici in razvijanje obrambnih (a žal tudi drugih, sovražnih) instinktov otrok sirot do bodoče krušne, »pisane« matere (prim. Grimmovo Pepelko; pesem Sirota Jerica in celo vrsto drugih; tudi zamolčevanje mačeha v materinem poslavljanju pri nekaterih besedilih je psihološko lahko zelo zgovorno!).

V enem in drugem primeru je torej fenomen popolnoma negativne mačeha etično opravičljiv z vidika pripovedovalke — ogrožene žene in matere. Ni pa te opravičljivosti, če je pripovedovalka bila babica (punica ali svekrva), potem ko so sirote že imele novo, krušno mater. Dopuščati smemo vendarle, da so bili tudi takšni primeri. A mogoče je domnevati, da je motiv pisane matere oziroma okrutne mačeha vendarle najpogostejše bil — kot marsikateri drug vsebinski tip pripovedi — v prvi vrsti in predvsem prilika, torej socialno-psihološki instrument, prilika v opomin labilnemu moškemu, opozorilo ali celo psihološki pritisk nanj, da bi se odpovedal trenutnim nagibom v dobro družini, otrokom in tudi materi lastnih otrok. Prilika torej kot zgodbena prisposoba.

Tako smemo sklepati zaradi nekaterih značilnih in stalnih lastnosti, ki spremljajo ta motivni trikot:

1. skoraj vedno je v pripovedi ena sama sirota;
2. oče je v pravljicah in pripovedkah z motivom mačeha navadno popustljiv, kot človek objekt mačehin, pa vendarle zatirani siroti pokaže svojo potlačeno dobrotnost. Simbolična vejica v Grimmovi Pepelki in očetova usodna in ponovljena slutnja o Pepelki kot lepi plesalki gotovo imata tak pomen. Podobno je tudi pri drugih pravljicah;
3. v območje socialne motivacije je treba prišteti tudi mačehine lastne otroke, ko otežujejo sožitje, prikrajšujejo otroke iz prvega zakona, so pa tudi obremenilna socialna okoliščina nove družine v gmotnem pogledu, kar je pomembno v vsakem zgodovinskem obdobju;
4. končno tudi tista skrajna totalizacija mačehine negativnosti in po drugi strani odprtost vsega dobrotnega, živali in ljudi, preganjani in zatirani pastorki, tudi to podpira gornjo tezo.

Vse navedeno torej daje osnovo za domnevo, da so pripovedi o hudobnih mačedah v svojem viru, v »pranaivnosti«, če uporabimo posrečeni Zdravčev izraz, najbrž imele pomen prilike. Dodati bi bilo mogoče, da gre predvsem za socialno pogojeno pragmatično funkcijo tega vsebinskega tipa pravljiske pripovedi.

...

Povzeti bi bilo mogoče, da imajo nekateri apriorni in negativni fenomenološki stereotipi v pravljici izrazito socialno-psihološko ozadje in po navadi hkrati tudi etično utemeljitev ali opravičilo. Kot smo videli, je materin položaj lahko

diferenciran; drugačen je v Šumi Striborovi in drugačen v Mladi Bredi; docela na drugih osnovah pa je v istem temeljnem človeškem in socialnem okolju tedaj, ko je mati hraniteljica nedoraslih otrok.

Ob tradicionalnih ljudskih in na njihovem izročilu nastalih slovstvenih delih je mogoče povzeti tudi širšo posplošitev: Če so ta dela književnost in s tem tudi umetnost, je sicer njihova nacionalna obarvanost v teh primerih precej postranskega pomena, pomembnejša pa je obča fenomenologija, in sicer v tem smislu, kaj je besedilom različnega genetičnega izvira skupno. Pravljičar je v tem pogledu s svojo »priliko« prav gotovo v ospredju, podobno pa tudi baladna pesem, ali še bolj basen. Metodologija obravnave je torej tistemu, kar je književnost in s tem umetnost, skupna, naj gre za dela v kateremkoli jeziku. Nacionalno obarvano enciklopedično naravnano genealoško obravnavanje pa je cokla modernejšemu pristopu. Modernejši pristop naj bi namreč pomenil bolj odprto možnost vstopu tistih metodoloških prijemov, ki ustrezneje upoštevajo specifične lastnosti tradicionalnega in mladinskega slovstva.

Slovenska razmišljanja in razpravljanja o tradicionalni pravljici so bila nasploh pod vplivom okoliščine, da smo imeli razmeroma enosmeren stik s pravljico, in sicer predvsem prek tipa pravljice nemških romantičnih zapisovalcev in oblikovalcev Jakoba in Wilhelma Grimma ter njunih posnemovalcev. S predromantično pravljico Perraultovega tipa smo se srečali v resnici šele po drugi svetovni vojni, prej pa nam nasploh ni bila v zavesti. Tudi dandanes še merimo in ocenjujemo tradicionalno pravljico bolj kot produkt romantizma in ob idealu Grimmove in njej sorodne romantično preoblikovane pravljice ali pa ob izrazito folklorni fragmentarni pravljici. Tak je vsaj vtis ob razmeroma skromni literaturi o tradicionalni pravljici. Tuji pa so nam ostali razni metodološki poskusi, ki skušajo osvetliti pravljico v njenih predromantičnih značilnostih, v njihovem, bolj jasno naravnanem pragmatizmu, navadno zajetem ravno v psihološki motivaciji domnevnega prapripovedovalca.

Dobroslava Bergová

Olomouc

SREČKO KOSOVEL IN JIŘI WOLKER

Primerjati pesnike in njihovo ustvarjanje je precej problematično, ker se prav v umetnosti bolj ko kjerkoli pokaže, kako neponovljivo in enkratno je življenje človeka in njegovo delo. Umetniki se tega popolnoma zavedajo. Kosovel je namreč — da ostanemo pri dveh pesnikih, ki sta predmet te razprave — prejel za življenja malo priznanja in slave ter se pri tem tako dobro zavedal svoje »drugačnosti«, da je zapisal¹: Jaz bi rad hodil/ v majhnem plašču/besed./ /Ali pod tem naj se skriva / topel, svetál svet./ /Kaj je bogastvo?/ Kaj je razkošje?/ Zame je eno: majhen plašč imam/ in ta plašč ni nobenemu/ podoben. — In

Wolker je že v šolski nalogi z naslovom Človek in cvetica izrazil misel, ki bi lahko bila motto tega članka: Na svetu ni dveh enakih bitij in cvetic, čeprav so si mnogi ljudje in mnoge cvetice v marsičem podobni².

Podobnost življenjskih usod J. Wolkerja in S. Kosovela vodi k razmišljanju o tem, kako sta se njuni usodi odražali v oblikovanju svetovnega nazora obeh pesnikov, v njunem umetniškem ustvarjanju in v njuni domišljiji.

Oba sta živela v približno istih letih — Kosovel se je rodil štiri leta pred Wolkerjem in umrl dve leti za njim. Po brezuspešnem zdravljenju je 24-letnega Wolkerja in 22-letnega Kosovela premagalo tuberkulozno vnetje možganskih mren in oba sta vstopila skozi »bela vrata«³, ki so ju iz neizpolnjenega življenja popeljala v smrt.

Oba sta prinesla s podeželja v mesto, kamor sta odšla študirat, doživetja srečnega otroštva in mladosti, ki sta ju preživela v izobraženi in kulturni družini, a tudi grenke izkušnje vojnih let. Oba sta bila silno vdana materi. Wolkerjeva mati je bila izobražena gospa, »dama«, kot ji je pesnik nekoč nežno poočital, ker zaradi svoje nedostopnosti in preveč slovesnih oblek ni sodila v družbo njegovih praških prijateljev⁴. Toda ta dama iz premožne meščanske družine je znala razumeti, zakaj je njen sin postajal »boljševik«, in mu dajati poguma za pot, ki si jo je izbral. Pomagala je razvijati njegov pesniški talent, vila mu je vir družinske toplote in domačnosti ter mu dala zanj tako značilno veselje do življenja in optimizma.

Kosovelova mati, žena provincialnega učitelja, ki jo je težila skrb za številno družino, je bila preprostejša, toda globoko čuteča in razumevajoča žena. Bila je podobna Kosovelovim molčečim in zgaranim ženam rodnega Krasa. V svojem zgodnjem ustvarjanju ji je posvetil več pesmi. Pozneje, ko se mu je priljubil lakonični način izražanja, njegov »mali plašč besed«, se svetlika mati v njegovih verzih o prezgodnjem dozorevanju otrok v vojni kot človek, ki ga je učil ljubezni do narave, sočutja, pa tudi gledanja v globočine in zavesti, da se ne sme umikati pred nesrečo, trpljenjem in gnusom: — Kdo pa je bil, ki nam dal je prezgodaj spoznati?/ Glej, kako žalostno gleda ta konj!/ Mati, mati, o mati! —⁵

Kosovel in Wolker sta z doma prinesla ljubezen do glasbe in dovezetnost za druge umetnosti, spoštovanje do ljudske kulture in hrepenenje po visoki omiki in uveljavitvi v literarnem in javnem življenju. Oba sta na univerzi študirala več, kot je bilo potrebno: Wolker pravo zaradi staršev ter literaturo, muzikologijo in filozofijo iz lastnega veselja; Kosovel romanistiko, slavistiko, umetnostno zgodovino, filozofijo in primerjalno književnost. Zaradi neurejenega gmotnega položaja sta v prvih povojnih letih preživljala hude čase pri študiju: Kosovel najprej na realki v Ljubljani in potem na univerzi. Zlasti Kosovel je dobival od doma nezadostno podporo in se je otepal z denarnimi težavami. V njegovih verzih se pojavlja huda ogorčenost nad krivicami, ki mu jih je povzročala družba, in sicer ne le z nepriznavanjem njegovega talenta, temveč tudi z brezbriznostjo do njegovega težkega materialnega položaja.

Wolkerjev položaj je bil nekoliko boljši, toda znano je, da so mu v prvih povojnih letih pošiljali kruh v Prago, hodil je v raztrganih čevljih in prezebal v nezakurjenih podnajemniških sobah. Bil je sin bančnega uradnika in iz njego-

vega vedenja lahko razberemo, da se je namerno odrekel konfortu in se solidariziral z revnimi študenti, s čimer se je hotel priključiti novemu, bolj demokratičnemu okolju.⁶

Wolker je prišel v Prago iz manjšega mesta, ki pa je imelo staro delavsko tradicijo in je bilo politično razgibano središče.⁷ Njegova pot do komunizma je bila hitra, kajti utrta mu je bila že na domačih tleh, izpopolnila pa se je v praški dijaški družbi Z. Nejedlega in S. K. Neumanna. Wolker se je razmeroma hitro osvobodil vpliva meščanske vzgoje. Znal se je odreči starim »ljubeznim«, kot sokolstvu in skavtstvu, izstopil je iz cerkve in se zaradi svojega novega političnega prepričanja nekompromisno razšel tudi z literarnimi skupinami, znanci in svojimi prijatelji, ki mu niso več ustrezali.

Kosovelova pot k levici je bila precej težja, saj je pesnik živel v mnogo težjih pogojih kot Wolker. Težko življenje ljudi v rodni deželi in v zadnjih letih tudi pritisk italijanskih fašistov sta izčistila njegov pogled na družbena in narodnostna vprašanja. V študentskih krožkih, kjer se je formirala mlada slovenska inteligenca, se je tedaj goreče diskutiralo o umetnosti in socialnih problemih. Kosovel sam je ustanavljal take krožke in jih vodil. Privrženec socialni revoluciji je postal kako leto pred smrtjo, ko je spoznal, da je življenje boj in ne brezskrben brezcilni sprehod skozi gozd.⁸ V svoj dnevnik je tedaj zapisal: Delo, to je naša etika, umetnost je naša religija: religija največjih človeških lepote, gledana s perspektive duše, a naš cilj je socializem. —⁹ V tem času priznava tudi v pismu pesnici Fanici Obidovi-Mirjam, da se je po velikih borbah in skepsi, ki ga, kot dodaja, še vedno preganja, odločil preiti od absolutne negacije in nihilizma k levici. Obžaluje, da preprosto ne more priznati nobene diktature, noče pa se od resničnega prikazovanja dobe zatekati k teoriji. Ta doba namreč terja, da se fronta razdeli in se pokaže, na kateri strani je kdo. Torej je pristopil k levici, čeprav teoretično še naprej ni soglašal z njenim programom.¹⁰

Za razliko od Wolkerja, ki je sprejel socializem in marksizem za karbonarsko vero svojega življenja, Kosovel, ki je bil v svojem bednem životarjenju resničen proletarec, ohranja distanco do proletarske revolucije. Nedvomno so tu poleg njegovih duhovnih zmožnosti igrale odločno vlogo domače razmere. Celotno češko povojno kulturno gibanje je nastajalo in raslo pod vplivom marksistično-leninistične teorije. Na Slovenskem je bila situacija drugačna, kajti delavsko gibanje je bilo tu šibkejše in je bilo postavljeno pred drugačne naloge kot na Češkem. V programu slovenske levice je bila namreč na prvem mestu zahteva po združenju Slovencev in šele nato njihova socialna osvoboditev. Tako je Kosovel v očeh površnega opazovalca tem lažje postal »separatist, federalist, avtonomist in anarhist«¹¹ — in je bil bolj anarhist kot resničen pristaš socialne revolucije. Ni se dokopal do materialističnega sprejemanja revolucije.

Svoje blodnje, omahovanja in idejna iskanja je hotel povedati v usodi glavnega junaka utopičnega romana z naslovom *An Arch*. Načrt za ta roman je izdelal med počitnicami l. 1925, ki so pomenile važen mejnik v njegovem življenju in ustvarjanju. Usmerjenost k levici ga je namreč kot pesnika istočasno vodila h konstrukivističnemu načinu ustvarjanja. Konec Kosovelovega življenja pa se je prehitro približal — pesnik je umrl slabo leto zatem — in tako se te spremembe v njegovem pesniškem razvoju na zunaj niso mogle uresničiti. Le iz

zapuščine je mogoče razbrati, da je bilo njegovo ustvarjanje, dotlej predvsem impresionistično in simbolistično, od polovice l. 1925 pa do smrti v znamenju konstruktivizma.

V idejnem razvoju Kosovel ni došel do maksizma kot Wolker, toda trudil se je izvesti revolucionarne spremembe v pesništvu. Wolker se je kot marksist in komunist hotel približati preprostem bralcu in nanj revolucionarno vplivati, se pravi krepiti njegovo razredno zavest, kazati moč kolektivnosti in ga napolnjevati z revolucionarnim optimizmom. Hotel je, da bi poezija imela kar najširši družbeni vpliv. Zato se je oprl na tradicijo s trdno formo ter umetniško disciplino in k novemu realizmu. Iz začetkov 1923. leta je njegova znana trditev, da je Erben bližji njegovim pogledom na proletarsko umetnost in moderno umetnost sploh kakor vsi enodnevniki mladi Francozi, ki so po njegovem le zakrknjeni subjektivist, salonski duhoviteži, rafinirano in sentimentalno nerazumljivi.¹² Za novi svet družbene pravičnosti se je Wolker boril s poezijo, ki je bila (v najboljšem pomenu besede) ljudska, razumljiva, slikovita, konkretna in nazorna. Ni zavračal pomoči tradicije, a se je tudi ni krčevito oklepal, avantgardne smeri v poeziji pa je odklanjal. To ni bila ljubezen do starih časov, ampak načelnost. Wolker je priznaval nujnost umetniškega razvoja, sam pa se je prebijal skozenj z ustvarjalnimi krizami, ki so spreminjale njegov način pisanja. Po izidu Težke ure leta 1922 označuje njegov notranji nemir in nezadovoljnost novo ustvarjalno obdobje, ki ga je na žalost pretrgala smrt. Toda načelnega preobrata kot pri Kosovelu pri njem ne zasledimo. Wolker ni hotel spremeniti, ampak le izpopolniti svojo poetiko, jo kar najbolj približati programskemu vzorcu, ki ga je s Teigem zasnoval v predavanju-manifestu Proletarska umetnost.¹³ Mučila ga je misel, da se ne bo mogel znebiti vseh nepotrebnosti »lepega«, patetičnega pesniškega jezika.¹⁴ Ko so se v Umetniški zvezi Devětsil, katere član je bil, začele pojavljati tendence po odmiku od proletarske literature k »poetizmu«, v katerem je najmlajša češka generacija, Wolkerjevi vrstniki, manifestirala novo, manj ortodoksno pojmovanje revolucije in delavstva ter si izdelala novo poetiko, je Wolker iz zveze izstopil.

Kosovelov umetniški razvoj je bil v primerjavi z Wolkerjevim naglejši, manj premočrten in tedanjemu opazovalcu manj dostopen. Mladi pesnik je v razmeroma kratkem času prehodil pot od izhodiščnega impresionizma k ekspresionizmu, slovenski varianti futurizma in surrealizma vse do konstruktivizma. V tem Wolkerju niti malo ni podoben. Najbližja sta si bila oba pesnika v svojih impresionistično-ekspresionističnih začetkih. Oba sta preživljala svojo »težko uro«, ko sta dozorevala, in sta nanjo podobno reagirala. Podobnost z Wolkerjevim Hostom do domu lahko najdemo v Kosovelovi zbirki Zlati čoln, ki jo je mladi pesnik pripravil za tisk l. 1925. Zbirka ni izšla, očitno zaradi pomanjkanja založniških finančnih sredstev, in se je izgubila, toda o njeni naravi lahko sodimo po ohranjenem predgovoru. V njej se avtor, ki izdaja svoj prvenec, opravičuje za mehke, žametne besede, privrele iz njegovega svežega, mladega srca, ki se je drznilo govoriti preprosto, odprto in nežno nasproti hrumenju transmisij v tovarnah svetovnega kapitalizma. Boleči proces preroda se je že končal. — A meni ni težko sedaj, — piše pesnik¹⁵ — ko se pravkar poslavljam od sentimentalnega mladeniča, mu podarjam roko in želim, da postane mož. Še drhti njegova roka v moji, še se izmika, da bi se izmaknila svetu, a ne more se. In tega mla-

deniča bo povozilo in strlo kolo življenja. — Tako govori tudi Wolker v svoji dozorevajoči liriki prav v sklepnem zloslutnem stavku. Introvertirani, k pesimizmu nagnjeni Kosovel je svojo zrelo dobo že na začetku zaznamoval s slutnjo svojega prezgodnjega konca.

V študentskih krožkih, v redakcijah časopisov in na delavskih zborovanjih pa so poznali tudi drugačnega Kosovela: šegavega študenta in pesnika, o katerem je malokdo slutil, da ima »na licih lahkoten smeh, v srcu globoko žalost«¹⁶. Ni hotel biti le sanjač, ampak tudi mož dejanja. Ni se zapiral pred življenjem in njegovimi problemi, kot pričajo njegovi bojevitosti eseji o odnosu med umetnostjo in družbo. Njegovo predavanje Proletarec in umetnost, ki ga je imel februarja 1926 na delavskem shodu in je posmrtno izšlo v levičarski reviji Mladina¹⁷, spominja s svojim naslovom in nekaterimi mislimi na sloveče Wolkerjevo predavanje-manifest Proletarska umetnost. Wolker in Kosovel ideološko nista bila na istih pozicijah, ujemala pa sta se v mnenju, da se je treba varovati proletkultovskih odklonov v razumevanju proletarske umetnosti. Boj za brezrazredno družbo, ki ga skupaj z delavci bijejo tudi umetniki, jima je bil boj za osvoboditev človeka. Proletarsko umetnost sta videla v prihodnosti, po propadu družbenih razredov, razraslo v umetnost nove, socialistične družbe.

Njuno delo je zaradi njune prezgodnje smrti ostalo fragmentarno. Toda ti fragmenti so v razvoju češkega in slovenskega pesništva nepogrešljivi. Nedvomno je bil Kosovel v dosti slabšem položaju kot Wolker, kajti dočakal ni niti ene svoje zbirke in tako ni mogel docela uveljaviti svojih umetniških namenov. Tudi v posmrtnih izdajah njegove poezije je pesnikova podoba nekako zakrita ali vsaj nepopolna. Njegovi verzi, tiskani za časa njegovega življenja v časopisih, predvsem pa bogata pesniška dediščina, so bili igra naključij in razmer, morda tudi zato, ker so bili prijatelji, ki so jih dobili, zdaj brezmočni, spet drugič pa premalo občutljivi, pozorni in dovzetni. Kako si je mogoče drugače razlagati dejstvo, da je njegova zadnja zbirka z Integrali, ki je sicer nedokončana, toda polna novih, po konstruktivistični metodi napisanih pesmi, izšla šele l. 1967? Tu se spet ponuja primerjava z Wolkerjem. Tudi njegovo delo je bilo včasih izkrivljeno razlagano. Znano je, da je bil pesnik po izidu Hosta do domu l. 1921 razočaran nad večino kritik in recenzij, kajti biblijske prvine tega prvenca, zaupanje do ljudi in atmosfero otroškega razumevanja je večina kritikov razumela kot mladost in frančiškansko pohlevnost, nikakor pa ne kot sredstvo pesniške prispodobe, ki naj bi zvečala emocionalno obarvanost pesmi. Po pesnikovi smrti je bilo o Wolkerju nekaj polemik, kar je sicer običajno za razgibano literarno sredino. Mati in njegovi najbližji prijatelji so s pieteto varovali njegovo pesniško oporoko. Wolker je živel v ugodnejših kulturnih in gmotnih razmerah kot Kosovel in je znal iti v korak s potrebami svojega časa, zato je že za življenja postal slaven in priljubljen pesnik mladih. Ti so ga recitirali v javnosti in diskutirali o njem. K Wolkerju so se hote ali ne hote vračale tudi naslednje generacije, z njim je rasla in padala češka proletarska poezija. Silno je vplival tudi na slovaško literaturo. Včasih se je umaknil iz literature in se spet vračal k njej, imel je svoje stroge kritike in zveste bralce, ki jim je ostal ljub. Pritegoval jih s svojim prodorom v miselni in čustveni svet proletarca, s svojim humanizmom, etičnostjo, mladostnim zaupanjem, ki je bilo njegovo bistvo, česar se je sam zavedal¹⁸, pa tudi z možato odločnostjo, s katero je branil osnovne

človeške pravice tlačениh in izkoriščanih. S. K. Neumann je v nekrologu januarja 1924 o njem zapisal, da je bil revolucionaren pesnik, vendar ne pretrd, srečen pesnik, ki je svojim sadovom dopustil, da so dozoreli do prave mere. Ko Wolker govori o največji skrbi svojega življenja, o bolezni, ki mu je zaslanjala svetlobo in za katero je slutil, da ga bo kmalu iztrgala iz objema ljubljene dekleta in iz družinskega kroga, kroga prijateljev in znancev, je možato vzravan in miren. Harmonija in veselost, načrpana iz besed Z. Nejedlega, ter dejstvo, da izhaja iz dobrega in dragega mu okolja, mu zadostujeta tudi v najtežjih trenutkih življenja.

Nasprotno temu je bil Kosovel nepomirjen, ironičen, uporen, pa spet mehak in nežen in v času depresije do bolesi slaboten in introvertiran. Bil je samotar in mislec, silil se je k stoičnemu miru, bil zelo občutljiv za spremembe v naravnem dogajanju ter za pristnost in resničnost človeškega življenja, prodiral s svojim skeptičnim razumom in intuicijo pod maske ljudi, k bistvu pojavov in stvari. Trpel je, ker je vedel, da njegovega ustvarjalnega dela ne razumejo prav; za to je dolžil svojo čezmerno zaprtost in nedostopnost. Njegovo duševno stisko sta stopnjevali še bolezni in gmotna skrb. Obzorje njegovega duhovnega obstajanja je bilo spremenljivo, toda v zadnjem obdobju omejeno največ na jesen. Jesenski dež, sivo nebo, jesenska tišina, septembrski jesenski hlad, odpadlo listje najbolj ustrezajo njegovim duševnim stanjem. Beseda »jesen« je v Integralih tako pogosta, da bi jo psihoanalitik lahko imel za ključno besedo v študiji o Kosovelu. Pomlad se v njegovem besednjaku pojavi le malokrat in še tedaj jo sprejema z nezaupanjem. Pomladni veter ne uspava pesnikove bolečine in razcvetela globova vejica ga spominja na sneg.

Wolkerjeva narava, humanizirana in personificirana ter s tem rešena brezčnosti in neprisotnosti v človeških usodah, je narava pomladnega in poletnega časa. Če se pojavi zima, ni izražena tradicionalno kot ... starec v kožuhu, z lesenim košem, narobe: to je polnaga deklica, ki si v šestem nadstropju premočene čevljičke suši nad modrikastim srcem.¹⁹ Wolkerju je skozi življenje plapolal rumenkast gradič nad bogato hanaško ravnino,²⁰ Kosovelu pa bor, mogočnik tovariš njegove kraške samote. V žalostni, osamljeni pokrajini so doma molčeči, zgarani kmetje njegovih pesmi in njihove žene, včasih je tu še podeželska železniška postaja, kamor pripeljejo štirje vlaki na dan. Pozneje, ko je Kosovel prešel k refleksivnemu pesništvu, postaja ta pokrajina — skupaj z negostoljubnim sivim mestom, včasih pa tudi kot njegovo nasprotje — pokrajina njegove duše. V zadnjem, konstruktivističnem obdobju, ko so nastajali njegovi nedokončani Integrali, se naravna pokrajina, pokrajina njegove duše, slovenski svet, Evropa, svet in kozmos spopadajo v tesnem obroču njegove fantazije in se preobrazijo v nenavadno kondenzirane podobe, izražene z »gesli« in skrajno gospodarnim jezikom, ki noče biti melodično prigovarjajoč, temveč krčevit, surov, disonanten, pretrgan, poln premolkov, nedorečenosti, antiteze, ironije in paradoksov. Kosovel izraža z njimi svoje najbolj intimne skušnje in doživetja, stanja obupa in poguma, hrepenenje po življenju in soncu in slutnjo bližnje smrti, vročične zagnanosti in hladna razmišljanja o človekovem deležu in o usodi ljudi. Konstruktivizem je razumel kot sredstvo za sprostitev ustvarjalnih sil, s pomočjo katerih bi bilo življenje energija energije, visoka napetost, ki izžareva ustvarjalno voljo. Konstruktivizem mu je pomenil odpoved preteklosti, novo

pojmovanje življenja, aktivizem in ne nazadnje tudi novo verzno tehniko. Nova metaforika, nenavadne povezave poezije in matematike, narave in tehnike, filozofije in politike, osamosvajanje besed, eksperimentiranje z vstavljenimi geometričnimi obrazci in z raznimi kombinacijami pisave, domiselna grafična oblika nekaterih pesmi, uporaba matematičnih in kemičnih simbolov itd. ustrezajo Kosovelovemu novemu videnju sveta in so izraz njegovega pogleda na nove oblike izražanja.

Svet, ki ga je »sentimentalni mladenič« kljub vsem socialnim, narodnostnim in drugim razpokam doslej videl kot harmonično celoto, se mu je zdaj razdrobil v zbir disonantnih pojavov. Niti človek ni ohranil svoje celotnosti v zmehani-ziranem kapitalističnem svetu. Kosovel hoče iz ubitega človeka, ki mu kapitalistična ureditev ne daje dovolj možnosti za celovit duševni in telesni razvoj in za srečno življenje, napraviti integralnega človeka. Zato mu ne imponira bombastično povečevanje tehnike in velemesta, ki ga je ponujal futurizem. Proletarska, oziroma kot se je včasih imenovala, socialna poezija, mu je bila očitno preveč enostranska, ker je večinoma zanemarjala individualno psihologijo in intimno liriko ter ni imela kaj dosti smisla za iskateljstvo na področju umetniške oblike. Da je Kosovel sprejel konstruktivizem, je v nemajhni meri odločilo tudi njegovo srečanje s Černigojem.

V svojem manifestu konstruktivizma iz julija leta 1925, naslovljenem Mehani-kom!, je Kosovel pozval, naj bi se odstranilo vse, kar iz človeka dela stroj, pa naj je to taylorizem, nečloveški delovni pogoji ali pa gigantska mesta in naselja, v katerih je življenje enolično in uokvirjeno. — Ne bodimo mehanični, ampak bodimo električni — piše²¹, in v svojem pesniškem konstruktu Kons²² se sklicuje na Čapkovne robote, da bi dokazal, kako človek ni avtomat.

Ko bi bolje poznal češko literaturo, bi lahko našel sorodno dušo zlasti v Tiegu in drugih poetistih, kajti konstruktivizem je bil poleg poezije, ki je bila zaobse-žena tudi v njegovih intimno liričnih izpovedih, osnovni steber, na katerem je njihov -izem stal. Tudi oni so hoteli spremeniti stil dela in stil zabave, skratka buržoazni stil življenja. Tudi oni so izdelali novo poetiko, ki ima s Kosovelovo precej skupnega, začeniši s politematskostjo, asociativnostjo, asonancami itd. in končavši z vloženimi skicami. Vendar je njihova poezija zorela v ugodnejšem okolju. Komaj si lahko predstavljamo, da bi se Kosovel zadovoljil le s poetično igrivostjo in hedonizmom. To bi preveč nasprotovalo socialni resničnosti, v ka-kršni je živel in ki je oblikovala njegovo duševnost.

Mnogi Kosovelovi verzi v Integralih, če so sploh bili pisani za drugega bralca kot za pisatelja samega, so bili namenjeni bralcu, ki je seznanjen s postopkom moderne poezije in je zmožen duševnega napora, ki ga zahteva dešifriranje pre-molkov, napovedi, kratkih stikov med besedami, ironije, preskakovanja s teme na temo, asociativnosti. Razlika med Wolkerjevim in Kosovelovim pesniškim postopkom se najmarkantneje kaže na tem področju. Wolkerjevi verzi so pre-prosti in jasni ter so pisani bolj za uho kot za oko, kot je ugotavljal Šalda²³, kar je bila ne le posledica Wolkerjevega pesniškega tipa, temveč izhaja tudi iz nje-govega ideala kolektivnosti, prijateljstva in bratstva in iz zahtev časa. Iz pri-merjave podob, ki jih dosegajo analogni motivi pri Wolkerju npr. v pesmi Gorje²⁴ in Kosovelu v pesmi Kons²⁵, je razvidno, da ni razlike v izboru tema-

tike niti v moči doživljanja in globini prepričanja, iz katerega sta izšli, marveč v tem, da je Kosovelova pesem komorna, medtem ko Wolkerjeva pesem kot ustvarjena za recitacije na javnih shodih.

GORJE (dobeseden prevod)

Ko bi bil dekle — tako v kotu izbice
bi glavo v roke položil in jokal.
Spijo na oknih potočnice okrog meseca.
Jok srce olajša, — joči, dekle, le joči,
pol gorja solza bo odnesla,
pol odplaval sen.

Moja bolečina je trda in zato ni mogoče mi
jo v solzah utopiti in kakor iz kopeli vstati.
Tako je použiti treba bol kot kruh s sajami
in v krvi spremeniti v novi, silnejši glad.
Svoje srce, razgaljeno in dano za poobede
med zobe stisni, — naj otrpne v rdeči nož.
Edino je zdravilo, s katerim ozdravi se mož:
— čas.

KONS 4

Boston obsoja Einsteina.
Einstein je prepovedan.
Relativiteta nevarna?
V Berlinu zapirajo
kitajske študente.
itd. ...

Hej, ljubica, ti bi jokala?
A jaz ne morem jokati.
Trd sem kot jeklo,
ki mora srce prebosti.

Tu se nam kaže za Wolkerja značilen način pisanja: melodičen, raztegnjen verz, ki kar vabi k deklamaciji; in Kosovelova kratkost in nabitost verza. Z načinom, značilnim za Wolkerja, razvija pesnik v svoji monotematski pesmi osnovno temo v dveh kiticah, v paralelni konfrontaciji, ki dobiva značaj kontrasta: v prvi tiše, kako se kaže dekletova zrelost, v drugi kitici pa način moškega premagovanja bolečine.

Zgoščenost in kratkost Kosovelovih verzov sta posledica odpora pesnika Integralov do poplave besed, izvirata pa tudi iz dejstva, da je njegova pesem politematska. V njej ni upesnjeno gorje kot takšno ali pa izliv žalosti pri dekletu in fantu, ampak povsem konkretna žalost pesnika nad docela konkretno situacijo v Evropi: obsojanje Einsteina v Bostonu, zapiranje kitajskih študentov v Berlinu, spremembe vlade v kraljevini SHS, v Franciji, Španiji in Maroku itd. pa do teroriziranja preprostih ljudi, s katerimi se avtor solidarizira. Objektivizacija in tipizacija, ki sta osnovni potezi Wolkerjeve poetike, sta se Kosovelu priljubili le v nekaterih filozofskih stavkih, aksiomatih, gnomičnih dvostišjih in trostišjih ter izjemoma tudi v celih kiticah, v katerih izraža splošne resnice, npr.: Vsi problemi so problemi človeka (s. 187); Živeti, živeti je smisel človeka! (s. 140); Ne boj se ječe./ Če hočeš biti srečen,/ ne išči sreče. (s. 290); Veliki ljudje živijo/ po svoje duše zakonih./ Majhni po paragrafi. (s. 152); Nova doba prihaja,/ ko bo vsak delavec človek,/ ko bo vsak človek delavec (s. 187) itd. Nekateri verzi in cele kitice zvene kot postava: Resnica je pri nas, in ako/ ji pomagamo do vstajenja,/ je s tem že rešen problem/ življenja. Živimo resnično/ življenje (s. 154). Kosovel je v bistvu lirik in ti objektivizirani stavki, pogosto močno sprozaizirani in s tem življenjsko avtentičnejši, so v njegovih politematskih pesmih sestavni del kontrapunktirane zgradbe, za katero se je namerno prizadeval ne le na pomenski in zvočni ravni, temveč tudi pri barvni upodobitvi sveta. Wolkerjeve kompozicije temeljijo na razmišljanju v metaforah, na ločitvi sižeja in na sklepu. Wolker je težil k epiki, ker mu je bila lirika stanje, epika dejanje²⁶, pa tudi razumevanje človeka in sveta ga je vodilo k temu, da bi se objektiviziral, da ne bi tvoril sveta iz sebe, temveč kot pravi²⁷: ... potem bi bil jaz in svet.

Zlijem se s svetom in potem bo samo svet. — Podobni objektivizirani stavki so pri njem v soglasju s celotno zgradbo in neredko sklep pesmi ter učinkovita poanta, kot npr. v navedeni pesmi Gorje: — Edini je lek, s katerim ozdravi se mož:/ — čas; ali v slavni Baladi o kurjačevih očeh verzi, ki so postali prave krilatice: — Delavec umre, delo živi; v pesmi Morje: ... svet so le ti, ki živijo, da bi bili živi,/ morje smo mi, delavci valovitih mišic, tuji in domači/ mi, resničnost edina, najresničnejša resničnost! itd.

Pesem Rime²⁸, Kosovelova »ars poetica«, dokazuje, da s starim načinom ni bilo mogoče izraziti nove vsebine. Besede in cele pesmi morajo biti za to, da bi navduševale človeška srca, »navzkrižje bolesi« in »navzkrižje besed«. Tako izraža avtor, katerega mnoge metafore in primere navdihujejo fizikalni pojavi (Jaz sem zlomljen lok/ nekega kroga ... Jaz sem sila, ki jo/ je razklala ostrina. Jaz sem rdeča raketa, vžigam/ se in gorim in ugašam itd.), deloma svoje dinamično in bolešno razmerje do sveta, deloma pa vlogo besed v svojih verzih, kjer se stikajo izrazi visokega in nizkega stila: beli labod — pesnikova draga ali svilen pomlad — in gnoj, latrine in pisoarji sveta v tistih trenutkih, ko se pesnik zave prekletstva zlata in ko ga svet spominja na maškarado.

V Integralih pa niso le nove pesmi, niti niso pisane vse po novem umetniškem postopku. Odpira se vprašanje, kakor se zastavlja samo od sebe pri vseh nedokončanih in posmrtno izdanih pesniških zbirkah, kako bi jo bil avtor sam uredil, če bi živel, kaj bi pustil v njej in kaj bi izločil. Morda bi bile pesmi, ki nosijo izrazite znake Kosovelovega predhodništva, ne le v melodiki verza, temveč tudi v izrazju (npr. pogoste besede kot: pajčolan, dehteč, nevihten, mavričen), in ki tvorijo nasprotje njegovi novi, krčeviti in kakofonični stilizaciji, polni premolkov in antitez, še ena od opornih točk njegove na nasprotjih grajene poezije.

Bralec pozablja na sicer redke same sebi namenjene in malo komunikativne verze, prevzet od surove, mestoma sproaizirane poezije, ki zavrača melodičnost in ritmičnost v običajnem pomenu besede, tudi rime, ki so po Kosovelovem mnenju izgubile vrednost. Notranja, težko dosegljiva melodija verza temelji na asonancah, ponavljanju stavčnih struktur in posameznih besed, na besednih igrah (Srce — trsje bolno/. Zato je Trst lep. — s. 169), premolkov, nedorečenosti (Henrika!/ Policaj./ Kaj?/ Zmaj./ Sonce srebrno,/ admiral./ Skoči kralj s prestola/... Ti nisi kralj. s. 174), na zvočni podobnosti besed (Mesečina nad polji/ je kakor okamenela *bolest* .../ Tvoje telo *blesti* v mesečini. s. 170; Večer peče kot ogenj. s. 186; Rdeča zastava/ ustavlja *vlak*./ V kvadratu *vrat* / človek. s. 178;), na zvočni igri soglasnikov z izpraznjeno logičnostjo, kot je malone otroški, a pomensko poln monolog dimnika, ki izraža žalost nad nemirnim svetom: — Rdeči dimnik poje./ Tu, tu, tu./ Lu, lu, lu./ Ni miru. s. 159.

V primerjavi z zvočno organizacijo Wolkerjevih pesmi, ki temelji na melodičnosti in nepretrganem toku stavkov, Kosovel eksponira nekatere besede in besedne zveze ter v večji meri kot Wolker uporablja ponavljanje besed, zlasti anafore, pri poudarjanju misli in čustva v pesmi. Skupna jima je bila ljubezen do asonanc, kajti tudi Wolker ni maral »donečih« rim.

Kar Kosovela še posebej ločuje od Wolkerja, je njegovo barvno videnje sveta, ki priča o prirojeni nadarjenosti, o afiniteti do modernih slikarskih smeri in o

teoretičnem razvijanju problema, kako napraviti pesem bizarno in ne banalno. Barve so sestavni del njegove konstruktivistične poetike, ki temelji na nasprotjih, in ostanek simbolističnega obdobja pesnikovega razvoja tam, kjer so nosilke pomena. Gre torej deloma za originalno videnje zunanje resničnosti, kot npr. v verzih: — Trava je v soncu vsa rdeča (s. 295); ... ki si odšla/ kot bel labod/ preko rdečih voda (s. 219) itd., deloma za simboliko barv, ki najpogosteje označuje abstraktne pojme in notranjo, duhovno resničnost, »pokrajino pesnikove duše«. Ponekod oboje sovpade.

Tudi kar se barv tiče, pesnik pogosto vidi svet v ostrih kontrastih: — Črni konji na belem snegu ... (s. 159); Nad črnimi gozdovi / ugaša mrzel dan./ Sredi snežnega polja / stojim ... (s. 259); Nad srebrnim mesecem / črn oblak./ O, to so njene svetle oči,/ ki na temna polja strmijo (s. 233) itd.

Nekatere barve so pri tem zlasti pogoste: siva barva je barva depresije, utrujenosti, žalosti, odtujenosti človeka, izgubljenega med kamnitimi stenami meščanskih hiš: — Sivo od ulic,/ sivo od kamna/ je moje srce (s. 156); Sivo zrcalo,/ sivi človek,/ sivo je vse (s. 198); ... in vem, kaj se pravi živeti/ sredi sivih cest,/ v praznem srcu bolest ... (s. 296) itd.

Rdeča barva je barva vročice, barva revolucije, razdivjanega kaosa. V pesmi Rdeča raketa³² sovpadajo v tem pojmu pesnikova zavratna bolezen, revolucionarnost dobe in revolucionarnost lastnega poslanstva.

Potuhnjeni tipi³³, Kosovelova pesem razrednega sovraštva do gospode »v zlatih kožuhih«, je podobna Wolkerjevi *Obraz za steklom*, le da ni zgrajena na dogodku kot pri Wolkerju, marveč je cela zgrajena na simboliki barv: na sivi, ki je barva dolgočasnega sveta bogatašev; na zlati, ki jo je imel Kosovel silno rad in je z njo običajno izražal vse vzvišeno, krasno, bleščeče, naj so to bili zlati lasje dekleta, poseka, zlata od sonca, zlata okna v temi, zlato brezno noči itd.; v tem primeru pa barva obdrži svoj prvotni etimološki pomen barve kovine, ki jo je Kosovel v svojem originalnem protikapitalističnem *Kons 5*³⁴ poistovetil z gnojem: — Gnoj je zlato / in zlato je gnoj ... Tretja barva, ki vstopa v igro, je rdeča. »Rdeča zastava«, ki ovija pesnika, simbolizira njegovo revolucionarno prepričanje, bedo in pogubni plamen bolezní.

Kosovelova najlepša barva je zelena. Ta označuje vse, kar je dobro, razumno, zdravo, srečno, združeno z naravo: — Tako blagodejno zelena/ in dobra je tvoja ljubav/ kot zeleni odsevi vode (s. 161); Zeleni slap življenja/ (medtem ko smrt so bela vrata) — (s. 290); Sonce na travi, kako je zeleno!/ Kako je dober človek v naravi (s. 140). »Zelena roka«, ki daje znamenja drugim ljudem in jim pomaga v wolkerjevsko ubrani pesmi *Svetilka ob cesti*³⁶, je kot zelena, najlepša luč semaforja in vsem odpira pot.

Tematski obseg Kosovelove poezije se ne razlikuje od Wolkerjevega. To je razredno sovraštvo, izkoriščanje delavcev, visoko vrednotenje človeškega dela, prerodna moč ljubezni in človeškega kolektiva ter žalost zaradi slutene pre zgodnje smrti. Toda Kosovelove pesmi so politematske in subjektivne, nikakor ne objektivizirani in tipizirani baladni dogodki in podobe kot pri Wolkerju. Zato je v njih širši čustveni in miselni register kot pri češkem pesniku. V njih je vse, kar se je kdaj dotaknilo živčno razrvanega, nemirnega in občutljivega človeka,

ki je bil sam zelo nesrečen. To je gnus nad političnimi razmerami po prvi svetovni vojni, nesoglasje s ponižujočim položajem delavcev na Slovenskem, v kraljevini SHS in drugod v kapitalističnih državah, očitek ljudem, ker so dopustili nacionalizem in antisemitizem in se tako izneverili svojemu poslanstvu, katerega simbol je zlasti čoln. Naslednja izrazito politična tema je usoda Slovencev, naroda, ki ga ogrožajo italijanski fašisti, nečlovečnost državne sile v kapitalizmu, ki obračunava s posamezniki in jim obenem hinavsko pridiga o humanističnih idealih, neumnost in surovost četnikov, kot izvrševalcev ukazov njihovih gospodarjev. Naslednji krog tvorijo socialno filozofske pesmi: pesnik se zaveda, da so vsi problemi problemi človeka in da bo na svetu življenje znosno šele tedaj, ko bo vsak delavec človek in vsak človek delavec. Zadnji tematski krog so intimne pesmi, v katerih so erotični elementi za razliko od Wolkerja znatno pridušeni. V njih je upesnjena dekliska lepota, a tudi težavno navezovanje stika z ženskim svetom.

Neenak boj, ki ga je bojeval s smrtjo ta mladi pesnik, ljubitelj življenja in sonca (to je častil skoraj tako kot ljudje starih kultur svoje sonce-božanstvo), je v pesmih izoblikovan v valovih upanja in brezupa, ki so izmenoma zadevali ob njegovo dušo. Od težko dosežene pomiritve in zagrenjene obvladanosti se pesnik že ob pogledu na »svileno« pomladno nebo pogreza v najčrnejši obup. Rani ga že neobčutljivost narave, ki ne deli njegove usode, dražijo ga polna lica zdravih ljudi in izzivajo v njem občutek zavisti, ki ga ne zna prikriti. Nikoli pa Kosovel ne zapade v pomilovanje samega sebe, v sentimentalno ganljivost in solzavo svetobolje. To je duh, ki ne prosi (— Moja duša ne bo prosila. —³⁷).

Kosovel ni postal klasik kot Wolker, marveč je z nekaterimi občutki, ki jih Wolker v svojem srečnem podeželanstvu ni poznal, čeprav je imel izostren čut za vse, kar razobličuje človeško življenje in je tudi sam omahnil pod njegovo težo, bližji današnjemu človeku. To je Kosovelov občutek razčlovečenja in osamljenosti človeka in obupen poskus, da bi ta občutek premagal; ko se je zavedal nezadržnega minevanja časa, neprestanih sprememb in neizbežnega konca vsega, kar obstaja. To so ponavljajoči se dvomi v smisel človeškega življenja in zavest, da miru ni mogoče doseči. To je občudovanje tehnike in strah pred njo ter beg k naravi kot edini odrešiteljici človeka. In končno je to tudi občutek kozmičnega prostora in kozmičnih dalj, ki ni le metafizična slutnja bližnje smrti, temveč je v osebno značilnih stilnih podobah torpednega čolna in rdeče rakete, izstreljene v noč, vizija, ki jo današnji človek že uresničuje.

Kljub podobnosti življenjskih usod torej Wolkerjeva in Kosovelova ustvarjalna usoda nimata kaj dosti skupnega, kajti v slednji odločajo notranje konstante. Po teh pa se oba pesnika močno ločita. Skupna jima je bila visoka etičnost, ljubezen do resnice, pravičnost in odgovornost do sebe in drugih. Toda Kosovel je bil bolj filozofsko občutljiv kot Wolker, bil je individualist, introvertiranec in lirik z artističnimi nagnjenji. Wolker pa se je nagibal k epiki, kolektivnosti in neezoteričnosti pesniške izpovedi ter je s svojimi pesmimi lažje vzpostavljajl kontakt z ljudmi.

Opombe:

¹ Kosovel, S.: *pesem Majhen plašč*, *Integrali*, Ljubljana 1967, s. 211; ²citirano po Nikolski, S. V.: *Mvšlenka a obraz ve Wolkrově poezii z let 1920—21.* — *Rozprawy CSAV Rada společenských věd*, letník 78, zv. 2, Praga 1968, s. 46; ³Kosovel, S.: *pesem Skozi bela vrata*, *Integrali*, s. 290—291; ⁴Wolkerová, Z.: *Jiri*

Wolker ve vzpomínkách své matky, Praga 1951, s. 185; ⁵Kosovel, S.: pesem Starci, Integrali, s. 271; ⁶Wolkerová, Z.: Op. cit. s. 166; ⁷Prostejev, Wolkerjevo rodno mesto, rehabilitira kot naprednjaško, delavsko mesto F. Soldan v svoji knjigi: Jiří Wolker, Praga 1964 s. 25; ⁸Ocvirk, A.: Srečko Kosovel in konstruktivizem, uvodna študija k cit. Integralom, s. 64; ⁹Kosovel, S.: Izbrane pesmi. Uredil in uvod napisal Anton Ocvirk, Ljubljana 1931, s. 41; ¹⁰Ocvirk, A.: predgovor k Integralom, s. 65; ¹¹ibid., s. 41; ¹²Wolkerjevo pismo A. M. Pišovi, 21/2/1923, Wolker, J.: Výbor z díla, Praga 1950, s. 228; ¹³predavanje Proletácké umění, 13/3/1922 potem natisnjeno v Varu 1922; ¹⁴Wolkerjevo pismo A. M. Pišovi, 15/8/1922, Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 223; ¹⁵Kosovel, S.: Izbrane pesmi, s. 21–22; ¹⁶parafraza besed K. H. Mácha; ¹⁷Zgodovina slovenskega slovstva, VI, Ljubljana 1969, s. 198; ¹⁸pismo A. M. Pišovi, 1/7/1921, Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 219; ¹⁹Wolker, J.: pesem Zima, cit. Výbor z díla, s. 285; ²⁰grad na Kopečku v Olomouci. V tej vasi je Wolker preživil počitnice pri materinih starših; ²¹Kosovel, S.: Integrali, op. cit. s. 102; ²²ibid., s. 145; ²³Salda, F. X.: Vítězslav Nezval, Jiří Wolker; Deset let, Ostrava 1964, s. 229; ²⁴Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 369; ²⁵Kosovel, S.: Integrali, s. 152; ²⁶Wolkerjevo pismo A. M. Pišovi, 17/5/1921; Wolker J.: cit. Výbor z díla, s. 219; ²⁷ibid., s. 218, pismo A. M. Pišovi 17/5/1921; ²⁸pesem Rime, cit. Integrali, s. 115; ²⁹pesem Sivo, cit. Integrali, s. 156; ³⁰cit. pesem Rime; ³¹cit. Integrali, predgovor, s. 54–55; ³²cit. Integrali, s. 243; ³³ibid., s. 172; ³⁴ibid., s. 130; ³⁵ibid., s. 176; ³⁶ibid., s. 266; ³⁷ibid., s. 290, pesem Skozi bela vrata.

Prevedla E. Kržišnik

France Novak

SAZU v Ljubljani

ARHAIZACIJA V VIŠOŠKI KRONIKI*

Zgodba Višoške kronike se dogaja v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja. Fiktivni pripovedovalec Izidor, eden od udeležencev dogajanja, naj bi kroniko napisal v letih 1707 do 1710. Tavčar jo je napisal na koncu svoje pisateljske poti in jo objavil v Ljubljanskem zvonu 1919. Pisatelj se ni odločil za rekonstrukcijo jezika iz začetka 18. stoletja, kakor je npr. napravil Bratko Kreft v Krajskih komedijantih (1941 oz. 1946), ko je uporabil jezik Linhartovega časa, temveč je delo napisal v jeziku svojih prejšnjih del. Da pa bi besedilu dal starinsko obeležje in da bi to napravilo na bralca vtis, kot da bere delo iz 17. oziroma iz začetka 18. stoletja, je izmed možnih izbral tudi nekaj takšnih izraznih sredstev, ki so se že vsaj nekoliko umaknila iz redne rabe in zaradi tega učinkovala na bralca starinsko.

Tavčar uporablja arhaizacijo tudi v drugih zgodovinskih delih, vendar v manj dovršeni obliki. Najbolj podobna tej je arhaizacija v Grajskem pisarju.

Starinske izrazne prvine, ki jih je Tavčar uporabil v Višoški kroniki, bi lahko razdelili v tri skupine: prvič, pisne in druge navade 17. stoletja, drugič, jezikovna sredstva, ki so starinska, in tretjič, jezikovna sredstva, ki skupaj s starimi navadami in starinskimi izrazi učinkujejo na bralca starinsko.

V referatu bom poskušal zbrati in razložiti te izrazne prvine.

1

Najprej preglejmo skupino pisnih in drugih navad, ki kažejo na 17. stoletje oziroma na davno preteklost.

* Referat, ki je bil v nekoliko daljši obliki prebran na posvetovanju o Ivanu Tavčarju v Škofji Loki 27. septembra 1973.

Na prvi pogled opazna posebnost so opombe na robu. Teh je 32. Opozarjajo na letnice in važnejše dogodke. Ta način orientacije v besedilu so svoj čas uporabljala rokopisna besedila in tudi tiskane knjige.

Vtis stare kronike dela tudi sedem pojasnil pod črto, ki naj bi jih dodal izdajatelj, t. j. Tavčar, da bi z njimi pojasnil nekaj mest v knjigi, npr. *Sedanji »Ajdovski britoi« v Videmskem Kotu (334)¹, Ta prošnja je bila uslišana (648).*

Na arhivske listine, torej na stare čase spominja tudi starinska pisava imen: *Polikarp Khallan, tudi Khallain; Barbara Khallain, tudi Khallainin (3), Schwaiffstrighk (13), škoj Chroen (270), Eyrishouen (304), Wohlgemuet.*

Na starino kažejo tudi že sama osebna imena *Polikarp, Jeremija*. Druga osebna imena, kot so *Volk, Marks, Margareta*, kažejo na delno nemško naselitev krajev, kamor je dogajanje kronike postavljeno.

Na navade oslavljanja v 17. stoletju spominjajo naslovi pomembnejših ljudi. Ti so v Visoški kroniki posejani na gosto tudi v opisih, ne samo v neposrednem stiku. Kot primer naj navedem *visokorojenemu, najsvitlejšemu in premogočnemu gospodu Janezu Frančišku (16)*. Najpogostnejši naslov je *gospod*. Uporaba naslovov v opisu bi bila danes ironična, v tistem času je bila znak spoštovanja in pokorščine.

Pogostna prвина, ki pomaga postarati besedilo, so datumi, zlasti tisti, pri katerih uporablja pisatelj cerkveni koledar. V teh določa čas z letnico in svetnikovim dnevom ali s kakim praznikom, npr. *Rodil sem se v Gospodovem letu 1664. na dan sv. Izidorja (3); Umrl je na pepelnično sredo (334); na dan sv. Filipa in Damjana (395)*. Ko pove pri datiranju tudi mesec, uporabi staro ime, npr. *Bilo je to zjutraj na dan sv. Korbinijana, ki ga praznujemo ob koncu meseca listopada (332)*, to je »novembra«. Tak način datiranja se uporablja v cerkvenem jeziku še danes; tudi v kmečkem okolju je še dokaj močan. Razmeroma malo je datacij brez svetniških imen ali praznikov in z modernimi imeni mesecev, npr. *Ko sem se vračal, je bila spomlad tu (659); Tako se je sodilo v Budi dne 8. aprila 1687 (391); Dne 29. avgusta 1707 je naju poročil župnik gospod Janez Krstnik (662)*. En tak datum je še v pripisu. Nadalje je enkrat uporabljen v dataciji tudi latinski izraz: *Anno 1693 (451)*. Datacije z meseci in številkami dnevov se dajo razložiti kot nekakšne posebnosti v Izidorjevem pripovedovanju.

Izredno pomembna izrazna sestavina Visoške kronike so religiozne prvine. Ne gre samo za jezikovne stvari, ampak tudi za vsebinske, kot so ostanki verskih bojev, izredna verska občutljivost Izidorja, razlaga dogodkov z božjo voljo itd. Med besedilom so pogosto vpleteni stavki, ki govorijo o Bogu, svetnikih in drugih verskih stvareh, npr. *Bog-sodnik ga je poslal, da bi udaril grešnika v lastnem otroku (6); Če je bilo rešeno (namreč življenje Agate Schwarzkobler²), ni bila moja zasluga, — bila je le predvsem zasluga Jezusa Kristusa, ki ne privoli, da bi se nedolžni in pravični poteptali (16); Tako Bog vse prav naredi (18)*. Verski element je pisatelj uporabil zato, da je lažje prikazal 17. stoletje, v katerem je imela vera izreden pomen, in človekovo duševnost v njem. Ne smemo pozabiti, da je to čas katoliške verske obnove.

¹ Številke v oklepajih pomenijo stran v Ljubljanskem zvonu 1919, če ni drugače označeno.

² Opomba pisca članka.

Precejkrat služijo za prikaz 17. stoletja latinske oblike imen, latinske besede in citati. Latinščina je imela v 17. stoletju poleg slovenščine in nemščine dokaj pomembno vlogo v našem javnem življenju. Visoška kronika uporablja latinske zapise imen: škof *Conradus* (16) poleg domače pisne oblike *Konrad*, *Gustavus Adolphus* (69), *Leopoldus* (390), *Joannes Franciscus* (522) poleg *Janez Frančišek*, *Eugenius* (655), *Georgius Postumus* (662).

Poleg zapisov imen je uporabljenih nekaj latinskih izrazov: *actionem* (12), *vivat* (197), *victoria* (197, 661).

Končno je Tavčar uporabil v Visoški kroniki tudi dva latinska nagrobna napisa, ki ju v besedilu tudi sam pojasni: *Margaretha coelo clemente fruitur*«, kar se menda pravi: *Margareta je čisto gotovo deležna popolnega nebeškega kraljestva* (662) in *»Parva domus — magna quies*«, kar se pravi po naše: *Majhna hišica — velik počitek* (663).

Poslovni (uradovalni) jezik pri nas je od srednjega veka sem poleg latinščine čedalje bolj nemščina in ob njej slovenščina. Zato je tudi nemščino Tavčar nekajkrat uporabil za prikaz 17. stoletja, in sicer z izrazi *paar pezalt* (393); to je pripomba v pratiki in pomeni »plačano v gotovini«; *Weisbot* v stavku: *Prišel je kot kažipot sodnije* (*Weisbot*) in *prinesel meni in Juriju pečate* (530); *Nadelprobe* »pokušnja z iglo« v stavku: *»Nadelprob', Nadelprob',« je zatulil parkrat ta ostudni starec* (587). Vsi trije nemčizmi so iz starega poslovnega jezika.

Poleg tega so uporabljali nemščino tudi nemški priseljenci v Poljanski dolini. Na to kaže pesem, ki jo poje stara mati: *Ach Jesu! lass mich sehen Dich* (140).

Kar se da realistično sliko 17. stoletja hoče prikazati tudi z uporabo nemških priimkov (*Wulffing*) poleg osebnih imen, ki kažejo na te priseljence.

Ena najpomembnejših izraznih prvin, s katero Tavčar ustvarja vtis 17. stoletja, so besede za predmete, značilne za obravnavani čas, kot so *kirasir* (7) »jezdec v oklepu«, *kornet* (8) »častnik eskadrona, ki je nosil prapor«, *gvardija* (12) »straža, stražniki«, *galera* (41) »vojna ali trgovska ladja na vesla«, *palaš* (69) »dolga konjeniški bojni meč«, *star* (139) »votla mera«, *mušketa* (195) »puška, ki se polni spredaj s posebno palico«, *kontribucija* (263) »prisilna vojna dajatev«, *profos* (343) »vojaški jetničar«, *kiras* (325) »kovinski oklep«, *štibra* (351) »davek«, *tranča* »obokana ječa pod grajskim stolpom«, imena raznih denarnih enot, npr. *beneški cekin*, mučilne naprave, npr. *španski konj* itd.

Pomembna prvina, ki pomaga vzbuditi vtis 17. stoletja, je biblijski stil, ki ga uporabljata zlasti dve osebi, in sicer stara mati (135, 136), npr. *»Glej, prišel je dan, ko govorim: Srečni so jalovi in srečna telesa, ki niso rodila, in prsi, ki niso dojile! Posušena trava sem na strehi, in posušila sem se prej, kot sem bila izruvana ...«* (136), in Valentin (264, 269), npr. *»... Celega časa, kar je živel Adam, je bilo devetstotrideset let, in umrl je! Sei je živel devetstodvanajst let, in umrl je ...«* (264), pa tudi Izidor, ki kroniko piše, v opisih. Poleg tega je citirano mesto iz Dalmatinove Biblije iz leta 1584 (334).

Ena najvažnejših starinskih izraznih prvin, ki je podana z jezikovnimi sredstvi, je posebna struktura besedila, ki odseva miselnost ljudi, kot si jo zamišljamo za 17. stoletje, pa naj gre za govore oseb ali pa za Izidorjevo pripovedovanje.

Ker pisatelj ni izbral jezika 17. stoletja, je razumljivo, da je v Visoški kroniki čistih arhaizmov le malo, omejeni so na besedni zaklad. Take so besede, ki so bile v starem času v rabi, v Tavčarjevem času pa ne ali pa manj v rabi in imajo ob sebi splošno znan sinonim, npr. *prekupci* (5, 643) poleg *prekupčevalci*, *kastel* (16) »trdnjava, grad«, *batalja* (18) »boj, bitka«, *zapovednik* (198) »poveljnik«, *zapovedovati* (325) »poveljevati«, *brez dvojbe* (73) »brez dvoma«, *postaven* »zakonski« v zvezi v *postavnem redu* (140), *bagaža* (202) »prtljaga, oprema«, *lakot* (325) »lakota«, *nemško olje* (388) »pivo«, *tabakira* (393) »tobačnica«, *lazaret* (659) »bolnica«.

V skupino izraznih sredstev, ki skupaj s starinskimi besedami učinkujejo na bralca starinsko, gredo:

1) pasiv, npr.: *Naenkrat se mi je položila voljna roka na čelo in nekdo je vprašal* (9); *Tudi so se pripovedovale neverjetne reči o sobanah* (12); *ali ni se vedelo povedati, da bi se bil kdo pri tem kdaj ponesrečil* (12); *kjer se mi je odkazala spalnica* (387); taka raba pasiva bi zaradi svoje nenavadnosti kazala, da ima korenine v starem poslovnem jeziku; ta je bil nabit s podobnimi zgledi, zlasti v začetku, ko je bil pod močnim tujim vplivom;

2) deležnik na -vši, npr. *pobegnivši iz hiše* (7), *opazivši mojo preplašenost* (9); *dospevši tja* (202);

3) zaimek *kateri* v odvisnih stavkih na mestih, kjer se je že ob nastanku Visoške kronike rabil *ki* (Breznik, Slovenska slovnica, 1921, 108—109); v Visoški kroniki ga nahajamo v vseh spolih, vseh številih in v vseh sklonih, razen v imenovalniku moškega spola, kjer je vedno *ki*, npr. *očeta, ki ti daje jesti in piti* (6); *toda je pograbil furlansko ostro sekirico, katero je bil nekdo pozabil na stolu* (7); *ljudstvo, katero se je iz nemških dežel naselilo med nami* (11); *Zaklel je v tujem jeziku, katerega nisem umel* (69);

4) besedni red tipa *ponosni moj oče* (10), *ogromna ta stavba* (12), *po rjavkasti njegovi koži* (80), ki je značilen po tem, da ima zaimensko pridevniško besedo na drugem mestu, za normalni vrstni red *moj ponosni oče*, ki ga pisec tudi uporablja, npr. *ta ostudni starec* (587), kar samo še poudarja stilno vrednost obrnjenega besednega reda;

5) besedni red tipa *ležal je za današnje je ležal*, npr. *ko sem se zjutraj prebudil, ležal je na moji odeji samokres* (10); *Enkrat na praznik popoldne igrali so nam ginljivo »actionem«* (12); *Ko sta Marsk in Othinrih dosti pozneje vstala, bilo je že vse opravljeno* (136);

6) desni pridevnik, npr. *Iz govorice ječarjeve se še spominjam na to-le* (16); *Tvoja mati je bila sestra Jeremijeva* (71); *Zemlja domača — ni prazna beseda...* (660), prvina, ki je redkejša kot prejšnji dve, zato bi jo lahko imeli za izrazi-tejšo; deluje v glavnem na melodijo stavka, ki ji je Tavčar posvečal veliko pozornost; večkrat ima tudi pomen slovesnosti;

7) nenavadni prislovi, zaimki, predlogi, npr. *ondoten* (3), *všled* (3), *prejko tne* (5), *ondi* (7), *vsikdar* (12), *vzlic* (12), *zatorej* (13), *zategadelj* (16), *nikdo* (17), *radi*

(18), *prejkotslej* (17), *ravnoisto leto* (68), *dasi* (74), *ohtano* (74), *bržkotne* (141), *onokrat* (142), *istotako* (195), *zopet* (324), *obilokrat* (325);

8) posnetki izraznih vzorcev iz starega poslovnega jezika, kot so zveze v *varstvo vzeti »zaščitiiti«*, npr. *Čudno je bilo, da ni vzel prav nič v varstvo druge svoje žene, ki je pred hrupom svojih polsinov kar skupaj lezla* (139); *od svoje strani pa pripominjam, da kosimo na Visokem boljšo in lepšo otavo* (137) ali *vzeti v vednost iz stavka kjer je oče Polikarp prav rad vzel v vednost Jeremija Wulfinga odgovor* (143).

Ta izrazna sredstva uporablja Tavčar tudi v drugih delih in delujejo tu starinsko predvsem zaradi starinske usmerjenosti celotnega besedila ali pa zaradi prenosa iz drugih zvrsti.

4

Nastane vprašanje, kje je Tavčar dobil pobudo ali celo zglede za kronikalni slog. Domače leposlovje do takrat še ni imelo vzorov. Nekateri raziskovalci navajajo, da se je naslonil na nemško kronikalno literaturo (M. Jamar, M. Kramberger, Janko Kos). Za naše razpravljanje naj bo to opozorilo dovolj in poskušajmo najti domače izvore teh izraznih prvin.

V srednjem veku so bila v slovenščini pisana v glavnem verska in poslovna (uradovalna) besedila. V času, ko je pisal Tavčar, se je v obeh zvrsteh nabralo že precej prvin, ki so bile za sodobnike starinske. Da je na jezik Visoške kronike vplival jezik protestantov, zlasti Dalmatinove Biblije iz leta 1584, bi kazalo poleg biblijskega stila in citata iz nje tudi to, da je v romanu omenjen njen naslov (333). Najbrž je v Bibliji dobil Tavčar tudi kako drugo pobudo za arhaizacijo; M. Jamar (Kondor 12, str. 217) meni, da po zgledu protestantov uporablja vulgarizme; to bi bile nekakšne ekspresivne besede, ki jih je v Visoški kroniki veliko. Mogoče je jezik protestantov vplival na uporabo zaimka *kateri* in na nekatere posebnosti besednega reda. Izrazje za spore med katoliki in protestanti pa je verjetno črpal tudi iz druge verske literature.

Kot pravnik je Tavčar lahko poznal tudi začetke našega poslovnega jezika, poleg tega se je z njim srečeval, ko je prebiral akte pri zbiranju gradiva za zgodovinska dela. Izrazna sredstva prvotnega poslovnega jezika so bila v Tavčarjevem času zastarela iz več razlogov: prvič, poslovni jezik je bil sprva naslonjen na nemške vzorce, zato je imel precej kalkov; drugič, s časom se je razvijal in čedalje bolj naslanjal na živi jezik in tako so prejšnje oblike zastarevale. Vplivi poslovnega jezika bi se dali slutiti v pisavi imen, pasivu, nazivih srednjeveških predstavnikov višjih slojev, verjetno pa tudi v izrazih tipa v *varstvo vzeti*.

Pogostnost starinskih izraznih prvin v Visoški kroniki kljub njihovi številnosti ni tako velika, da bi bralca motila. Redkokdaj se kopičijo. Zato jih bralec bolj občuti, kot opazi. Zelo malo pa je stavkov, ki bi bili povsem navadni. Očitno si je Tavčar ne samo v tem, ampak tudi v drugih delih prizadeval, da bi dal vsakemu stavku nekakšno monumentalnost. To pa je dosegal s smiselno uporabo raznih stilemov.

Starinske izrazne prvine učinkujejo šele v sklopu z drugimi izraznimi sredstvi, zlasti snovnimi, npr. zgodovinskimi dejstvi, kot so posledice tridesetletne vojne,

vražjeverstvo. Šele vsa izrazna sredstva kot celota učinkujejo na bralca in šele v tej celovitosti so tudi starinske izrazne prvine dovršeno izrazilo pripovedi, ki se sestoji iz ljubezni do domače zemlje, dalje iz usode, vprašanja človekove osebne svobode, vprašanja odpovedi in drugih bolj ali manj že opredeljenih prvin.

Uporabljena literatura:

Anton Breznik: Izdaje naših pripovednikov, 2. Tavčar DS 1934, 384—8; Jezik naših pripovednikov, 3. Tavčar DS 1934, 271-6; Slovenska slovnica, 1921, 1934;
Janko Kos: Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1974, 192—193;
Marijan Kramberger: Visoška kronika. Literarnozgodovinska interpretacija, Ljubljana 1964, zlasti str. 33—47;
Jože Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva 4. Realizem, Maribor 1970, 236—250;
Anton Slodnjak: Zgodovina slovenskega slovstva IV. Nova struja (1895—1900) in nadaljne oblike realizma in naturalizma, Ljubljana 1963;
Ivan Tavčar: Povesti I., Ljubljana 1896; Visoška kronika, Ljubljanski zvon 1919; Visoška kronika, Priradila Marija Jamar, Ljubljana 1957, Kondor 12; Zbrano delo 6. Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik, Ljubljana 1956; Zbrani spisi VI. Uredil Ivan Prijatelj, Ljubljana 1921;
Josip Vidmar: Dve zgodovinski povesti (1925), Literarne kritike, Ljubljana 1951, 80—86.

Božena Orožen

Gimnazija v Celju

POUČNI IZLET V OBMOČJE BOČA IN DONAČKE GORE*

To območje je literarno in sploh kulturnozgodovinsko bolj obrobneža značaja, zato za samostojno slavistično ekskurzijo ni posebno primerno. Itinerarij pa skuša opozoriti na tiste kulturne zanimivosti, ki bi jih bilo škoda prezreti tudi na bolj turističnem izletu, usmerjenem morda proti Štatenbergu ali Rogaški Slatini.

Po odcepu od ceste Celje—Maribor se vozimo skozi Trnovlje, na pol vaško, na pol predmestno naselje. Tam, kjer se od ceste loči druga, ki pelje skozi raztreseno vas *Zadobrovo*, je komaj streljaj od križišča (tik na meji med Trnovljami in Zadobrovo) rojstna hiša pisatelja in dramatika Antona Novačana (1887—1951). Tu se spomnimo pesmi *Moj oče* (LZ 1924). V njej prihaja na dan razen misli na mrtvega očeta, »starega volka«, še pisateljeva vitalnost, nihanje med kontrasti, različnost od množice, ki ga zato napada, naj dela tako ali drugače, in spoznanje »Grenko razumem, roditelj, tvoje poslednje besede:/ Greh je le tisto, kar si sam odpustiti ne moreš.« Predstavljajmo si še, da je v Trnovljah in Zadobrovi Novačan pač našel svojevrstne ljudi in usode, ki jih je upodobil v zbirki *Naša vas* (1912, 1913) in v naturalistični drami *Veleja* (1921).

V vas *Ljubečno* se je med prvo svetovno vojno umaknil s Primorskega France Bevč. V hišo svojega očeta ga je povabila znana učiteljica. Tukaj je napisal avtobiografsko povest *Tatič*. Od svoje gostiteljice je zvedel za njenega

* Naslov ni povsem ustrezen, saj sega v območje Boča in Donačke gore le del poti, gre pač za eno od variant izletov po osrednji Štajerski.

jetičnega zaročenca in to mu je bila osnova za kasneje napisano novelo Julijan Sever (Bevk, *Moja mladost* 1969, str. 213—214).

Med obema vojnama, vse do okupacije, je bil v Ljubečni šolski upravitelj Ernest Tiran (1899—1960), pedagoški in mladinski pisatelj (npr. igra o nekoč znanem in zloglasnem razbojniku Guzeju).

Cesta je speljana po rahlo valovitem svetu. Kak kilometer pred železniško progo pri Ponikvi se v Hotunju odcepi na levo vaška cesta proti spomeniku geografa Blaža Kocena (1821—1871). Postavljen je na mestu, kjer je stala njegova rojstna hiša. Ko je Kocen služboval v Olomoucu na Moravskem, se je narodno ozavestil. Pisal je geografske učbenike, ki so veljali za najboljše v celotni Avstriji, in sestavljal zemljevide. Na zemljevidu alpskih dežel (1863) je označil slovensko narodnostno mejo in dodal seznam slovenskih imen. Velja za začetnika modernega pouka geografije.

Prihajamo v območje Ponikve, ki hrani več spominov na Prešernovega sodobnika, nekaj časa tudi sošolca, kasnejšega škofa Antona Martina Slomška (1800—1862). Ob prehodu čez železniško progo se odcepi na desno cesta na Slom, oddaljen od tod le slab kilometer. Po Slomu je Slomškov rod dobil priimek, poprej so se pisali Novak. Domislimo se dveh Prešernovih epigramov — Slomšku, *Tempora mutantur* —, v katerih pesnik v hudomušni besedni igri bere začetni s kot z in zato vidi v priimku pomanjševalnico od zlomek (zlomek-hudič, zlomšek-hudiček). Mogočna Slomškova rojstna hiša je dobro vidna tudi z vlaka malo pred železniško postajo Ponikva, saj stoji tik nad železnico. Hiša, gospodarska poslopja in sadovnjaki so last kmetijskega posestva v Šentjurju, v rokah Slomškovih sorodnikov niso več od leta 1904. Na hiši je plošča, v hiši pa skromna spominska soba. To je pač tisti prostor, iz katerega se je Slomšek v kasnejših letih najbolj spominjal križa v kotu in leskovke na tramu.

Na gričku nad Slomom je cerkvena sv. Ožbolta intimno povezana s Slomškovim otroštvom in mladostjo. Okoli nje je pasel, z zunanjih stopnic je že kot otrok »pridigal« drugim pastirjem, tu se je vadil v govorništvo še kasneje kot semeniščnik. V notranjosti, nad vrati v zakristijo, je 1914. leta slikar Brello naslikal razen Cirila in Metoda še Slomškov portret in dva prizora iz njegovega otroštva: Slomška pastirja pri cerkvi in izpit pod orehom pred cerkvijo na Ponikvi.

Ponikva leži na sosednji, nekoliko nižji vzpetini. Ob desnem cerkvenem vogalu je ostanek oreha, ki je poprej stal na križišču, pa so ga morali podreti. Pod njim se je 12-letni Slomšek pri javnem spraševanju prvič odlikoval. O tem govori plošča na cerkvenem zidu. — Mogočna cerkev s kupolasto ladjo ima slikovito razgibano baročno prižnico, delo kiparja Janeza Jurija Mersija. Levo od glavnega oltarja je Slomškova slika, pod njo pa slavilni heksameter: »Slaven jim vsikdar spomin ostani na zemlji slovenski.« — Na stari šoli za cesto je velika plošča v Slomškov spomin, druga pa se spominja Blaža Kocena.

Na Ponikvi je župnikoval Davorin Trstenjak (1817—1890), mlajši Vrazov in Mikošičev rojak, urednik mariborske Zore in celovškega Kresa, pisec številnih zgodovinskih in etimoloških člankov, zanimivih, a znanstveno ne vselej neoporečnih (zagovarja npr. avtohtonost Slovanov). Pri tem »najpoštenejšem rodo-

ljubu, kar jih je rodila slovenska zemlja,« kot ga imenuje Josip Vošnjak v Spominih, so se pogosto oglašali slovenski pisatelji. Po Trstenjakovi zaslugi je bila vzdana plošča na Slomškovi rojstni hiši.

S Ponikve se cesta spusti po ovinkih v dolino rečice Dravinje. Nekoliko zahodnejše so L o č e. Tu živi kmet-pesnik Jože Marinko, rojen sicer na Dobrovi pri Ljubljani (1893). Leta 1971 je izdal pesniško zbirko z na videz idiličnim naslovom Pisano spominsko cvetje. Upesnil je nekatere dogodke iz vojnih let, še več pa je bridkih obtožb družbe, ki je kmeta domala uničila. Pesmi so torej izraz bolečine in ogorčenja, zato so pogosto nabite z bridko ironijo: »Zdaj umira kmet srečnejše, / doma! — po načrtu planskem, / v čast slovenske domovine — / kot je shiral na Kozjanskem.« Pojavljajo se celo paralele s kmečkimi puntarji: Res, časi novi vse so spremenili, / srce prekriva kmetu težka bol — / pravice so med sabo razdelili — / a kmetu dali — Gubčev so prestol.« — »Proč z bičem! Naj pravica / vsem enako se prizna — to zdaj kliče stara pravda, / ki teptana je do dna.«

V Ločah je bil župnik Matej Slekovec, ki je napisal zgodovino bližnje žičke kartuzije (1901).

Pred nami se dviga zaobljeni z gozdom porasli B o č. Po mnenju jezikoslovca in polihistorja Žige Popoviča, ki piše o Boču v knjigi Untersuchungen vom Meere (1750), je prav oblika dala hribu ime (obel, bočiti se — Boč). — Z Bočem je povezanih nekaj pripovedk. Nekoč so tu prebivale rojenice, pa jih je pregnalo pokanje pastirjev z biči in ropotanje dekel pri svinjskih koritih. — Kot pod Konjiško goro tudi pod Bočem spi zmaj. V notranjosti Boča je jezero, po njem pa plavajo labodi. — Domnevno naj bi bil Boč z okolico pritegnil v pesnitev o Parcivalu nemški srednjeveški pesnik iz začetka 13. stol. Wolfram von Eschenbach: Na Boču, ki naj bi se skrival za imenom Monsalwatsch, naj bi bil Gralov hram, v njem pa naj bi vitezi varovali Odrešenikovo kri. — Čez Boč je vodila srednjeveška tovarna pot, ob njej pa so prežali roparji. Tako pripoveduje v svojem itinerariju Paolo Santonino, ki je 1487 leta spremljal po teh krajih cerkvenega vizitatorja. Tudi ljudsko izročilo govori o dvanajstih roparjih iz 18. stoletja in njihovi poglavarki Špelki. V votlini Balunjači (severno pod vrhom) so imeli zakopano naropano blago. Tu so se potem tudi skrivali, dokler jih niso odkrili in poglavarke obglavili. — Gozdovi in jame na Boču so dajali zavetje skrivačem.

V Poljč a n a h je nekaj časa učil Dolenjec Janko Polak, prijatelj Josipa Mur-na. Pod njegovim vplivom je pisal pesmi tudi sam, kasneje pa je pisal šolske knjige.

V Poljčanah se je rodila pisateljica večerniških povesti Julija Bračič (1913). Rahlo zgodovinsko-socialno obarvano povest Graščinski stradarji (1950) — dogaja se ob koncu 19. stol. — je lokalizirala v gričevnat svet med Poljčanami in Slovensko Bistrico. Fabulativno jedro o neusojenih ljubeznih prepletajo kaj žive žanrske slike dela in običaje tukajšnjih kočarjev in kmetov (okopavanje vino-

gradov; košnja močvirske trave plajševke, iz katere so spleтали vrvi; svatbeni običaji).

Studenice se tiskajo pod pobočje Boča. Taka odmaknjenost je bila primer-na za samostan dominikank, ki ga je v 13. stol. ustanovila Zofija Rogaška. (Na hribčku nad župniščem se še vidijo razvaline njenega gradu, studenec na pobočju se imenuje Zofijin studenec.) Nune so bile večinoma plemiške hčere iz Hrvaškega Zagorja. Kako mogočen je bil samostanski kompleks, kaže bakrorez v knjigi Valvasorjevega sodobnika G. M. Vischerja *Topographia ducatis Stiriae* (Glej reproducirano izdajo 1971). V 17. stoletju je samostansko poslopje, v katero je bila vključena tudi cerkev, nadomestilo novejše. Jožef II. je samostan razpustil, v drugi polovici 19. stol. so se v poslopje naselile redovnice magdalenke. Zdaj poslopje propada. Cerkev pa je še ohranila nekatere elemente prvotne stavbe iz romansko-gotskega obdobja. Tak je predvsem glavni vhod s stebri in reliefom v timpanonu, ki spominjajo na portal v Špitaliču pri Žičkem samostanu. V cerkvi so bogati baročni oltarji (pri vsaki zanimivosti je tablica z opisom). Na jasi pred cerkvijo je več močnih zajezenih kraških izvirov (Santonino jih imenuje »izviri milosti«). Ti studenci so kraju dali ime (Melik). Z njimi in z izvotljenostjo kraških tal je v zvezi pripovedka: Na jasi Formili na Boču je kmet oral na praznik. Doletela ga je božja kazen, vprega se je vdrla v tla. Čez čas so v Studenicah v izviri našli volovski jarem. — V Aškerčevih rokopisni zapuščini je ostala pesem Studeniške nune. Ko je Josip Wester v LZ 1927 objavil pesmi iz Aškerčevih rokopisov, je razen dveh drugih izpustil tudi to, »ker bi spričo blasfemične vsebine Aškercu ne delala posebne časti«. Pesem se namreč roga prikriti lahkozivosti nun in menihov. Pripoveduje o tlačanih, ki sta morala nesti iz Studenic v Žički samostan skrinjo s sveto podobo, namesto nje pa je bila v njej mlada nuna.

V Makolah je bil dolga leta duhovnik Mihael Landovšek (1844—1920), izdajatelj Slomškovih spisov. V kraju je bil tudi gospodarski delavec, saj je ustanovil posojilnico in kmetijsko zadrugo.

Ob vhodu v grad Štatenberg je v spomin na kmečke upore vzdana plošča z Aškerčevimi besedami: »Gradu v gori črnemu nad selom tisoč pesti zapreti.« V 16. stoletju, ko so se tudi tukaj, na posestvu Tahijev, kmetje upirali, sedanji grad še ni stal. Njegov prednik, »črni grad na gori«, je bil v hribovju jugovzhodno od Makol. Za Tahiji so postali njegovi lastniki Tattenbachi, nato pa Attems. Ti pa so v 18. stol. zgradili sedanji baročni grad in ga dali tudi poslikati. Kljub temu se tu domislamo sedmih Aškerčevih pesmi iz cikla Tahi na Štatenbergu (Pesnitve. Peti zbornik 1910), ki je po umetniški vrednosti le medla karikaturna Stare pravde» (Marja Boršnik). V pesmih ob samosilnikih in razuzdancih Tahijih — očetu in sinu — nastopa kmet Lovrenc Kopriva. Privezanega za konja ga žene mlajši Tahi skozi Makole, a mož se reši vezi, kmetje obetajo maščevanje. Lovrenc stopi na čelo kmetov, ti zavzamejo grad. A kaj pomaga, ko je za kmeta le »hudičeva pravica«. Komisarji iz Gradca zahtevajo od njih, naj prisežejo Tahiju zvestobo, češ da je dober graščak.

V Štatenbergu že vrsto let prirejajo srečanja pisateljev in kritikov. Vsako leto je na sporedu posebna tema.

V Majšperku zavije cesta proti jugu skozi skrajni zahodni del Haloz. Ta del ni vinoroden, pobočja so porasla z grmičevjem in drevjem, le malo je videti obdelane zemlje. Smo v območju, kjer je bila in je še doma revščina. To je začutiti že iz opisa v Santoninovem itinerariju: Graščakinja v Majšperku je za škofa vizitatorja in njegovo spremstvo priredila sijajen sprejem z grajskim norcem, plesom in toaletami, ki jih je večkrat menjala, ter z bogato pogostitvijo na prostem. Goste je silila, naj kar največ pojedjo, da ne bo kaj ostalo Haložanom, ki so ob strani opazovali gostijo. Tako v 15. stoletju! Vtisi, kakršne je o današnjih zahodnih Halozah dobila skupina kulturnih delavcev, pa so zbrani v knjigi Siti in lačni Slovenci (1969). V teh zapiskih je najtežje spoznanje, da revščina ni le gmotna, ampak tudi duhovna, da je v ljudeh le pasivnost: »Tako je, tako je bilo, tako bo ostalo, nič se ne da premakniti. Delati moraš, dokler ne padeš ko snop« (str. 172).

Na tej poti proti jugu se pokažejo trije obrazi Donačke gore. Prvi, ki ga vidimo le krajši čas blizu Stoperc, središča tega dela Haloz, je neizrazit-širok, z drevjem porasel hrbet. Ko se cesta že spusti proti Rogatcu, se na vzhodu ponovno odkrije, tokrat kot oster stožec, ki je prav v skladu s starejšim imenom Rogaška gora (ime Donačka gora se je pričelo uporabljati šele v 19. stol. po cerkvi sv. Donata). Še malo bliže Rogatcu pa gora pokaže južno stran z nagubanim vrhom in cerkvico sv. Donata na pobočju. Zaradi upadljive oblike je ta gora v ljudski domišljiji postala nekak štajerski Klek. Tu so se shajale čarovnice, ki so delale točo, s hudičem. Ta jih je gostil in napajal (Fr. Kovačič, Slovenska Štajerska in Prekmurje 1926). — Značilne so besede, ki jih je ob srečanju z revščino pod Donačko goro o njej zapisal Juro Kislinger: »Odslej je vrh Donačke gore zame klicaj, opozorilo na tisto, kar je neposredno pod njim in za njim. Veliki večini pa je še vedno samo imenitno lepa pokrajinska kulisa za Rogaško Slatino« (Siti in lačni Slovenci str. 190).

Do ceste segajo posamezne raztresene hiše vasi Tlake. Tu se je rodil pesnik Jože Šmit (1925; ob njegovi s slamo kriti rojstni hiši levo nad cesto slaba dva kilometra pred Rogatcem je zraslo že novo poslopje). Njegova domačija in okolica živita v nekaterih pesmih. Pesem dveh grenadirjev (Lirična postila 1965) vsebuje misel na resničnega ali umišljenega davnega prednika, ki je kot vojak prišel v vas in tu ostal, željan miru in stalnosti, značilnih za prejšnje generacije: »Nič blodenj, mir samo / in zemlja, plug in vol«. Pesem Zemlja 1962 (Lirična postila) ohranja spomin na težko domačo grudo in izpoveduje povezanost z njo: »Stresel sem te z gležnjev, / ko sem odhajal, / ti pa hodiš z menoj / suha, prašna, / mokra, lepljiva na gležnjih in v srcu, / ko davno prekletstvo in sen«. Med potjo lahko tu in tam opazimo debelo močvirsko travo — po pesnikovih besedah ji pravijo cedilika — iz katere so otroci nekoč delali kočije. Ta je dala naslov in simboliko pesnitvi Koleselj iz cedilike (1968). V njej je Šmit upesnil usodo štajerskih fantov — nemških vojakov —, ki so v Franciji dezertirali in prišli kot partizani v Peto prekomorsko brigado. (»To je povest od Jožeka, pjeba štajerskega.«) Pesem spremlja »Jožeka«, ki na poti proti domači vasi, kamor romajo njegove misli, obleži nekje v Liki: Nekoč so otroci v svojih kočijah iz cedilike v sanjah potovali daleč po svetu, Jožkov koleselj iz cedilike ne bo nikoli več dosegel doma ...

Rogatec je trg že izza 13. stoletja. Lastniki gradu, ki je zdaj že v razvalinah, so bili nekaj časa Lichtensteini, med njimi Ulrich Lichtensteinski, viteški pesnik, ki je v svojo nemško pesnitev vključil pozdravne besede koroškega vojvode: »Buge was primi, gralva Venus.«

V Cestah pri Rogatcu sta se rodila dva kulturna delavca, brata Mihael (1844—1920) in Josip Lendovšek (1854—1895). Prvega smo srečali že kot dolgoletnega duhovnika v Makolah. Josip pa je bil profesor v Beljaku. Ukvarjal se je z metodiko slovenskega pouka in zbiral okrog sebe koroške rodoljube, zlasti kmete, in jih vnel za narodno delo.

Prav iz Rogatca sta bila doma Lendovškova nečaka Šanda. Starejši Janko Šanda (1870—1927) je v Rogatcu tudi kasneje živel. Pisal je literarne ocene in spevoigro Rozamunda. Mlajši, dr. Dragan Šanda (1881—1963), romanist po stroki, je bil pesnik in dramatik (tragedija Lepa Vida, v rokopisu pentalogija o Celjskih grofi). Kot profesor v Ljubljani je bil mentor literarnega krožka, v katerem je bil tudi Srečko Kosovel.

Po prvi svetovni vojni, ko so Primorsko zasedli Italijani, je prišel v Rogatec za notarja pisatelj Ivo Šorli. Ostal je tu tri leta, do odhoda v Šmarje pri Jelšah (o tem piše v avtobiografskem Mojem romanu 1940, v poglavju Rogatec in prelepa sosed).

V Rogatcu se je rodil sodobni pesnik, pisatelj in dramatik Branko Hofman (1929).

Na poti proti Celju so domislili, da je bržkone tod proti Rogatcu jahal že omejnjeni nemški pesnik Wolfram von Eschenbach ali njegov junak Parcival.

Pred Rogaško Slatino, nedaleč od cerkve sv. Križa, je na Knežcu hiša literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča. Na njej je spominska plošča njemu in sinu Borisu. Slednji ima v hiši tudi spominsko sobo.

Blizu Sv. Trojice na hribčku južno od zdravilišča se je rodil Anton Kos-Cestnikov (1837—1900). Z narodopisnimi članki je sodelaval v Novicah, Jurčič pa ga je pritegnil za podlistkarja k Slovenskemu narodu. Velik del življenja je preživel na Hrvaškem.

Zdravilišču Rogaška Slatina je najizrazitejši stavbni pečat vtisnil klasicizem ki ga danes zastopata predvsem pivnica Tempel in Zdraviliški dom. Tega pečata tudi kasnejše zgradbe niso zabrisale. V dvorani Zdraviliškega doma prikazujejo oljne slike (delo graškega slikarja Alfreda Schrötterja) dva nekdanja »slavna« pacienta, znanega Petra Zrinjskega iz 17. stoletja in nadvojvodo Ivana, ki je v začetku prejšnjega stoletja delal reklamo za zdravilišče. V prednici današnjega Zdraviliškega doma — stavba je pogorela — je koncertiral še Franz Liszt. Med gosti tega nekoč mondenega zdravilišča, kamor so zahajali bogati ljudje iz vse Evrope, srečamo tudi to ali ono osebnost iz kulturnih krogov. V sedanjem Strossmayerjevem domu je bil več kot 40 let gost hrvaški mecen in preroditelj škof Josip Juraj Strossmayer. V prvi polovici prejšnjega stoletja srečamo med gosti ilirca Stanka Vraza. Spomin na njegovo bivanje v Rogaški Slatini je ohranila hčerka Prešernovega šefa Crobatha — Luiza Pesjakova v

avtobiografskem spisu *Iz mojega detinstva* (LZ 1886). Tu govori o treh možeh, ki so vplivali nanjo v zgodnji mladosti, o Prešernu, Korytku in Vrazu. Slednjega je spoznala prav tu kot doraščajoča deklica in je bila priča pogovorom o domoljubju in pesništvu med Vrazom in svojim očetom. V tem spisu je naslikala tudi podobo obiskovalcev zdravilišča v prvi polovici preteklega stoletja (morda za spoznanje ironično pripominja, da je med gosti zdravja iskal le redkokateri): »V množici se je prikazala in očitno odlikovala ‚surka‘ — to je bila suknja od jako fine tkanine, obšite z ognjeno rdečim robom in enakimi vrvicami — nosila jo je hrvaška gospoda, moški in ženske. Turški fes in narodnje nošnje Jugoslovancev so se videle poleg najelegantnejših oblačil z Dunaja in iz Pariza. Močno zastopan je bil orientalski tip in kolikokrat na dan so se krasne Židinke preoblačile in nove in dragocene toalete razstavljale na ogled!« (citirano po knjigi Starejše pesnice in pisateljice 1926 str. 98). — Zdraviliški gost je bil nekdanji Murnov sostanovalec, sopotnik naše moderne, Alojzij Merhar — Silvin Sardenko. V knjižico *Rogaška Slatina*. Po vtisih in spominih slatinskega gosta (1931) je vpletel med opise kraja in izletov nekaj preprostih priložnostnih pesmi, prežetih s premehko čustvenostjo. — V zgornjem koncu zdravilišča je starejša vila — Stritarjev dom s spominsko ploščo. Tu je preživel zaton življenja Josip Stritar (od januarja do novembra 1923). Na Dunaju je po končani vojni vladalo pomanjkanje. V domovini sta se zato za Stritarja zavzela njegova znanca dr. Fran Šter, ravnatelj zdravilišča, in duhovnik Fran Šegula. Tako ga je ljubljanska vlada povabila in mu dala na razpolago vilo. Nekdanji svetovljan, blesteči kritik je bil zdaj »slaboten, telesno in duševno močno izčrpan starec s sivo bradico,« kot si ga je zapomnil Božidar Borko, ki ga je med drugimi pozdravil na mariiborski železniški postaji, ko je z ženo Nemko prihajal z Dunaja. V spominu na to srečanje Borko še dostavlja: »Ko sem pogledal Stritarju v kalne, slabovidne oči, se mi je zdelo, da sem pogledal v dušo neki dobi, ki je že dolgo ni več in ki je vendar bila potrebna stopnja v razvoju vsega nadaljnjega, lepšega in bogatejšega« (Srečanja 1971). Dr. Šteru je Stritar narekoval še zadnje, močno nebolgljene verze. V *Rogaški Slatini* je umrl, pokopali pa so ga v Ljubljani.

Rogaška Slatina je prizorišče romana Iva Šorlija *Zadnji val* (1924). Godi se po prvi svetovni vojni. Napisan je v obliki zapiskov upokojenega pravnika. Na svojem posestvu na Cvetličnem vrhu (ime ni izmišljeno) doživi zadnjo ljubezensko vznemirjenje. Z okoljem niso povezani le lirični opisi pokrajine, ampak tudi omemba nacionalne mlačnosti pred prvo svetovno vojno. Šorli je verjetno tak odnos do naroda tembolj občutil, ker je prišel iz narodnostno močno prebujene Primorske. Mlačnost ljudi je povezal z značajem pokrajine, ki ne pozna ostrih kontrastov, »ko se noben vrh ne upa pognati do neba, kakor noben značaj povzpeti do odločnosti.«

V *Ratanski vasi* blizu restavracije Bellevue stoji propadajoča rojstna hiša literarnega zgodovinarja Franceta Kidriča.

(Kulturnozgodovinske zanimivosti na poti proti Celju od Mestinja dalje so opisane v spisu *Slavistični poučni izlet na Kozjansko, Jezik in slovstvo* 1969/70.)

V spomin

JANKO GLAZER

(1893 — 1975)

Slab teden pred letošnjim Prešernovim praznikom je v dvainosemdesetem letu umrl Prešernov nagrajenec za pesništvo, esejistiko in literarnozgodovinsko delo Janko Glazer. Življenje je sklenil tam, kjer mu je steklo — v vasi Ruše pod Pohorjem, katerega pesnik je bil — tako slôve oznaka, ki ji je lagodna raba po nemarnem vzela nekaj leska.

Besede, ki jih bom zapisal o Janku Glazerju, so vezane na še preživ spomin nanj, ko je bival, delal in modroval med nami, in so vezane na dolžno spoštovanje ob slovesu. A treba je že zdaj povedati, da bo slovenska literarna zgodovina morala o Janku Glazerju, o njegovem pesništvu, o njegovem literarnozgodovinskem in esejističnem delu spregovoriti še obširneje in še bolj poglobljeno, da bodo preiskane in očitno razložene vse vrednote, ki so v njih spravljene.

Ko je Janko Glazer leta 1929 izdal svojo drugo pesniško zbirko Čas-kovač, sta dva ugledna kritika o njej našla skorajda same odklonilne besede, tudi take, ki jih je pesnik čutil kot zadetek v človeka. Oton Župančič je po Veroniki Deseňski kot dramatik utihnil, Janko Glazer je po Času-kovaču skorajda umolknil. Kritiku pa je odgovoril, trezno, brezstrastno, čeprav je pod besedami mogoče slutiti morje bolečine. Ob koncu odgovora je zapisal, da bo čas-kovač tisti, ki bo prav razsodil o njegovih pesmih. In čas je dal prav Glazerju.

Jaro Dolar je knjigi Pesmi in napisi, v kateri je objavil izbor Glazerjevih pesmi ob njegovi šesdesetletnici (1953), napisal tudi pogovor in v njem prepričljivo obrazložil, zakaj je Glazerjevo pesništvo toliko časa živelo v senci drugih. Prva zbirka Pohorske poti (1919) je izšla v času Župančičevega pesniškega prvenstva, druga Čas-kovač (1929) v razburkanem obdobju slogovnih premen, tretja, Ob jesenskem ekvinokciju (1946), med spodbudnim pesništvom časa neposredno po minuli vojski. Glazer-pesnik je bil vsakič prikrajšan za neposredno in odkrito priznanje. Njegovi mirni, navznoter obrnjeni poeziji je začela rasti cena šele ob vélikem zaokretu k intimističnemu pesništvu v naših petdesetih letih. Navsezadnje so neke globlje povezave v tem, da so v letu izida Glazerjevih Pesmi in napisov izšle tudi Pesmi štirih. Tako je bil sklenjen lok iz začetkov stoletja v njegovo sredino, sklenjeni pa tudi členi generacij. Tedaj je začela literarna zgodovina drugače vrednotiti Janka Glazerja. Opustila je oznake kakor »skromni, a prizadevni pevec domače štajerske zemlje« in se s skrbnimi analizami prikopala do prevrednotenja Glazerjeve poezije. Marja Boršnikova v Študijah in fragmentih, 1962, Boris Paternu v Slovenski književnosti 1945—1965, 1967, in Franc Zadravec v Zgodovini slovenskega slovstva V. in VII. v izdaji Obzorij 1970 in 1972 so iz raznorodnih plasti, ki so se nalegle v slovensko slovstvo, odkrili nemalo vrednost Glazerjeve poezije, ki bodo nenehno in živo prisotne v slovenski književnosti. Povzdignili so pesem Ciproš v »estetske vrhove slovenske lirike« (Franc Zadravec); izpovedana da je »z umerjeno, jasno, do kraja pre-

čiščeno in zanesljivo pesniško besedo» (Boris Paternu), Marja Boršnikova pa jo imenuje »bolestno pesem, kakršni ni primere v naši poeziji«.

Ob svoji petinsedemdesetletnici je Janko Glazer sam uredil izbor svojih pesmi in mu dal pomenljiv naslov Pohorje. Skrbno je odbiral, da je pod temeljni pojem zajel vse, kar je imel v življenju izpovedati najlepšega in najtehtnejšega. Pohorje je zanj dom, narava in njene najgloblje skrivnosti, je velika metafora življenja. Skrivnosti narave so Glazerja venomer pritezale; želel jih je razkriti in si jih spraviti v razviden red. Čudno, bibliotekar in bibliofil, književnik in ravnatelj, pa tolikšna navezanost na zemljo in njena čuda. Pa presenečeni preberemo v Glazerjevem pismu sinu Matiji (18. novembra 1936), ki je študiral na zagrebški univerzi: »...botanika je ravno eden najlepših in najzanimivejših predmetov. Jaz od ničesar na univerzi nimam tako lepih spominov, kakor iz botaničnega instituta, kjer sem skoraj dva semestra mikroskopiral.«

Pa se nam vsaj nekam zjasni: bukve, jelovje, borovje, frate in planje, ciproš, arnika in šota, vse to je Glazer hkrati občutil, razumel in ljubil. Zato so frate, vsekane v gozdove, mogle v njem zbuditi podobo rane, ciproš je mogel zakrvaleti. Posekan gozd ga je kot podoba rane spremljal vse življenje: prvič ga je do mozga zdramil ob bolečini, prizadeti očetu (Doma v planini); šele ta mu je razodela, kaj pravzaprav pesem sploh je; posekan gozd-frata, zarasla s ciprošem, je trpka bolečina ob mrtvem sinu (Ciproš). Ti bolečini pa sta tudi vez med rodovi, ki se vrstijo čez svet — od deda na očeta, od očeta na sina. Toda Glazer je moder poznavalec narave: ne prisoja ji zgolj bolečine; iz razdejanega mravljišča na planji, kamor žge sonce, vre novo življenje. Čudež narave in človeka v njem je Glazerju izvir pesnjenja. Sreča mu je dala, da se je z naravo ujel v spokojno soglasje, katerega čista lirična podoba je sklepna pesem v zbirki Ubranost. Takšen pogled na Glazerjevo Pohorje pač »izključuje kakršnokoli navivno možnost domačijske idilike« (Boris Paternu). Glazerjeva pokrajina stoji odsej v zavesti slovenskega človeka v dveh svojih vrednostih.

Glazerjeva zagledanost v red svetá, v urejenost živega, v medsebojne zveze, je posredno vplivala tudi na njegove nazore o pesništvu. Zatorej se je pač mogel otresti blagozvočnosti igrivosti, in igračkanja, kombinatorike in nabuhlosti, raztrganosti in bučnosti sodobnih modernističnih literarnih smeri. Zato je o naši moderni mirno zapisal, da je »njena umetnost mnogo premalo neposredna in predmetna, premalo z realnim življenjem povezana«; zato je bil vesel, da se je »naše pripovedništvo preusmerilo k stvarnosti... k domači grudi, k domači pokrajini, z vsemi njenimi posebnostmi in podrobnostmi« (O naši ljudski povesti, 1939).

Čeprav se ugotovitvi nanašata na pripovedništvo, ni mogoče zanikati, da je Glazer občutil zadovoljstvo, ker so se novi umetnostni nazori približali njegovim. Zbližanje umetnosti z življenjem se mora izraziti v umetnini, pesmi sami. O njej pa je Glazer sodil takole:

»V umetnini ima enako kakor v življenju vse do zadnje potankosti svoj smisel in svoj pomen in kakor življenje v prirodi ne pozna nadomestkov, tako jih tudi ne pozna umetnost. Brezpogojna pristnost je za umetnikovo delo prav tako neizbežna, kakor je neizbežno, da služi resnici. V tem je njegovo poslanstvo.«

Temu poslanstvu je bil pesnik Janko Glazer do kraja zvest.

Janko Glazer je bil tudi slovenist, literarni zgodovinar in estetik. Še kot dijak na mariborski gimnaziji je pazljivo in načrtno prebiral starejšo in skrbno spremljal sodobno slovensko književnost. S sijajnim spominom jo je imel pregledno in v potankostih pred očmi do svoje smrti. S širokimi razgledi je leta 1913 stopil v graški slavistični seminar dr. Matije Murka in že kar v prvem letniku razčlenil Prešernovo pesem Pevcu. Profesor je bil presenečen; po seminarski uri se ni mogel umiriti: »Danes je pesnik razlagal pesnika.«

Glazerjevo slovenistično delo je dostikrat raslo iz tega, da je bil pesnik, pesnik s svojo poetiko. Zato imajo njegove literarnoestetske in literarnozgodovinske objave, ki zadevajo pesništvo, zmeraj značilne poteze Glazerjevih pogledov nanj; ob njih pa ni pozabljal poudarjati, da so njegovi pogledi subjektivni in zato neobvezni.

S posebnim žarom in spoštljivostjo se je loteval Župančičeve poezije (njej je posvetil že kar prvo objavo Pismo o ribici v LZ 1914). V Klasju 1948 in Kondorju 1963 je izdal Župančičeve Izbrane pesmi s skrbnim uvodom ter analizami in interpretacijami pesmi. Z več objavami je tehtal Župančičevo drugo literarno dejavnost (prevod Schillerjeve Marije Stuart, Vidmarjev izbor Župančičeve proze, zbirko Sto ugank), odkrival njeno pesniško in pomensko skladnost. V oceni v Novih obzorjih 1953 Lirike v času moderne, ki sta jo izbrala Lino Legiša in Lili Novy, je menil, da bi bilo treba raziskati Župančičev vpliv, »kako je naša lirika temu vplivu podlegla, pa tudi, kako se je proti temu vplivu borila in se skušala hromečemu narkotiku njegovega čara odtegniti«. Misli, ki značilno karakterizirajo pesnika, razglašenega Župančičevega slednika.

Tenko je prisluhnil tudi Prešernovi, Aškerčevi, Kajuhovi, Maistrovi ali pa, denimo, Volkmerjevi pesmi, ki jo je, v nasprotju z ocenjevalcem, povzdignil glede na vlogo, ki jo je na Štajerskem odigrala v svoji dobi. Volkmerjev primer pa je že tudi primer Glazerjevega slovenističnega in kulturnozgodovinskega garaštva: ukvarjati se mu je zdelo potrebno z mnogimi manj pomembnimi pisci, javnimi in kulturnimi delavci s Štajerskega, bodisi da jih je natanko popisoval v Slovenskem biografskem leksikonu bodisi da je opis njihovega dela strnjeval v večje enote. Največkrat je bilo to dolgotrajno, drobnjakarsko delo, zbiranje drobnih, raztrganih podatkov. A delo je bilo potrebno, da so se iz drobcev pokazali večji pregledi, ki so z literarnozgodovinskega področja segali še na kulturno in tudi političnozgodovinsko območje. Z njimi je jasnil znanje o slovenski literarni preteklosti na Štajerskem in v Mariboru. Takšne razprave so Doneski k zgodovini knjigotrštva v Mariboru (ČZN 1926), Zgodovina mariborskih tiskarn (Slovenski tisk 1930), Prvi mariborski časopisi (Mariborski koledar 1931), Pregled mariborskega časopisja po prevratu (Mariborski koledar 1935). Z njimi si je Glazer dobil trdna izhodišča za delo, ki ga je najdlje in vzdržema opravljal — da je kot knjižničar in ravnatelj mariborske študijske knjižnice ustvaril ugledno in potrebno splošnoznanstveno in domoznansko ustanovo. Tako je, po besedah Branka Rudolfa, tudi znanstveno delo Janka Glazarja »dišalo po zemlji«.

Ob vsem tem težaškem delu je Janko Glazer zmožgal urediti še nekaj antologij (Slovenska narodna lirika, Jaz in ti, Pesmi za otroke), Prešernove nemške poezije s prevodi Otona Župančiča, dobro desetletje je sourejal Časopis za zgodovino in narodopisje, po vojski pa revijo Nova obzorja. In če ga že omenjamo kot ured-

nika, moramo zapisati, da je bil zanesljiv mentor mladim piscem, kakor je bil izvrsten profesor na mariborski klasični gimnaziji. Po prvi vojski je potí v literaturo odkrival »utrinčarju« Bratku Kreftu, po drugi pa, med drugimi, Zdravku Slamniku, se pravi Pavletu Zidarju, in Branku Hofmanu.

Življenje Janka Glazerja je trdno temeljilo na besedi. Ni bil njen čarovnik, saj jo je preveč spoštoval. Spoštoval jo je v njeni nezlaganosti in jasnini. Táki je tudi služil in je služila njemu.

Bruno Hartman

Visokošolska in študijska knjižnica v Mariboru

Zapiski, ocene in poročila

PRISPEVEK K PISAVI IN IZGOVARJAVI SODOBNIH GRŠKIH LASTNIH IMEN

Podobno, kakor je v pisavi antičnih grških imen še precej nedoslednosti, je ta zmeda glede sodobnih grških lastnih imen v našem časopisju in RTV-Ljubljana seveda še večja. Ta jezikoslovna vprašanja pa so kočljiva in pereča zlasti v zvezi s spremembami v današnji Grčiji in s krizo na Cipru, kakor tudi z zadevnim poročanjem naših sredstev javnega obveščanja. Zato kar vpijejo po bližnji obravnavi. Pravilno torej ugotavlja naša univerzitetna strokovnjakinja, predvsem za srednjeveško grščino, dr. Erika Mihevc-Gabrovec v reviji Jezik in slovstvo (X, 1965, str. 29—30): »... Prečrkovanje teh imen samo je manjši problem, čeprav nas grščina s svojo tujo pisavo spravlja v zadrego in otežuje odločitve. Prečrkovanje in pregibanje imata skupno veliko težavo, da je praktično nemogoče biti dosleden. Skoraj pri vsakem pravilu, ki ga postavimo, je treba takoj ugotoviti celo vrsto izjem: te je pač raba že uzakonila, niso pa zadosti številne, da bi prevladovale pri oblikovanju pravila.«

Nekaj jasnosti sicer vnaša v to zmedo veljavni slovenski pravopis iz leta 1962, ki to snov obdeluje prvič izčrpnje, vendar žal še vedno pomanjkljivo in deloma napačno. Naš največji klasični filolog doslej pok. profesor Sovrè s svojimi sodelavci postavlja v uvodu le-tega na strani 53, toč. 2 temelje za prečrkovanje novogrških črk in glasov. Precej poučen je v tem tudi slovarski del priročnika. — Slovar slovenskega jezika I se v ta vprašanja ne spušča. Tudi slovarski del ne, ker imen večidel sploh ne navaja. — Slovenska slovnica Bajca, Kolariča in Rupla (popr. izdaja iz l. 1964

na str. 69, o prečrkovanju novogrških glasov) zgoraj navedeni uvod kar v celoti prepisuje. — Malo drugače in tehtneje učbenik Slovenski knjižni jezik I, 1965 Jožeta Toporišiča, str. 165, vendarle pretežno o pisavi starogrških imen. —

Kaj predpisuje torej glede prečrkovanja (pisave in izgovarjave) teh imen uvod v Slovenski pravopis? Ta pravila navajam ponovno, saj jih pred uporabo žal le redki pišočji upoštevajo. Ker pa so, kot napisano, nepopolna in deloma napačna, jim bom pridal svoja stališča, ki izvirajo iz dolgoletne prakse: SP 62, odst. 58, točka 2: »Novogrški β (= beta, izg. vita, op. MT) pišemo in izgovarjamo kot v: *Βαββάρα* izg. varvara; za glas *b* si novogrščina pomaga s soglasniško skupino $\mu\pi$: *Μπεκιος* izg. bekios.« K temu še znani primer *Ζορμπάς* (prečrkovano) izg. zorbas.

Samostojnih sičnikov in šumnikov novogrščina nima, šumnikov sploh ne. Podobno našemu glasu *c* izgovarjajo črkovno skupino *ts* (včasih jo izgovarjajo tudi kot $\check{c}$). Pri slovenjenju bi predlagal pisavo *ts*, četudi po tujih vzorcih, ker se je sicer bati, da bi pisano *c* kdo bral kot *k*, zato *Ritsos* (persnik, izg. *ricos*, da ga ne bi kdo bral *ri-kos*).

Ker se tudi grški δ (delta) izgovarja kot spirant (podobno kot angleški zvoneči *th*) je dr. Mihevc-Gabrovec predlagala, da bi kazalo uvesti enotno pisavo in pisati *d* oziroma *t* — ali pa po dogovoru nemara tudi *dh* oziroma *th*, samo da bo enkrat pisava enotna. Sam po svojih izkušnjah in da ne

bi zadeve s to težavno pisavo le preveč zapletali — citirana sprememba je žal praktično neizvedljiva — predlagam, da ostanimo kar pri starem, utrjenem; da torej slovenimo delto še kar naprej z *d*, zgled *Dra-gánēs* izg. *draganis*.

Kot naš glas *d* izgovarjajo Grki soglasniško skupino *nt* (včasih jo izgovarjajo tudi *nd*). To skupino pišejo večidel v tujkah in prevzetih lastnih imenih, npr. *Ntinos* izg. *dinos*, okrajšava za *Kostandinos* (pišejo z *nd*), *Panteiēs* izg. *pandelis*, *Antonis* izg. *andonis* ali *adonis*. Nemci praviloma pišejo to skupino z *nd*, za slovensko pravopisno normo pa bi predlagal, da pišimo in izgovarjamo skupino *nt* na začetku imen kot *d*, na sredi pa *nd* ali tudi *d*. Seveda se ne bo svet podrl, če bomo na sredi besede ali na koncu pisali *nt*: *Antōnios* izg. *andonios* (= Anton).

Kratki grški *e* (epsilon) se izgovarja kot naš *e*: *Karies* (na Athosu) izg. *karies*, *Kro-kées* (pri Sparti) izg. *krokees*. — Tudi skupina *ai* se izgovarja kot *e*: *Aitolia* izg. *etolija* (po naše *Etolija*). Izjema je le znamenje dveh pik na črki *i*, opozorilo, da je treba izgovarjati oba samoglasnika ločeno.

Kot že SP 62 slovenimo črko *ti* s *t* in ne s *ph*: *Kabátes* izg. *kavatis*.

V podobnih težavah kot pri izgovoru in slovenjenju delte smo pri izgovoru in pisavi *game* (*g*). Ta se izgovarja kot mehki *g*, pred prednjimi samoglasniki (*e* in *i*) pa skoraj kot *j*, zato ga na primer Nemci tudi prečkujemo z *j*. Za slovenščino predlagam, naj kar ostane pisava *g*: *Digenís* izg. *di-genis*, prav tako *Grivas* izg. *grivas*, pa tudi *Aggelos* izg. *angelos*; tudi *g* v skupini *gi* prečkujemo in izgovarjamo kot *gi*: *Georgios* izg. *georgios*. Kot *g* izgovarjajo Grki dvočrkje *gk*, ki ga izgovarjamo in pišemo kot *ng*: *Gkovóstēs* — *Govostis*, *Gkatsálēs* izg. *gatsalis*, toda *Giágkos* izg. *jangos*, če že ne zapišemo preprosteje kar po naše Janko. V začetku besede bi bilo to skupino prav sloveniti z *g*, sredi besede pa z *ng*, podobno smo predlagali s dvočrkjem tudi pri *nt*.

Črko *hi* izgovarjajo Grki kot *h*, vendar malo trše kot *mi*. Poudariti pa moram, da je ne gre sloveniti s *ch* (kot delajo Nemci), torej pišemo in izgovarjamo samo *Niarhos* (ne *-ch-*), *Hios* izg. *hios* (otok), *Arahóba* izg. *arahova* (mesto, slov. Orehovica). — Grški dolgi ē (strgr. eta, novogrško ita) izgovarjajo kot *i*: *Dēmētrios* izg. *Dimitrios*, *Klērídēs* izg. *kliridis* (zato bi kazalo v sloven-

ščini tako tudi pisati: *Kliridis*); posebna pozornost naj bi veljala končnici *-es*, ki bi jo kazalo dosledno pisati *-is*. — Tu kaže spomniti na posebnost novogrščine, da ima kar šest (!) različnih *i*-jev. Vse te kaže izgovarjati in tudi sloveniti z *i*: razen *ite* se tako izgovarja še *jota*, *ipsilon* (zamolkli *i*, *y*), *Kérkyra* izg. *kerkira* (navadno po domače *Krf*), dvočrkje *ipsilon jota* (*yi*), *omikron jota* (*oi*) in *epsilon jota* (*oi*). Med samimi Grki je v tej zvezi veliko zgodbic in zadreg!

Za glas *j* novogrščina samostojne črke ne pozna. Kot glas *j* izgovarjamo črko *i* pred samoglasnikom in na začetku besede: *Ioanidēs* izg. *joanidis*; pa tudi dvočrkje *gi* pred samoglasnikom (po večini): *Giánnēs* izg. *janis* (slov. Janez), *Bougiaklákē* izg. *vujaklaki* (filmska igralka), *Blahogiánnēs* izg. *vlahojanis* (književnik). Naj omenim še grško pisavo in izgovorjavo imena naše države: *Giougkoslabia* izg. *jugoslavia*.

Črko *ka* (*k*) izgovarjajo kot *k*, vendar pred *e* in *i* nekoliko mehkeje kot *mi*; te mehke izgovarjave ni potrebno označevati pri slovenjenju, zato *Karamanlēs* izg. *karamanlis*, *Kéa* izg. *kea* (otok, pišejo tudi *Tziá* izg. *tziija*), *Prebelakēs* izg. *prevelakis*.

Kot slovenski glas *o* izgovarjamo in pišemo grška kratki *o* (omikron) in dolgi *o* (omega): *Ahelōos* izg. *aheloos*.

Črko *sigma* (*s*) izgovarjamo navadno kot naš glas *s* (redko tudi kot naš *š*), zato ga pišemo zmeraj z našim *s* in tako tudi dosledno izgovarjamo; *Onásēs* izg. *onasis* (pisava z dvema *s* pri tem priimku je posneta po tujih jezikih, kjer skušajo s tem naznačiti izgovor *s-a*, slovenščina ima drugačna pravila izreke in je dvojni *s* pri slovenjenju zoper normo slovenskega jezika in odveč), *Rosidēs* izg. *rosidis*, (*H*)*énōsēs* (združenje, združitev), izg. *enosis* in ne enozis, kakor to pri nas po nemščini napak izgovarjajo in pišejo.

Črka *theta* (izg. *thita*) zaznamuje nezveneči pripornik *th*, ki ga izgovarjamo podobno kot angleški nezveneči *th*, tudi pišemo ga po tradiciji s *th*: *Theodorákēs* izg. *theodorakis*, *Áthos* izg. *athos*.

Malo težji sta tudi soglasniški skupini *tz* (*taf zita*) in *dz* (*delta zita*). *Tz* slovenimo kot *tz*, pri izgovoru pa deluje pravilo asimilacije, zato dz: *Mpoúrtzi* izg. *burtzi*, *Kazantzákēs* izg. *kazandzakis*; skupino *dz* pa izgovarjamo in pišemo kot *dz* ali *dž*: *Hadzi-*

dákēs izg. *hadžidakis* (dž v tej besedi tudi zaradi naslonitve na turški *hadži*).

Z našim u (v pisavi in izgovarjavi) slovenimo grško dvočrkje *ou* (omikron ipsilon): *Mpoúmē* izg. *bumi* (ime pesnice); ime znane pevke *Merkoúrē* izg. *merkuri*, kakor bi kazalo zapisati, in ne *Mercouri*, kakor pri nas nekateri prepisujejo iz tujih zapisov.

Bolj zapleten je izgovor dvoglasnih *au* (*alfa ipsilon*) in *eu* (*epsilon ipsilon*), prav tako tudi pisava. Dvoglasnika namreč nista kar preprosto *au* in *eu*, kakor to predpisuje uvod v SP 62, ampak *av* ali *af* in *ev* ali *ef*. Pred samoglasniki in pred zvonečimi soglasniki izgovarjamo in pišemo *au* kot *av*, torej *Aualītēs* izg. *avalitis*, *Augé* izg. *avgi*, *Máuros* izg. *mavros*, *Stauros* izg. *stavros*, *Eua* izg. *eva*, *Eúrē* izg. *evri*. To pomanjkljivost SP 62 omenja v navedenem članku že dr. E. Mihevc-Gabrovce: »Tudi pisava *au* in *eu* v SP za novogrška diftonga *au* in *eu* ni posrečena. Grki namreč teh diftongov nikoli ne izgovarjajo tako...« In: »Pred nezvenečimi konzonanti pišemo in izgovarjamo *au* in *eu* kot *af* in *ef*: *Gláukos* *Glaf-*

kos, kar za čudo pri nas tudi pravilno pišejo! *Leutérís* *Leiferis*.

Črko *zita* (starogrški *zeta*) pišemo in izgovarjamo kot naš *z* ali tudi *ž*: *Benézēs* izg. *venezis*.

Prav tako izgovarjamo in slovenimo tudi *s* pred zvonečimi soglasniki (tudi zvočniki) kot *z*: *Kosmās* izg. *kozmas*.

Brez posebnosti je tudi izgovor in slovenska pisava črk *ksi* in *psi*: *Ksenos*, *Lipsos*. Še pripomba k 2. točki 58. člena uvoda v SP 62: Pridihov in naglasov ne pišemo, saj prvih, ostrih, zdaj niti ne izgovarjajo več.

Za konec pa: dvojne samoglasnike pišemo enojno (kot v starogrščini) in jih tako izgovarjamo: *Pappá* izg. *papa*, *Brettákos* izg. *vretakos*.

Pripomba: označba *izg.* je dogovorna, nakazuje naj izgovor in, kjer ni drugače označeno, tudi našo pisavo. Seveda je treba pri zapisu imen upoštevati pravila pisanja imen v slovenščini (velika začetnice).

Marijan Tavčar
Škofja Loka

MONOGRAFIJA O ELEGIJI V SLOVENSKI LITERATURI

Nemški slavist in slovenist Peter Scherber, ki je študiral na frankfurtski univerzi in zdaj deluje na univerzi v Göttingenu, je pred nedavnim izdal monografsko razpravo o stoletem razvoju elegijskega pesništva pri Slovencih.¹ Kakor je razvidno iz kratkega predgovora, je delal na temi več let in delo zaključil do leta 1970, ko je zanj prejel 5. decembra nagrado Südsteuropa-Gesellschaft v Münchnu. Seznam uporabljenih literature na koncu knjige kaže, da pozneje razprave ni več dopolnjeval.² Ta štiriletni razpon med nastankom in izidom sicer nikakor ne more vplivati na tehtnost Scherberjeve knjige in zanesljivost rezultatov njenih raziskav, je pa nekoliko v škodo njeni aktualnosti v slovenistični znanstveni publicistiki. Še vedno pomeni Scherberjeva razprava tako po izboru teme kakor po svoji metodologiji posnemanja vredno novost v slovenski literarni vedi, vendar ne več v tolikšni meri, kakor bi jo v času svojega nastanka.

Slovenska literarna zgodovina v zadnjih letih namreč ni več tako hudo oddaljena od imanentno literarnih aspektov raziskovalnega postopka in vrednotenja dejstev, kakor se je še kazala Scherberju ob pisa-

nju enega izmed uvodnih poglavij, in tudi teoretično-zgodovinska obravnava posameznih literarnih zvrsti, vrst in žanrov ji ni več povsem tuja. Pravzaprav so bile tovrstne tendence že pred petimi leti bolj žive, kakor jih je mogel opaziti Scherber v svojem »bolj reprezentativnem kot popolnem« (str. 5) pregledu slovenskih literarno-zgodovinskih in teoretičnih del. Njegov izbor slovenistične literature mu je kazal »stališče, povsem določeno z literaturo imanentno metodo« (str. 4), le v Toporišičevi monografiji o pripovedništvu F. S. Finžgarja, opozorilo na potrebo po »povijesti književnih rodov« (str. 3) pa je opazil samo v prispevku istega avtorja v zborniku Uvod u književnost (Zgb. 1961 in 1969). Scherber seveda ni mogel vedeti, da so že pred Toporišičevim opozorilom nastajale posamezne študije iz slovenske zgodovine literarnih vrst (npr. balada) in stalnih metričnih

¹ Peter SCHERBER: *Die slovenische Elegie*, Studien zur Geschichte der Gattung 1779–1879, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GMBH 1974, X + 133 str. 8°. (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe III; Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik, Band 18.)

² Najmlajša bibliografska enota: Janko Kos, Prešeren in evropska romantika, Lj. 1970.

oblik (npr. sonet) v komparativističnem seminarju prof. Antona Ocvirka, ker so žal ostajale kot tipkopisni unikati v arhivu oddelka za svetovno književnost in literarno teorijo na ljubljanski filozofski fakulteti, pa še vsa zainteresirana strokovna javnost ni bila obveščena o njihovem obstoju. Podobno je bilo s posameznimi sorodnimi nalogami v slovenističnih literarnozgodovinskih seminarjih na isti fakulteti. Vendar so mlajši sodelavci oddelka za slovanske jezike in književnosti že takrat začeli kazati tendence po preučevanju slovenske literature po zvrsteh in vrstah in ni bil Jože Toporišič osamljen med njimi. Boris Paternu je že 1957 podal prerez slovenskega pripovedništva v 19. stoletju,³ nekoliko kasneje pa je izšla kolektivna knjiga teoretičnih napotkov in interpretacij iz novejše slovenske literature po zvrsteh.⁴ Ta prizadevanja so pogojila razdelitev dela pri pretresu najnovejše slovenske literature, ki so se ga lotili pretežno isti literarni zgodovinarji.⁵ V tem času je bil objavljen tudi poskus zgodovinske opredelitve literarnega žanra.⁶ V zadnjih letih se je tem prizadevanjem pridružila še obsežna monografija o slovenski dramatik, delo zdaj že pokojnega literarnega zgodovinarja in gledališkega kritika starejše generacije Franceta Koblarja.⁷ Na področju pripovedne proze pa je svoje teoretično-zgodovinske raziskave nadaljeval Matjaž Kmecl.⁸

Kljub naštetim in podobnim delom in raziskavam, ki jih je bilo v tej zvezi potrebno omeniti, saj kažejo na dokaj izrazite tendence v najnovejši slovenski literarni zgodovini, pa je treba poudariti inovativen zgled, ki ga pomeni Scherberjeva knjiga o stoletnem razvoju slovenske elegije za slovenistiko. Tu gre predvsem za nov metodološki prijem, ki po eni strani gradi na vsestranskih analizah tipičnih primerov vrste, po drugi pa povzema sintetične zaključke po statistično obdelanih rezultatih analiz, kar prinaša preverljivo zanesljive rezultate. Pomemben pa je tudi poskus teoretične osmislitve takšnega raziskovalnega postopka. Scherber vidi vrednost teoretično-zgodovinskega preučevanja posameznih literarnih vrst predvsem v tem, da njegovi rezultati ustvarjajo zanesljive temelje za imanentno literarnozgodovinsko periodizacijo slovenske literature. »K novemu razmišljanju o bolj literaturi lastni razdelitvi slovenske literature, ki bi izhajala iz same literature bolj od dosedanjih, lahko raziskave vrst gotovo prispevajo znaten delež. Omogočajo tudi ugotoviti odseve nadnarodnih tokov in stilnih usmerjenosti ter nji-

hov izpreplet, v katerem se tudi manjša narodna literatura izkaže za bolj ali manj harmonično enoto recepcije in produkcije.« (Str. 5.)

Uvod Scherberjeve knjige obsega tri razdelke. V prvem avtor utemeljuje časovno zamejitev svojih raziskav. Začetno letnico 1779 si je izbral zaradi prvega zvezka pesniškega zbornika Pisanice, »s katerim se začenja posvetna lepoznavna literatura v slovenskem jeziku« (str. 1). Zaključni mejnik v letu 1879 so mu narekovali zadnje Stritarjeve elegije in ga je utemeljil predvsem z ne docela prepričljivo trditvijo, »da ni elegija kot literarna vrsta po *Stritarju* prešla več nobenega bistveno novega impulza ali spremembe« (str. 2). Mimogrede omenja, da so v današnji Sloveniji že davno pred Pisanicami nastajale elegije, in sicer v latinskem jeziku. Nemškim elegijam, ki so na Slovenskem nastajale sočasno s slovenskimi zlasti v prvi polovici 19. stoletja, pa se iz metodoloških ozirov odreka v tej knjigi, hkrati pa poudarja potrebo po posebni obravnavi. V drugem oddelku uvoda pretresa Scherber odnos slovenske literarne zgodovine do zgodovine literarnih vrst, kar smo v bistvenih točkah registrirali že v prejšnjih odstavkih pričujočega zapisa, v tretjem oddelku pa utemeljuje svoja teoretična izhodišča. V teoretična vprašanja elegije se podrobneje ne spušča in se po bežni obči zgodovinski skici pri opredeljevanju vrste nasloni predvsem na monografijo Friedricha Beissnerja o nemški elegiji.⁹ Važnejša od trdne definicije so za Scherberja praktična metodološka izhodišča, zato poskuša razširiti ozke zamejitve starejših teoretikov z naslonitvijo na hermeneutične kriterije razločevanja literar-

³ Boris Paternu, *Slovenska proza do moderne*, Studije, Koper 1957. 2. izd.: 1965.

⁴ Helga Glušič, Matjaž Kmecl, Saša Skaza, Franc Zadravec, *Lirika, epika, dramatika, Studije iz novejšje slovenske književnosti*, Murska Sobota 1965. 2. izd.: 1971.

⁵ Boris Paternu idr., *Slovenska književnost 1945–1965*, I–II, Lj. 1967.

⁶ Janez Rotar, »Slika« kao oblik realističke novele u slovenskoj književnosti, *Radovi F. F.*, V, Zadar 1964, str. 177–201.

⁷ Francè Koblar, *Slovenska dramatika*, I–II, Lj. 1972, 1973.

⁸ Matjaž Kmecl, *Uvod v razlago sodobne slovenske novele*, Obdobje prednovelistične pripovedne oblike 1945–1951, Lj. 1970 (cikl. razmn. disertacija). *Isti*, *Novela v literarni teoriji*, Mrb. 1975. *Isti*, *Od pridige do kriminalke*, O meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze, Lj. 1975.

⁹ Friedrich Beissner, *Geschichte der deutschen Elegie*, Berlin 1941 (*Grundriß der germanischen Philologie* 14), 2. izd.: 1961.

nih vrst pri nekaterih sodobnih literarnih teoretikih, Karlu Vištorju, Janu Mukařovskemu in Stefaniji Skwarczyński. Tako Beissnerjev temeljni kriterij za elegijo kot vrsto, namreč »refleksivni moment, t. j. elegični pogled v neko idealnejšo, lepšo preteklost«, za slovenske razmere razširi tudi na krščansko hrepenenje v onostransko prihodnost, ki ga nemški teoretiki izločajo in z njim »elegične« pesmi v srednjem veku in baročni dobi.¹⁰ S takšnim postopkom je prišel Scherber do teoretično ne povsem doslednih, a praktično primernih kriterijev za izbor ustreznih slovenskih pesmi, na katerih je gradil svojo razpravo:

a) elegijska oblika (elegični distih ali aleksandrinec, v kolikor nista uporabljena v epigramu),

b) elegijska snov, kakor se je poslužuje različni tipi pesmi: epicedij, nagrobna pesem, tožba nad svetom (o ničevosti, o minljivosti), ljubezenske tožbe (zapušenost, bol ob ločitvi), tožbe zaradi izgube mladosti, tožbe zaradi preziranja, ki ga trpi domovina, pesem ob slovesu, melanholična refleksija itd.,

c) elegično »barvanje«, ki ga upošteva le, če sta izpolnjena prva dva kriterija (tako ne upošteva elegičnih sonetov ipd.),

č) naslov »elegija«, »mila pesem«, »žalostnica«, »žalovanje«, »slovo«, ki priča o avtorjevi zavestni uporabi vrste,

d) označevanje posameznih pesmi kot elegij pri sodobnikih ali v literaturi, pri čemer ne gre za povsem zanesljiv kriterij.

Tudi prvo poglavje še ne posega neposredno v predmet razprave. Najprej se tu Scherber ustavlja ob poetiki in teoriji elegije v Sloveniji, pri čemer zelo pazljivo pretresa naše najstarejše poetike, zlasti malo znano Kumerdejevo, čeprav še nič ne govore posebej o elegiji. Prve definicije vrste zasledi Scherber šele pri Macunu in Janežiču.¹¹ Pomembno pa je, da je Scherber pritegnil v ta pretres tudi Zoisova pisma Vodniku in Čopova pisma Savju. Poskušal je tudi določiti vplive tujih poetik, vendar tu ni mogel biti dovolj izčrpen, ker ni potrebne literature, na katero bi se mogel opreti.

Zgodovinskemu pregledu teoretične ozaveščenosti oziroma neozaveščenosti slovenske kulturne javnosti sledi dokaj obsežno razpravljanje o »latinskih predhodnikih«. Scherber utemeljuje ta poseg v nekakšno predzgodovino slovenske elegije po eni strani z možnostjo vplivov domače tujejezične tvornosti na prve elegije v sloven-

skem jeziku in citira tudi postavko Jožeta Pogačnika, da jezik ni odločilni kriterij za določanje nacionalne pripadnosti starejše slovenske književnosti, po drugi strani pa poudarja po Friedrichu Beissnerju izreden pomen novolatinskega pesništva za elegijsko vrsto: »Skoraj vsi novolatinski pesniki so bili tudi elegiki.« (Str. 23.) Seveda gre pri tem za naslonitev na antično pojmovanje in vzorce vrste, predvsem pa tudi za formalni kriterij njenega določanja po elegičnem distihu. To poglavje je tako v Scherberjevi knjigi nedvomno organsko povezano z osrednjim razpravljanjem, hkrati pa tudi samo po sebi izredno pomembno, saj se slovenska literarnozgodovinska dela vsaj v praksi in razen redkih izjem (pa še te niso dosledne) izogibajo tujejezični literarni produkciji Slovencev in na Slovenskem (tradicionalna izjema je tu predvsem Valvasor s svojo polihistorsko monografijo o vojvodini Kranjski). Žal pa je zaradi pomanjkanja oziroma odsotnosti temeljnih del na tem področju moral ostati ta pregled v Scherberjevi knjigi na stopnji sicer skrbno pripravljene, a močno pomanjkljive skice. Temeljna bibliografija, kakršno je o slovenskih piscih, ki so izdajali knjige v latinščini, pripravil Primož Simoniti,¹² je izšla šele v času, ko je Scherberjeva razprava čakala na tisk. Tako njegov pregled ni mogel biti sistematičen in njegovi zaključki trdni. Največ prostora je Scherber posvetil humanističnim pesnikom, s katerimi se novolatinsko pesništvo začena. Podrobneje je analiziral elegije Tomaža Hrena, nekaj časa v Ljubljani delujočega Nemca Nikodema Frischlina, zlasti pa štiri elegije ob Trubarjevi smrti, ki jih je slovenskemu prevodu Andrejevega nagrobnega govora priključil zgodaj umrli Vipavec Matija Trost; s podrobno analizo Trostovih latinskih distihov je Scherber prišel do zaključka, da »lahko Trosta uvrstimo med predstavnike vprav tistega evropskega literarnega toka, ki je iztekajoče se 16. stoletje temeljito prekoval, namreč manirizma« (str. 27). V nasprotju s tem dokaj obsežnim humanističnim opusom pa je Scherber od 17. do 19. stoletja našel le nekaj primerkov la-

¹⁰ Prim. Julius Wiegand, *Elegie*, Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte, 2. izd., I (A-K), Berlin 1958, str. 332–334.

¹¹ Ivan Macun, *Cvetje slovenskiga pesništva*, Trst 1850, str. 14–15. (Ne upošteva pa prevedenega in nekoliko prikrojenga teksta oznake v J. Macun, *Kratko krasoslovje o pesništvu*, Zgb. 1852, str. 9.) Anton Janežič, *Cvet slovenske poezije*, Clc. 1861, str. 28.

¹² Primož Simoniti, *Sloveniae scriptores latini recentioris aetatis, Opera scriptorum latinorum Sloveniae usque ad annum MDCCCXLVIII typis edita, Bibliographiae fundamenta*, Zgb.-Lj. 1972.

tinskih elegij na Slovenskem in tako prišel do preuranjenega zaključka: »Kakor je bilo omenjeno že na drugem mestu, nimamo tu več opraviti s pravo kontinuiteto vrste. Posamezno se pojavljajoče, deloma povsem slučajno ohranjene latinske elegije označujejo čas do konca 18. stoletja, v katerem lahko zaznamujemo tudi vobče malo literature v slovenskem jeziku.« (Str. 28.)

Seveda se nam ob pazljivejšem pretresu stvari pokažejo v dokaj drugačni luči. Najstarejši pisec novolatinskih verzov s Slovenskega je po Simonitijevi bibliografiji Avguštin Tyfurnus, ki je prispeval nekaj slavilnih pesmi v različne publikacije prvi dve desetletji 16. stoletja. Proti sredini in zlasti v drugi polovici 16. stoletja je takšnih priložnostnih novolatinskih pesnikov pri nas že več. Važno je zlasti dejstvo, da je bil najbolj znan takšen verzifikator v šestdesetih letih 16. stoletja Gašper Žitnik (Sitnick), prav tisti ujec bodočega ljubljanskega škofa Tomaža Hrena, ki je poskrbel za nečakovo katoliško vzgojo; tako lahko domnevamo, da precej obsežna Hrenova latinska pesemska produkcija ni bila zgolj produkt šolskih pobud in vaj, ampak da je pri njej soodločal tudi učev zglede in ugled. Nadalje je zanimivo, da med novolatinskimi verzifikatorji najdemo od slovenskih protestantskih piscev razen Trosta še Janža Znojiljška. Seveda pa bi bilo med to dokaj številno pesemsko produkcijo, ki bi jo rokopisni viri verjetno še znatno pomnožili, treba razbrati, tako kot je to storil Scherber pri Hrenu, koliko so verzifikatorji uporabljali eligični distih in sodijo njihove pesmi med elegije po oblikovnem kriteriju, in koliko sodijo tudi po vsebini v elegijsko vrsto. Vsekakor pa je bilo humanistično novolatinsko pesnjenje tudi na Slovenskem bolj živo in gotovo tudi elegija v njem bolj zastopana, kakor je razvidno iz Scherberjeve razprave. Še bolj pa to velja za naslednji dve stoletji, za kateri nikakor ne more veljati oznaka slučajnosti in breztradicionalnosti. Tradicijo novolatinskega pesništva so namreč tudi na slovenskih tleh v sklopu svojega srednjega šolstva sistematično gojili jezuiti in jo celo dokaj trdovratno vzdrževali tudi v času tik pred ukinitvijo reda, ko bi po državnih odlokih morali posodobiti svoje izobraževalne postopke in tudi jezikovno-literarno vzgojo nasloniti na žive jezike. Iz tiskanege poročila ljubljanske gimnazije leta 1766 je npr. razvidno, da je bila elegijska vrsta pesništva v verzifikatorskih poskusih jezuitskih dijakov izrazito zastopana: od 23 literarnih produktov, ki so jih dijaki obeh

humanitetnih razredov (retorike in poetike) pripravili v šolskem letu 1765/66 za javno reproduciranje, jih je kar 8 (34,78 %) označenih za elegije, torej spesnenih v elegičnem distihu, pa še 4 (17,39 %) z oznakami za ustaljene tipe (epicedium, propemtion) elegijskega pesništva, vsega skupaj torej dobra polovica.¹³ Dasi iz starejše dobe nimamo takšnih poročil, lahko sklepamo na temelju jezuitske šolske teorije in učbenikov, da je bilo novolatinsko verzificiranje v njihovem šolskem programu vedno znatno zastopano in da je v njem tudi elegijska vrsta imela viden delež. Tu so bile očitno tudi dane pobude in zgledi za vse tisto priložnostno verzificiranje, ki je bilo javno publicirano in katerega drobec je za beležil tudi Scherber. V ožje problemsko območje bi sodila publikacija *Sapientia coronata* versu elegiaco (Graz 1652), ki jo je napisal jezuit Jurij Florijančič (1613—1654), prav tako *Elegiae Marianae* (Graz 1719), delo jezuita Žige Liechtenberga (1688—1765); žal sta obe publikaciji znani le iz literature. Več pa je drugih drobnih publikacij, ki bi jih bilo treba glede na vrstno in žanrsko pripadnost vsebujočih pesmi še preveriti. Razen jezuitov so se v novolatinskem pesništvu intenzivneje poskušali tudi nekateri svetni duhovniki in laiki. Tudi njihove knjige pesmi so nam doslej znane le po imenih in zato ne vemo, koliko lahko v njih iščemo sledov elegijskega pesništva. Jurij Žiga Hallerstein (1612—1686) je v letih 1680 in 1682 v Celovcu tiskal dve knjigi pesmi, vendar iz tega, kar je njegovih verzov ponatisnil Valvasor (*Die Ehre des Herzogtums Krain VI, 361—362*), lahko sklepamo, da so bili njegova domena izključno epigrami in anagrami. Povsem nemogoče pa je sklepati o vsebini pesemskih knjig ali rokopisov članov akademije delavnih Jurija Andreja Gallenfelsa (1651—1699) *Selectorum poematum fasciculus*, Janeza Krstnika Prešerna (1656—1704) *Selectiora poemata* in Janeza Rudolfa Coraduzzija (1663—1717) *Poemata selectiora ad amicos* (iz 1708); vendar za zadnjega vemo, da je drugače pesnil predvsem epigrame in emblematične verzze. Odsotnosti vsega tega v Scherberjevi knjigi sicer ne moremo ocenjevati kot bistveno pomanjkljivost, ker se ni mogel opreti na nikakršno literaturo o predmetu, čudi pa, da ne omenja elegičnih distihov v slavilnih pesmih k Valvasorjevi veliki knjigi o Kranj-

¹³ Nomina in arena literaria victorum, qui insigni munificentia inclytorum ducatus Carnioliae studium in aula academica Collegii Soc. Jesu Labaci proemiis donati sunt aut his proxime accesserunt, Lj. 1766.

ski,¹⁴ saj je v isti publikaciji našel ponatis Frischlinove elegije Cerkniškemu jezeru (str. 26, op. 72), pa tudi vseskozi v starejšem pesništvu upošteval oblikovni kriterij elegičnega distiha.

V zadnjem oddelku prvega poglavja opozarja Scherber na ljudsko pesem, ki pač predstavlja starejšo zakladnico pesništva v ljudskem jeziku. Načelno si je vprašanje zastavil, ali ljudska pesem »kaže z elegijo skupne značilnosti oziroma ali je na kakršenkoli način vplivala na elegijsko vrsto pesništva« (str. 29). Izhodišče razmišljanja mu je nudila oznaka skupine pesmi v petem zvezku Korytkove zbirke Slovenskih pesmi krajnskega naroda (Lj. 1844): Legend-e, elegije in druge take pesmi. Razbral je, katere izmed tistih pesmi bi kolikortoliko ustrezale oznaki elegije. Ugotavlja, da gre za pesmi, ki se pojejo priložnostno ob smrtih in pogrebi, in da pretežni del teh pesmi »tožbo nad izgubljeno idealno preteklostjo in nad sedanostjo, ki prav tako ne ustreza temu idealu, neposredno povezuje s hrepenenjem po prihodnosti, ki bo, pa čeprav v onostranstvu, temu idealu spet ustrezala« (str. 29–30). V tem pa Scherber vidi prav tisto tematiko, ki se mu zdi tako značilna za slovensko elegijo, da je, kot smo že zgoraj poudarili, prav zaradi nje razširil definicijo elegije kot literarne vrste. Z naslonitvijo na Merharjevo monografsko študijo o slovenski ljudski pesmi¹⁵ je našel elegijske značilnosti v dveh vrstah lirskega ljudskega pesništva, v »pesmih obsmrtnicah« in v »slovesih«, in prišel do naslednjega zaključka: »Obe te vrsti ljudske pesmi sta prav gotovo vplivali na že obstoječo vrsto elegije v umetnem pesništvu. Njun vpliv lahko najočitneje opazimo v motiviki, v podobah, pri prenekaterih avtorjih tudi v verzu in leksiki. Zelo zgodaj lahko ugotovimo tudi že spojitev vrstnih oznak 'slovo', 'elegija', 'žalostinka' ipd., pri čemer postane 'slovo' v dvojnem pomenu slovesa pri ločitvi in ob smrti kar sinonim za elegijo.« (Str. 31.)

Ta točna opažanja in dragocena opozorila pa imajo to slabost, da Scherber brez pomislekov sprejema načelno in v znanstveni publicistiki ustaljeno mehanično ločevanje med »umetno« in »ljudsko« pesmijo. V zgodovinskem kontekstu se nam tako postavlja problematika nekoliko diferencira in pokaže v bolj zapleteni podobi. Scherber opozarja na prisotnost toposov¹⁶ v takšnih ljudskih pesmih, posebej tistega »vsi morajo umreti«, in z njimi utemeljuje misel o medsebojnem vplivanju umetne in ljudske

pesmi. Toda ali naj bi ta vpliv prišel od mlajše slovenske umetne elegije, ki je osrednji predmet Scherberjeve razprave, ali morda od priložnostne latinske verzifikacije, nemara od tujejezičnega sorodnega pesništva? Teh vprašanj pa si Scherber ne zastavlja več. Prav zato pa v prvem poglavju Scherberjeve knjige pogrešamo razdelek, ki bi govoril o slovenski cerkveni in sploh nabožni verzifikaciji starejših obdobij. V zvezi s predmetom Scherberjevih raziskav je zlasti tista skupina duhovnih pesmi, ki obravnava eshatološko tematiko, torej pesmi o »štirih človekovih poslednjih rečeh«, pesmi o ničevosti in minljivosti sveta in sploh pesmi, ki naj odvrčajo vernika od posvetnih užitkov, ga spodbujajo k pokori in k sistematičnim pripravam za srečno življenje v onostranstvu. V takšnih pesmih najdemo ne le vse tiste topose, ki jih je Scherber zasledil v ljudskih pesmih in ki so značilni tudi za umetno slovensko elegijo zlasti v dobi predromantike (ali sentimentalizma, kakor se zdi Scherberju primerneje), ampak tudi pristno elegično »barvanje«.

Vzemimo za prvi primer topos »vsi morajo umreti«, ki ga posebej omenja Scherber v zgoraj parafraziranem stavku. V dokaz misli »vsi morajo umreti« navajajo antični pesniki, npr. Horac, mitološke in zgodovinske osebe, srednjeveški krščanski pesniki pa se sklicujejo na svetopisemske očake.¹⁷

¹⁴ Pavel Ritter, Carmina; Jožef Sisentschelli, Appianus ... (svobodna vzporednica slov. pesmi); Pavel Ritter, Ad opus descriptionis Ducatus Carnioliae ... Croatia (vzporednica hrv. pesmi); Pavel Ritter, Ad authorem huius operis ... Dalmatia (vzporednica hrv. pesmi); Janez Gregor Dolničar, Allusio ...; Janez Krstnik Petermann, Allusio panegyrica ...

¹⁵ Boris Merhar, Ljudska pesem, Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj. 1956, str. 31–114.

¹⁶ Termin je povzet po grški retoriki (topos = kraj, mesto) in pomeni konstantne rečenice, misli in stališča, ki se jih poslužuje govornik zlasti v začetkih in zaključkih govorov. V sodobni literarni znanosti je pojem ponovno uveljavil Ernst Robert Curtius (Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter, 2. izd., Bern 1954, zlasti str. 89–115) in z njim uvedel novo panogo znanstvenega raziskovanja literature (Topik, Toposforschung). Po njem je nemški literarni teoretik Wolfgang Kayser takole povzel definicijo pojma: »Topoi so 'trdni klišeji ali miselnine in izrazne sheme', ki izvirajo iz antične literature in segajo preko srednjelatinke literature v srednjeveške literature v narodnih jezikih in dalje v literaturo renesanse in baroka.« (Das sprachliche Kunstwerk, 4. izd., Bern 1956, str. 72.) V slovnični uporabi pojma ne sledim Hrvatim, ki v prevodu Curtiusove knjige (Evropska književnost i latinsko srednjovekovlje, Zgb. 1971) po nemškem zgledu uporabljajo nepregibno grško edninsko (topos) in množnisko (topoi) obliko, marveč sklanjam besedo po navodilih SP za novejšo izposojenke iz grščine.

¹⁷ E. R. Curtius, o. c., str. 90sl.

Ta topos se v zelo poenostavljeni obliki prvič pojavi v slovenski cerkveni verzifikaciji v 16. kitici pesmi o smrti iz tako imenovanega kalobškega rokopisa (sredina 17. stol.). Kitica vsebuje misel, da se smrt slednjemu primeri, da vzame tako stare kakor mlade in da tudi kralje izenači s prebivalci po-deželja:

Kor se slednim nameri,
stare, mlade uzame,
kralje s stola si pahne
nu stori deželane.¹⁸

Pomembne razširitve pa doseže ta topos v pesmih Paglovčeve rokopisne pesmarice, ki je nastajala okoli leta 1733. V pesmi o minljivosti in ničevosti vsega posvetnega, ki nima naslova, sta s tega stališča zanimivi 14. in 15. kitica:

O grozna, strašna smrt, Papež inu cesar
nam vsim je treba umret, nu vsak mogočni kraj
svoj lok napet derži, prez vse časti leže
nobeden mu na ubeži. nu v zemlji trohne.¹⁹

Drugače in v skrajne dimenzije pa je topos razširjen v pesmi De morte (O smrti), ki poprejšnji v rokopisu neposredno sledi. Tu je nujnost smrti ilustrirana z vrsto primerov zgodovinskih osebnosti, tako »močnih« kakor »učenih«, ki so razen pozno srednjeveškega italijanskega profesorja prava Baldusa zajeti iz antičnega poganškega sveta. To nizanje individualnih usod, ki ga sprepleta vseskozi misel o minljivosti z moralno poučno tendenco, obsega kar devet kitic (8.—16.):

Vse tedaj more umreti
kar je živiga na sveti
človik nu vsaka stvar.
De bi lih bila narlepši,
kumstniši nu mogočniši
smert premaga vse te.

Močni nu učeni,
od vsih ludi češeni
menijo de so Možje.
Vse te je smert premogla,
s svojo streljo prebodla,
da konca ranila.

Aulius ta prvi cesar
ta je bil Rim pretručal,
de je čez to gospud bil;
smert mu je krono uzela,
s trona mi ga je vergla
na dnu tiga pekla.

Aleksander ta veliki
us svet je bil premogil
s svojo močno vojsko,
smert mu je vojsko
dobila,
s krajlestva pahnila
v večnu pogubleanje.

Craesus kralj ta bogati
velike šace zbiral,
menil, da ne bo umeri;
zdej njega močnu griva,
kir je šace vkup spravljal,
te večne zaigral.²⁰

Cicero ta govorni
velike pravde pelal,
vsakimu je dobil;
smertjo je pravdo zgubil
sam sebe je pogubil
v to večnu terpenje.

Aristoteles ta vučeni
od vsih natur je pisal,
od smertne pozabil;
kaj mu letu pomaga,
vse nature rezlaga,
od smertne pak molči.

Galenus ta je menil,
de bode vselej živil
s svojimi arcnijami;
velku jih je ozravl,
sam sebe je pozabil
na svoj posledni čas.

Baldus modri jurista
pravico v bukke pisal,
v serci je ni imel;
kaj mu letu pomaga
de svet ga tukaj hvali,
tamkej večnu gori.

Iz te pesmi pa je tudi očitno, da je verzifikator izbral med takimi primeri splošno znanih in po njihovih delih cenjenih osebnosti, ki so se kljub svojem delovanju ali prav zaradi njega pregrešili zoper »edino zveličavne versko moralne norme« in si tako prislužili večno pogubljenje v peklu. To je še bolj jasno, če citirane kitice primerjamo z že nekoliko znano dialoško pesmijo iz Paglovčeve rokopisne zbirke, ki ima naslov Cantus alius de vanitate mundi (Druga pesem o ničevosti sveta; oznaka »druga« se nanaša na že citirano pesem brez naslova);²¹ v tej pesmi nastopajo deloma iste, deloma druge podobne osebnosti iz antičnega poganškega sveta (izmed bližnjih predhodnikov namesto pravnika Baldusa renesančni pisatelj Niccolò Machiavelli), ki se v kratkih monologih, obsegajočih po eno štirivrstično kitico, sklicujejo na svoje zasluge in hočejo priti v nebеса, iz antične mitologije prevzeta Astraea kot simbolna personifikacija božje pravičnosti pa jih po vrsti zavrača. Tako vidimo, da je pri Paglovcu topos »vsi morajo umreti« po eni plati zanimivo razvejan, po drugi pa ozko namensko izkoriščen za krščansko svarilo pred večnim pogubljenjem; s tem pa je rahel elegični ton prozorno podrejen katehetični poučnosti.

Nekoliko bolj v korist elegičnosti je to razmerje vsebovano v drugem, v tovrstnem duhovnem pesništvo prav tako pogosto uporabljanem toposu, če lahko pojem razširimo tudi na stalno uporabljana mesta iz biblije. Gre za prispodobno človeka s cvetom, ki kmalu uvene, ki jo je Scherber zasledil že v prvih slovenskih umetnih elegijah in o njenem izvoru sodil po knjigi nemške slavistke Mahlerjeve o ruskih narekih: »V elegiji je že postala topos biblična primerjava človeka s cvetico ali z drevesom, ki jo moremo ugotoviti že v ljudski pesmi in ki pride prav vedno takrat, kadar naj se predstavi minljivost vsega zemeljskega.« (Str. 49.) Prispodobno vsebuje že kratka verzifikacija, ki jo je 1643

¹⁸ Lino Legiša, Liber cantionum carniolicarum, Kalobški rokopis, Dela SAZU II. razr. 27, Lj. 1973, str. 132—133.

¹⁹ Franc Mihael Paglovec, Cantilenae variae..., rkp. v NUK, sign. R 75813, str. 181—184.

²⁰ Ibid., str. 184—192.

²¹ Ibid., str. 193—196. Natis v N XX (1862), str. 43—44, od tod ponatis v J. Marn, Jezičnik XXII, Lj. 1884, str. 9—10. France Kidrič pesem označuje za »slovenski dialog v verzih o minljivosti sveta, ki ga je tudi mogoče šteti med prve znane poskuse posvetne umetne verzifikacije« (Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Lj. 1929—1938, str. 111—112).

(sočasno s kalobskim rokopisom) zapisal krašnjiški vikar Mihael Terceli v krstno knjigo župnije Dob:

Roža zjutraj cvete,
z njo lipoto vse rezveseli,
zvečer doli jemle,
čez nuč se cilu pošuši;
taku vas tudi svejt slipi
nu njega vesele.²²

Podobno moralistično uporabljeno najdemo to prisposodbo v mnogih duhovnih pesmih naslednjega poldruega stoletja. Pri Redeskiniju, ki je izdal svojo cerkveno pesmarico v času, ko so že nastajale prve slovenske umetne pesmi, objavljene nekaj let pozneje v zborniku Pisanice, jo najdemo v tretji kitici pesmi z naslovom Še ena druga od smerte v takšni obliki:

O, kam je lepota zginala,
k'tir' se je ta svejt čudil!
Koker roža je vsehnila,
nje lep' cir je ves zbledil;
narbel cveste je želela,
mervta v truge že leži;
ta smert je njo prehitela,
zdej vsak' od nje preč bejži.²³

V senci bolj ali manj izrazito poudarjene verske moralne poučnosti pa mestoma v takšnih pesmih zazvenijo tudi bolj pristni elegični toni zunaj podedovanih toposov. Eno najbolj značilnih takšnih mest vsebuje Paglovčeva pesem De morte, iz katere smo že zgoraj navedli več kitic za zgled razširitve toposa »vsi morajo umreti«. Predmet štirih kitic iz zaključnega dela pesmi (23.—26.) je namreč slovo umirajočega od prijateljev in narave:

Od vas jest slovu vzamem
perjately nu znanči,
molite vsi zame
inu mi odpustite,
kir sim vas jest režalil
velik nu dostikrat.

O ti rumenu sonce,
od tebe slovu vzamem,
te na bom vidil več;
moje oči jest zaprem,
več jih gori na odprem
ampak na sodni dan.

Tebe, luna, zapustim
inu vse svetle zvezde,
drugim svetite zdej;
jest morem dergam rajžat,
kamer vaša svetloba
nigdar na zaide kje.

Jest gredem v černo zemlo,
od kod je peršu telu,
zupet je černa perst;
tam ni vetra nu sonca,
svetlobe ali dneva,
ampak červje nu smrad.²⁴

Elegičnost navedenih kitic podkrepljuje dejstvo, da je iz njih povsem izginila svetla perspektiva onostranskega življenja, ki sicer kot tiho upanje preveva celotno pesem; tu je kontrastirana luč dneva (sonce) in razsvetljevalke noči (luna, zvezde) s popolno temo groba. Da je v teh kiticah prisotna res samo brezupno temna perspektiva groba, kaže določno zadnja vrstica četrte citirane kitice, kjer je z baročnim »naturalizmom«²⁵ povedano, da gre umirajoči tja, kjer kraljujejo črvi in vlada smrad; tudi sam poudarjeni kontrast med svetlobo in temo je baročna poteza.

(Se bo nadaljevalo)

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PRIKAZ RASTLINSKIH IMEN VSSKJI.

Pomemben del besedišča Slovarja slovenskega knjižnega jezika I. (Ljubljana, 1970) zavzema terminologija; v okvir te pa spadajo tudi rastlinska imena.

I. Izbira in kvalificiranje

V slovarju je rastlinskih imen razmeroma veliko. Obsegajo štiri kategorije. V prvi so poimenovanja rastlin, ki so enaka v vsakdanjem in strokovnem jeziku, v drugi se njihovo poimenovanje razlikuje od strokovnega, v tretji so strokovna rastlinska imena in v četrti poimenovanja, ki jih strokovnjaki ne priznavajo.

V prvo kategorijo spadajo imena za rastline, ki jih širok krog ljudi pozna iz vsakda-

njeva življenja, iz svojega okolja, jih goji, uporablja sadeže, sadove.

V drugi so rastlinska imena, katerih raba je široka, poljudna, ne pa strokovna.

Tretjo kategorijo tvorijo strokovna rastlinska imena. Poleg strokovnjakov jih pozna in uporablja tisti krog ljudi, ki rastline sam goji, ali pa se kot ljubitelj srečuje z njimi v poljudno-znanstveni literaturi, revijah, časopisu.

²² Fr. L.(evec), Knjižen drobec iz protestantske dobe, LZ VIII (1888), str. 320.

²³ (Maksimiljan Redeski:.) Osem inu šestdeset svetih pesm ..., Lj. 1775, str. 175.

²⁴ F. M. Paglovec, o. c., str. 184—192.

Poglejmo, kako so v SSKJ I. prikazane te kategorije rastlinskih imen.

1. Splošno znana in od strokovnjakov priznana rastlinska imena v slovarju niso posebej označena, so brez tako imenovanega kvalifikatorja *bot.* ali *vrtn.* Imajo le razlago. Npr. begonija: vrtna ali sobna rastlina z velikimi listi in raznobarvnimi cveti

čebula: začimbna rastlina s cevastimi listi ali njeni omeseneli podzemeljski deli.

2. Rastlinska imena, rabljena v vsakdanjem, ne pa v strokovnem jeziku, imajo kvalifikator *poljud.* (= poljudno). Njihovi razlagi sledi kvalifikator *strok.* (=strokovno) in strokovni izraz. Npr.:

asparagus: *poljud.* sobna rastlina z dolgimi visečimi stebelci in iglicam podobnimi vejicami, *strok.* Sprengerjev beluš.

3. Strokovna rastlinska imena so označena s kvalifikatorjem *bot.* (= botanika) ali *vrtn.* (= vrtnarstvo). Njihovim razlagam sledi latinsko ime za vejico ali nadrejen slovenski sinonim za podpičjem:

badelj: *bot.* visoka trnata primorska rastlina, *Silybum marianum*; breskvica: *vrtn.* vrtna rastlina z rdečkastimi cveti; balzaminka

Sadeži nekaterih rastlin imajo kvalifikator *agr.* Npr.: beličnik: 2. *agr.* belkasto poletno jabolko.

4. Imena rastlin, vzeta iz narečja, imajo kvalifikator *nar.* (= narečno), razlagi pa je za podpičjem dodan nadrejen, bolj rabljen in od strokovnjakov priznan slovenski sinonim. Npr.: burja: *nar.* alpska grmičasta rastlina z rdečimi cveti; dlakavi sleč gorečka: *nar.* zahodno lončena rastlina z navadno rdečimi cveti v velikih kobulih; pelargonija.

II. Prikaz sistematike

Rastlinska imena lahko predstavljajo vrsto, rod, družino ali višjo sistematsko enoto. Tu smo se v slovarju v glavnem držali rastlinskega sistema, kot ga uporabljajo strokovnjaki. Pri besedah s kvalifikatorjem *bot.* ali *vrtn.* sta razlaga in latinski oziroma slovenski nadrejeni sinonim v ednini, če gre za vrsto ali rod; značilne vrste rodu pa so, če je nujno, navedene v zgledu. Npr.: brošč: *bot., navadno v zvezi barvilni brošč* rastlina z rdečim barvilom v koreniki, *Rubia tinctorum*

bekica: *bot.* travi podobna rastlina, ki raste po gozdovih ali travnikih, *Luzula*: gozdna, poljska bekica.

Če gre za družino, sta razlaga in latinsko ime v množini oz. nadrejeni slovenski sinonim v ednini. Višja sistematska enota je v slovarju obravnavana kot družina. Tu pa se s strokovnimi opredelitvami razhajamo. Ker se nekatera rastlinska imena, ki predstavljajo družino ali višjo sistematsko enoto, rabijo tudi v edninski obliki, smo se odločili, da bo pred strokovnim kvalifikatorjem stal slovnični nav. *mn.* (= navadno v množini) in ne *mn.* (= v množini). Npr.:

bučnica: *X nav. mn., bot.* rastline s poleglim ali plezajočim stebлом in zvezdastimi cveti, *Cucurbitaceae*

Pri množinskih dvočlenskih imenih stoji razlaga v množini in odpade slovnični kvalifikator *nav. mn.* Npr.:

goba: *X bot.* betičaste gobe ki imajo kijasto ali grmičasto obliko nadzemnega dela, *Clavariaceae*

Nekatera z *bot.* in *vrtn.* označena rastlinska imena, ki so širši pojmi in jih označuje kaka tipična lastnost, imajo razlago v ednini, tej pa ne sledi latinsko ime. Npr.:

cvetnica: *nav. mn., bot.* rastlina, ki razvije cvete in semena

dvokaličnica: *nav. mn., bot.* rastlina, ki ima v kalčku dva klična lista.

III. Razlaganje

Rastlinska imena razlagamo praviloma z opisom, le besede s strokovnim kvalifikatorjem dopolnjujejo latinska imena.

Pri rastlinskih imenih je osnova in najpogostejše rabljena nosilna razlagalna beseda *rastlina*, zato smo ji posvetili največ pozornosti. Pri nekaterih imenih je namesto nje navedena pomensko ožja, vendar predstavno izrazitejša poljudna nosilna razlagalna beseda, v kateri pa je posredno prisotna tudi prva. Taka nosilna razlagalna beseda je npr. pri hrastu *drevo*, pri brinu *gram*, pri navadnem bljušču *ovijalka*, pri grahorju *plevel* itd.

Poleg glavne nosilne razlagalne besede smo v razlagah navedli še tiste diferencialne ali razločevalne elemente, ki rastline točneje opredeljujejo, in sicer glede na me-

sto, tla ali okolje, v katerem rastejo, glede na značilno obliko rastline ali dela rastline, kot so cveti, listi in steblo, ter glede na uporabnost, užitnost ali neužitnost rastline.

Pri mnogih rastlinskih imenih je kot razločevalni element navedeno tipično *местo* ali *tla*, na katerih rastlina raste, ali *geografsko okolje*, ki je zanjo značilno. Rastlina je npr. močvirska (grezovka), travniška (navadni dežen), vodna (bobovnik), rastoča na blatnih (blatnica), peščenih (gosja trava) ali vlažnih tleh (enoperka), po gorskih travnikih (čepljec), v stoječih ali počasi tekočih vodah (biček). Je alpska (burja) ali gorska (brusnica), obmorska (morska gorjuša), primorska (badelj), tropska (agava) ali sredozemska (beluš), rastoča po obrežjih (barbica) itd.

Po obliki je rastlina lahko grmičasta (borovnica) ali grmičasto razrasla (črnilec) ali pa npr. podobna liliji (gladiola). Razločevalni elementi, kot sta npr. nizek, visok, so v razlagah redko rabljeni, ker niso dovolj povedni.

Med najvažnejše razločevalne elemente pa spadajo cveti, listi in steblo rastline.

Cveti so po barvi beli, rumeni, rdeči (azaleja), rumeno zeleni (grezovka), rdečkasti (breskvica), škrlatni (dobra misel), rožnati (baldrijan), raznobarvni (begonija) itd. Po obliki so metuljasti (grahovec), progasti (dvocvetna vijolica), trobentasti (amarilis), zvezdasti (bučnica), zvončasti (bunika). Cveti so lahko posamezni ali pa so združeni npr. v socvetje (hijacinta) oz. socvetja (grenčica), kot so: grozdi (draguša), klasi (črnilec), kobuli (grenik), koški (brdovka). Nekateri cveti so dišeči (dišeči volčin), ostrega vonja (brdnja).

Listi rastline pa so drobni (materina dušica), tanki (črvinka), debeli, mesnati (aloja) ali usnjati (gornik²). Glede na listni rob so celorobi (glavinec), narezljani (črnika), trnato nazobčani (glavač) itd. Po obliki listne ploskve pa so bodičasti (akant), cevasti (drobnjak), elipsasti (bobovec), jajčasti (gabez), lijakasti (svinjska dušica), lihopernati (esparzeta), lopatičasti (blatnica), nedeljeni (grizevec), ovalni (rdeča detelja), pernati (gladišnik), razcepljeni (filodendron), prstasto razdeljeni (aralija), srčasti (enoperka), suličasti (čuber), trojnati (detelja) itd.

Za opis nekaterih rastlin je med drugim zelo značilno tudi *steblo*. Tako ima bambus kolenčasto, fižol ovijajoče se, buča plazeče se, bučnica poleglo ali plezajoče steblo.

Pomemben je tudi podatek o *uporabnosti* rastline oz. užitnosti ali neužitnosti rastlinskih delov, kot so npr. sladki gomolji (batata), užitne ali strupene jagode (borovnica, grenkoslad), korenika (hren), črni plovci (rdeči dren), mesnati poganjek (beluš), sladki ali pekoči sad (dinja, feferon), seme (ajda), omesenelo socvetje (cvetača), omeseneli cvet (artičoka) itd.

V razlagah je uporabnost rastline poudarjena tudi z oznako kulturna (bob), krmna (detelja), začimbna (drobnjak), zdravilna rastlina (arnika). Rastlina je lahko tudi strupena (čmerika) ali kako drugače škodljiva (hišna goba je npr. rastlina zajedavka). Rastline, ki se gojijo za okras, pa so navadno razložene kot lončne (amarilis), sobne (aspidistra), vrtno (flokse) in okrasne rastline (hijacinta).

Življenjska doba rastline se v razlagi malokdaj omenja. Tako je npr. laški fižol enoletna rastlina in funkcija trajnica.

Pri redkih rastlinskih imenih so v razlagah navedene še nekatere značilnosti rastlin, npr. da je dlakava (boraga) ali trnata (bodičevje), lesnata (drevodavec) ali zelnata (broščnica), zaščitena (rožno rdeči dežen), zimzelena (azaleja).

Razlage rastlinskih imen vsebujejo torej tiste elemente, ki so za pojasnitev rastline najbolj potrebni. Naj navedemo še nekaj primerov:

artičoka: sredozemska kulturna rastlina ali njen užitni omeseneli cvet

homulica: bot. rastlina z mesnatimi listi in drobnimi zvezdastimi cveti, Sedum

glavinec: bot. rastlina s celorobnimi ali pernatimi listi in rdečimi, modrimi ali rumenimi cveti v koških, Centaurea

To je pojasnilo, ki seveda ne more biti povsem popolno, saj se primeri nanašajo le na prvo knjigo Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Njegov namen je pokazati, kaj vse sporočajo razlage, uvrščene v slovar slovenskega knjižnega jezika.

Marta Silvester
SAZU v Ljubljani

NORVEŠKA ŠTUDIJA O ZGODOVINI RUSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA*

Pričujočo knjigo mlajšega norveškega slavista Alfa Grannesa, ki je že znan po svojih bolgarističnih in rusističnih razpravah¹, lahko uvrstimo med važnejša neruska dela o novejši zgodovini ruskega jezika²; po utrjeni metodi, ki jo poznamo iz knjig in razprav njegovih učiteljev Chr. Stanga³ in A. Gallisa je zbral in analiziral nižjepogovorne (rus. *prostorečnye*, angl. *low colloquial*) narečne prvine v jeziku ruske komedije in komične opere v drugi polovici 18. stoletja, vendar se je pri tem omejil samo na fonetične in morfološke pojave. Korpus 40 del zajema čas od komedije A. P. Sumarokova *Ssora u muža s ženoj* (1750) do komedije v verzih V. V. Kapnistaja *Jabeda* (1798); pri izboru se avtor ni oziral na literarnoumetniško vrednost posameznih del, šlo mu je predvsem za kontinuiteto po desetletjih, zato srečamo med komediografi tudi imena, ki jih zaradi neizvirnosti ruska literarna zgodovina sploh ne omenja. To dejstvo seveda ne zmanjšuje tem komedijam vrednosti, kadar jih obravnavamo kot jezikovni vir, saj v njih marsikdaj prav zaradi neznatnih umetniških ambicij in neupoštevanja literarnih norm in tradicije celo bolj plastično zaživi takratna jezikovna resničnost. Za analizo je avtor uporabljal besedila iz zanesljivih kritičnih izdaj ali v izdaji iz 18. stoletja (Rossijskij featr ili Polnoe sobranie vseh rossijskij featral'nyh sočinienij, SPb., 1786-94).

Komedija je bila po nauku Lomonosova o treh stilih (ki je bil seveda v skladu s sočasno povsod naglašeno, sicer pa že iz antike izvirajočo teorijo o literarnih zvrsteh) »najnižja« literarna zvrst, zato so imeli pisci (tudi če bi se res držali lomonosovskih načel) v njej največ jezikovne svobode; za oznako oseb in ustvarjanje smešnih položajev so črpali iz vseh jezikovnih plasti — od »visoke« cerkvenoslovanske do »frivolne« francoščine, najučinkoviteje pa so se poigravali z nižjepogovornimi in narečnimi ruskimi prvinami (prim. odlomek iz Matinskega komedije »Sankt-Peterburgskij gostinij dvor« (1781): *Vo'no tabe menja vsklëpac'. Vot poslušaj-të cosnye os'poda, kak èto dzelo bylo. Ehal ja uličej s obozom. Milost' tvoja cerez uliču šel, itd.*). Prav takšne prvine, njihova množičnost in časovna distribucija, pomagajo pri natančnejši rekonstrukciji celotnega jezikovnega stanja.

Najtežjo nalogo je moral avtor razprave rešiti že na samem začetku, ko se je odločal za izbor in oceno imenovanih prvin; medtem ko je termin »dialektnoe« sicer jasen, je vendar podoba ruske narečne razčlenjenosti v 18. stol. še dokaj meglena, tako da avtor posameznih pojavov ni mogel natančneje lokalizirati; teže je z vsebino termina »prostorečnoe«, ki ga še najbolje prevedemo z *nižjepogovorno*⁴; v 18. stoletju se je v glavnem povezoval z govorom nepisnega »prostoljudina« ne glede na narečni izvor, tako da bi pri nas ustrezal tudi ohlapni izraz *ljudsko*. Avtor se je pri ocenjevanju posameznih pojavov opiral na vsa važnejša slovnična dela tiste dobe, najzanesljivejši vodnik pa mu je bila slovnica Lomonosova (1755); pomagal si je tudi s slovniciami Adodurova, Groeninga, Schlötzerja in Barsova ter s prvim akademskim slovarjem (v 2. izdaji, 1—6, 1806-22); v splošni orientaciji o jezikovnih razmerah dobe se je avtor naslanjal na ugotovitve V. V. Vinogradova in G. O. Vinokura⁵. Kljub prizadevanjem je večinoma opuščal ločevanje med nižjepogovornimi in narečnimi prvinami, saj so meje komajda ugotovljive. Pri tem in onem pojavu, ki ga avtor uvršča v ti dve plasti, je tudi dvomljivo, ali res spada samo sem, in ali ni bil enako razširjen v višjih pogovornih plasteh, npr. rod. na -u in mestnik na -ú v ednini sam. m. sp., otrditev s v glagolskem morfemu -s', -sja, ipd.

Da se avtor ni lotil tudi leksikalnih prvin, ki izvirajo iz teh dveh plasti, je razumljivo; za rusko besedišče 18. stol. obstaja že

* Alf Grannes, *Prostorečnye i dialektnye èlementy v jazyke russkoj komedii XVIII veka*. Universitetsvorlaget, Bergen—Oslo—Tromsø, 1974, 283 str.

¹ *Études sur les turcismes en bulgare*. Oslo 1971; gl. Scandoslavica XV, XVI, XIX.

² Prim. A. Martel, *Michel Lomonosov et la langue littéraire russe*. Bibliothèque de l'Institut Français de Leningrad, XIII, Pariz 1933; B. O. Unbegaun, *La langue russe au XVIe siècle (1500—1550)* I. Pariz 1935; F. Cocron, *La langue russe dans la seconde moitié du XVIIe siècle (Morphologie)*. Bibl. russe de l'Institut d'Études slaves XXXV, Pariz 1962.

³ *La langue du livre Učenie i hitrost' ratnago stroenija pehotnyh ljudej* (1647). Oslo 1952; idr.

⁴ Prim. rabo tega termina v Slovarju slovenskega knjižnega jezika I. Ljubljana 1970.

⁵ V. V. Vinogradov *Očerki po istorii russkogo literaturnogo jazyka XVII—XIX vv.* Leyden 1949; G. O. Vinokur, *Russkij literaturnyj jazyk v pervoj polovine XVIII veka*; isti, *R. lit. jaz. vo vtoroj polovine XVIII veka* — v knjigi: *Izbrannye raboty po russkomu jazyku*. Moskva 1959.

precej delnih obravnav⁶, v pripravi pa je izčrpen slovar v redakciji znanega leksikologa Sorokina⁷. Bolj upravičeno bi pričakovali, da bo razen morfoloških vključil tudi sintaktične pogovorne in narečne prvine tega časa, toda najbrž bi bil poskus preveč tvegan, ker je zgodovinska sintaksa v rusščini zaenkrat še komaj načeto področje.

V poglavju o fonetičnih dialektizmi obravnava avtor 15 pojavov, ki po izrazitosti in razširjenosti niso enakovredni. V prvih dveh točkah gre za označevanje *akanja* v pisavi, kar ni bilo v skladu s pravopisnimi normami (karóva, gaspažá, padúmaj, itd.), čeprav je bilo akanje moskovskega tipa priznано za knjižno govorno normo že v slovnici Lomonosova. Z vnašanjem akanja v pisavo je hotel pisec komedije samo poudariti, da oseba pretirano »aka«, kar pomeni, da izhaja iz južnoruskih oz. beloruskih območij in ne obvlada »zmerne« akañja, ki je značilno za moskovski govor. V zvezi z redukcijo nenaglašanih vokalov in akanjem je tudi mešanje znakov *o*, *a* in *y* (*súdyr'*, *za súdar'*, *bolá za bylá*, *dy za da*, ipd.).

Bolj opazno kot akanje je bilo *ikanje* (ijejski izgovor srednjih in nizkih nenaglašanih samoglasnikov za mehčanimi soglasniki), ki je veljalo takrat še za močno vulgarno govorno potezo, po dvesto letih pa je postalo knjižna pravorečna norma. Na neknjižnost ikanja je opozoril že Tredjakovskij v svojem spisu *Razgovor o ortografii* (1749). Kako si je ikanje šele v najnovejšem času utrlo pot do norme, nam zgovorno pokaže primerjava del o ruski fonetiki v zadnjih 60 letih, od Košutiča (1919), Ščerbe, Avanesova, Isačenka do Panova (1697)⁸. Ikanje se je v komedijah uveljavljalo v vseh besednih vrstah, zlasti pogosto pa je bilo v glagolski spregatvi, kjer sta se zlivala ijevka in ejevka fleksija, npr. *znaiš za znaeš*, *budit za budet*, *podumaim za podumaem*, *razduitsja za razduetsja*, itd. V primeru *segodni za segodnja* ni mogoče reči, ali gre za ikanje ali za roditeljsko edn. na -i (den' — dni). Ikanju nasproten pojav je južnorusko *jakanje* (*jamú* nam. *emú*), na katerega neknjižnost je opozarjal že Lomonosov, sicer pa je v besedilih komedij neprimerno manj zastopano od ikanja.

Pri obravnavi *okanja* ne gre za severnorusko okanje, ker to pomeni le normalno razlikovanje med *o* in *a* v nenaglašanih položajih, temveč gre za zamenjavo etimološkega *a* in *e* z *o*, npr. *okojanna* nam. *okajanna*, *robotaj* nam. *rabotaj*, *robenok* nam.

rebenok, *toper'* nam. *teper'*. V okajočih govorih je znano tudi *jokanje*, tj. izgovor nenaglašene *e* kot *o* na koncu ali pred trdim soglasnikom, npr. *égó* nam. *egó*, *poberegájsja*, *Júr'ëv den'*, *mënjá*, ipd. V tej zvezi bi bilo zanimivo zvedeti tudi o tem, kako se je izgovarjal *e* v naglašnem položaju pred trdim soglasnikom; znano je namreč, da je še v Puškinovi dobi bilo neprimerno manj ojevskega izgovora⁹, kot ga je danes, a ni dvoma, da je moral biti ojevski izgovor razširjen prav v komedijski literaturi, ki je ni obvezovalo kksl. pravorečno izročilo.

Med najznačilnejše poteze, s katerimi so pisci karakterizirali komedijske junake, je gotovo severnorusko (in deloma belorusko) *cokanje*, izenačevanje *č* in *c*, oz. v pisavi njuna zamenjava (če izhajamo od *c* se imenuje pojav tudi *čokanje*). Prvi ruski komediograf, ki je uporabil za označevanje svojih oseb tudi *cokanje*, je bil Fonvizin, npr. *vse placyt* (nam. *plačet*) ... *A otcevo? Nikto ne vedaet pritciny (ot čego ... pričiny)*. Avtor je našel *cokanje* v petih komedijah, raba pa je bila vsakokrat očitno funkcionalna.

Za belorusko potezo je veljalo *dzeckanje* in *cekanje* (izgovor *d'z'* nam. *d'*, *c'* nam. *t'*); vendar so novejša fonetična raziskava pokazala¹⁰, da je ta pojav razširjen tudi na ruskem jezikovnem območju; trdijo celo, da velja *dzeckanje* danes kot vzporeden izgovor mehčanim zapornikom *d'* in *t'*. Nekaj primerov: *rodzimyj*, *podac'*, *bacen'ka*, *dzelaĩ*, *prositca*. Vendar avtor zadnjega primera ne bi smel uvrstiti sem, ker v njem ne gre za *cekanje* ampak za fonetični zapis povr. glagola *prositsja*.

Močnejša narečna poteza je tudi izguba medvokalnega *j* in kontrakcija samoglasnikov (*čitaesh* → *čitaš*, *rabotaem* → *rabo-*

⁶ Prim. G. Hüttl-Worth, *Die Bereicherung des russischen Wortschatzes im XVIII. Jh.*, Dunaj 1956. (A. Grannes citira avtorico napačno, kot Worth, G. H.); V. V. Veselitskij, *Otvlečennaja leksika v russkom literaturnom jazyke XVIII — načala XIX v.*, Moskva 1972; E. E. Biržakova idr., *Očerki po istoričeskoj leksikologii russkogo jazyka XVIII v.*, Leningrad 1972.

⁷ Ju. S. Sorokin, *O Slovarje russkogo jazyka XVIII veka*, Materialy i issledovanija po leksike russkogo jazyka XVIII veka, M.—L. 1965, str. 4—42.

⁸ M. V. Panov, *Russkaja fonetika*, Moskva 1967.

⁹ G. O. Vinokur, *Nasledstvo XVIII veka v stihotvornom jazyke Puškina*, Izbrannye trudy po russkomu jazyku, Moskva 1959, str. 359—64.

¹⁰ Prim. A. M. Kuznecova, *Neskol'ko zamečaniy po povodu assibiljacji soglasnyh t', d' v slavjanskij jazykah*, Sbornik v čest' šestidesjatiletija prof. S. B. Bernštejna, Moskva 1971.

tam, beluju → *belu*, ipd.). Podoben pojav je tudi izguba medvokalnega *v*, npr. *deuš-ka* za *devuška*, *neča* za *nečego* (*g* = *v*), *čilyek* za *čelovek*, *mavo* za *maego* (majevó). Skrajšanje oblik *menja*, *mne*, *tebja*, *tebe*, *sebjja*, *sebe* v *mja*, *me*, *tja*, *te*, *sja*, se je deloma fonetičen deloma morfološki pojav, našel pa ga je avtor v petini pregledanih tekstov.

Ker mnogi ruski govori ne poznajo fone-*ma f*, ga v novih izposojenih besedah substituirajo z najbližjim svojim fonemom, ki je v tem primeru *h* oz. dvoglasnik *hv*, npr. *hrančuskie* za *francuzskie*, *arihmetika* za *arifmetika*, ipd. Zadnji med pomembnejšimi fonetičnimi pojavi je regresivna asimilacija v skupini *-šsja* v *-ssja* pri povratnih glagolih v 2. osebi edn., npr. *pečalissja* ← *pečaljšsja*, *ostanessja* ← *ostanešsja*, itd. Pred zaključkom poglavja o fonetičnih dialektizmi v jeziku ruske komedije 2. polovice 18. stol. navede avtor še nekaj manjših, posamičnih pojavov, ki ne sodijo v nobeno od naštetih skupin.

V daljšem poglavju se avtor ukvarja z morfološkimi vprašanji; obravnava 23 pojavov, ki imajo različne narečne razsežnosti in različno usodo v nadaljnjem razvoju jezika. Ti pojavi zadevajo samostalnik, imek in glagol; največ posebnosti (8) je avtor zbral pri samostalniku in njegovi sklanjatvi. Med pojave, ki so dosegli večje razsežnosti in ki imajo svoje mesto tudi v današnjem ruskem knjižnem jeziku, spada pri samostalniku nedvomno rod. na *-u* pri samostalnikih moškega spola edn. Ker je bilo to vprašanje za nekatera obdobja in za različne plasti jezika že obravnavano, je najzanimivejša primerjava rezultatov, tako glede količine in tipa samostalnikov, ki to končnico bivših ujevskih samostalnikov sprejemajo, kakor tudi glede njihovega pomena in funkcije. Ni mogoče popolnoma soglašati z avtorjem, da sodi ta pojav v nižjepogovorno ali celo v narečno sfero, čeprav so seveda slovniciarji (Lomonosov), postavljali kot edino normo pri sam. m. spola roditeljski edn. na *-a*, kakor ga izkazuje ksl. Toda živi severnoslovanski jeziki brez izjeme kažejo veliko zastopanost te končnice v roditeljski ednini in se ujevska končnica količinsko stopnjuje od rušine preko beloruščine do poljščine in češčine. Današnje rusko stanje je omejilo to končnico na partitivno vlogo pri snovnih in količinskih imenih, vendar v zadnjih desetletjih končnica *-u* izgublja v tekmi s končnico *-a*. Avtor je zbral precejšnje število samostalnikov (175), ki večkrat

ali pretežno nastopajo z roditeljski na *-u*; v primerjavi z Unbegaunovimi ugotovitvami za prvo polovico 16. stoletja¹¹ jih je nekaj manj, na drugi strani pa jih je precej več kot pri Cocronu, ki preiskuje pojav za drugo polovico 17. stoletja; v teh razlikah ne smemo videti posebne razvojne tendence jezika, saj so razlike predvsem odvisne od množine upoštevanih besedil in od njihove vsebinske narave. Glavna značilnost teh samostalnikov je, da razen štirih nimajo končnega naglašanja v ednini, da so večinoma kratki, in da so v glavnem vsem slovanskim jezikom znani samostalniki, ki pomenijo nežive stvari; v Grannesovi zbirki je nekaj deset francoskih izposojenk, kar kaže na precejšnji živost tega sklanjatvenega vzorca v govorjenem jeziku 18. stoletja. Ob posameznih samostalnikih so navedeni še drugi avtorji, ki so problem obravnavali (Sörensen, Garbuzova idr.)¹². Utemeljena in zanimiva je avtorjeva pripomba, da je ujevskih končnic pozneje več v spisih Gogolja, Lermontova in Dostojevskega, manj pa v delih Puškina in Turgenjeva.

V nasprotju z redukcijo rabe roditeljske končnice *-u* v ruskem knjižnem jeziku 19. stol. se je razširila in utrdila naglašena končnica *-ú* v mestniku ednine. Pojav je v živem ruskem jeziku znan že iz prejšnjih stoletij¹³; njegovo stilistično vrednost je obravnaval Lomonosov, opazil pa ga je že Ludolf v svoji ruski slovnici (1696). Grannes je zbral iz komedijskih besedil 47 samostalnikov z mestnikom na *-ú* (večinoma so enozložni), od katerih so najbolj pogostni *sad*, *polk*, *čas* in *dom*.

Manj sledov se je v današnjem ruskem knjižnem jeziku ohranilo od končnic *-y/-i* v imenovalniku mn. in *-ov/-ev* v roditeljski mn. sam. sr. spola, ki jih avtor odkriva v večjem številu za 18. stol.; podobno kot so se poenotili drugi množinski skloni (kategorija spola se je v množini izgubila) se je v narečjih in nižji pogovorni plasti pojav razširil tudi v imen. in rod. Se bolj opazna je končnica *-ov/-ev* pri samost. žen. spola, npr. *monetov*, *ceremoniev*, ki se je

¹¹ Gl. op. 2.

¹² H. Chr. Sörensen, *Zum russischen Genitiv aul -a und -u im 17. Jh.*, Scandoslavica IV (1958); E. P. Garbuzova, *Iz istorii formy roditel'nogo padeža edinstv. č. na -u v rus. jaz.* (XV–XVII v.). UZ LGPI, 144, Leningrad 1958. (Na str. 132 (spodaj) jo avtor citira napačno, v moškem spolju)

¹³ Prim. cit. dela B. O. Unbegauna in S. Cocrona; gl. tudi: E. Z. Garbuzova, *Iz istorii form predložnogo padeža edinstv. č. na -u v rus. jaz.* (XV–XVII v.). UZ LGPI, 164, 4, Leningrad 1958, str. 43–70.

popolnoma utrdila v sodobnem beloruskem jeziku.

V moskovskem pogovornem jeziku 18. stol. so bili razširjeni pridevniški komparativi na -aj, -jae, -jaj, -jaja (za knjiž. -ěe), npr. *žarčaj, prelestnjaj, miljaj, miljaj, miljaja* za *žarče, prelestnee, milee*. Vendar je spričo obilnega gradiva avtor lahko ugotovil izrazito padanje števila takšnih oblik v petih desetletjih, tako da dosežejo pri Sumarokovu (Moskovčan!) okrog 80 %, v zadnjem desetletju pa komaj še 1 % (v primerjavi z oblikami na -ee). Z jakanjem je treba povezovati pripono -eja (*trusliveja* nam. *truslivee*), ki pa je veliko redkejša od prej naštetih.

Zaradi zlivanja e- in i-jevske spregatve (ikanjel) se je v pogovorni plasti uveljavila tudi v 3. os. mn. enotna končnica -ut/jut (*deržut, nosjut* nam. *deržat, nosjat*), ki je pred nedavnim veljala celo za pravno-

rečno normo knjižnega jezika¹⁴. Med glagolskimi posebnostmi velja omeniti še pri-slovne deležnike na -uči, -juči; drugi pojava, ki jih avtor obravnava, so bolj obrobni, zato jih tudi v besedilih redkeje srečuje¹⁵.

Avtor je v svoji knjigi zajel množico »neknjižnih« pojavov, ki so bili udomačeni v komedijskih besedilih druge polovice 18. stoletja; ta dejstva je ocenil glede na predhodna stanja ruskega jezika in glede na njihovo vlogo v sočasni ruski književnosti; posebna vrednost dela pa je v tem, da je spremljal usodo teh pojavov vse do današnjega časa in jim opredelil mesto, ki ga imajo v sodobnem ruskem knjižnem jeziku. Knjiga bo važen vir in pripomoček za novo zgodovino ruskega knjižnega jezika in zgodovinsko slovnico, predvsem pa bo zanesljivo dopolnilo podobe ruskega jezika v predpuškinski Rusiji.

Franc Jakopin
Filozofska fakulteta v Ljubljani

PISMA BOHUŠA VYBÍRALA FRANCETU BEVKU

V zapuščini Franceta Bevka se je ohranilo osemindvajset pisem Bohuša Vybírala¹, ki jih je v Goriškem letniku² objavil Marijan Brecelj. Žal se do sedaj še niso našli Bevkovi odgovori, tako da nam je zaenkrat dostopna le ena stran te zanimive korespondence. Marijan Brecelj je prikazal osnovne poteze korespondence ter očrtal lik češkega kulturnega delavca³, nato zaporedil izvirne tekste z opisom enot⁴ in nadvse natančne faktografske dopolnitve.⁵ Na koncu je dodal še prevod čeških pisem. Pri urejanju korespondence so upoštevana vsa uveljavljena načela takšnih publikacij, posebno vrednost pa dobiva objava zaradi že omenjene natančnosti in zanesljivosti dopolnitev, ki nam kažejo Marijana Brecelja kot meritornega poznavalca Bevkovega dela, razmer na Goriškem, pa tudi njegovo razgledanost po češkem kulturnem prostoru.

Posamenze enote so v glavnem krajša sporočila⁶, vendar vsebujejo dovolj zanimivih podatkov. Lok dopisovanja se vzpenja od 22. januarja 1923 do 21. februarja 1935 in doseže kvantitetni vrh štiriindvajsetega in petindvajsetega leta, ko sta oba dopisnika izmenjala veliko gradiva. Kasneje se pojavljajo večji časovni premori, deloma zaradi Vybíralove bolezní, verjetno pa so vplivale tudi Bevkove težave med najhujšim fašističnim terorjem⁷. Žal se po vojni

niso obnovili stiki, ki bi bili lahko zaradi Bevkovega položaja zelo plodni. Poleg zunanjih okoliščin (npr. politični odnosi med državama) je temu verjetno botrovala Bevkova preobremenjenost z delom, pa tudi znanstvo se je z leti polagoma ohladilo.

Ohranjena pisma dopuščajo sklep, da sta se Bevk in Vybíral spoznala ob nekem o-

¹⁴ Prim. D. N. Ušakov, *Russkaja ortoëpija i ee za-dači*. Russkaja reč', nova serija, 3, Leningrad 1928 str. 5–27.

¹⁵ Prim. tudi S. P. Obnorskij, *Očerki po moriologii russkogo glagola*, Moskva 1953; isti: *Imennoe sklo-nenie v sovremennom russkom jazyke I, II*, Lenin-grad 1927, 1931.

¹ Bohuš Vybíral (1887–1951). Znan češki kulturni delavec, publicist in prevajalec. Prevedel vrsto slovenskih leposlovnih del. Dolgoletni ravnatelj štu-dijske oziroma univerzitetne knjižnice v Oloumou-cu, univerzitetni učitelj za jugoslovanske književno-sti, lektor slovenščine.

² Goriški letnik 1974, Zbornik Goriškega muzeja, No-va Gorica 1974, str. 113–132. Naslov publikacije je povzet po Zakrjaskovem »Goriškem letniku za čita-telje vsacega stanu«, ki je žal ostal le pri enkrat-nem izidu 1864. leta. Ta periodikum je prvi izmed dolge vrste podobnih publikacij na Goriškem, ki so imele znanstvene ambicije pri obravnavi lokalnih problemov.

³ Str. 113–116.

⁴ Str. 116–125.

⁵ Opombe 18–65.

⁶ Korespondenca obsega 16 dopisnic oziroma raz-glednic, 7 voščil, 5 pisem.

⁷ Enota št. 10 je pisana v skrivnostnem tonu in vse-buje vrsto namigovanj. Lahko predvidevamo, da je Bevk prosil Vybírala za diskretnost pri dopisovanju.

sebnem srečanju, dopisovanje pa je steklo že pred najstarejšim objavljenim pismom⁸. Vendar se komentarju ne more pritrčiti, da je nadaljevanje korespondence v glavnem ohranjeno⁹. Očitna je praznina vsaj med pismi pred Vybiralovim počitniškim potovanjem po Jugoslaviji in Italiji, saj ni verjetno, da bi češki pisatelj napovedal svoj obisk zgolj z dopisnico iz Maribora, oziroma z omembo možnosti tega srečanja¹⁰. Slika obeh dopisnikov v Olomoucu iz 1939.¹¹ leta priča, da se je dopisovanje nadaljevalo tudi še po zadnji enoti.

Če zanemarimo malenkostne praktične razloge¹², lahko iščemo vzroke sodelovanja predvsem v dveh smereh: Bevk je pritegnil pozornost češkega publicista kot kulturni delavec z območja, ki je zbuvalo precejšnjo pozornost mednarodne javnosti med reševanjem sporov o jugoslovanski zahodni meji. Zaradi svojega položaja v goriških kulturnih krogih je bil Bevk naravnost idealen informator o razmerah tistega dela Slovencev, ki je bil odtrgan od matičnega naroda. Seveda pa ne gre zanemarjati tudi čisto osebnih komponent: Vybíral je bil vojak na Soški fronti, predvsem pa je potrebno upoštevati, kolikšen del svojih moči je posvetil popularizaciji tujih literatur v češkem kulturnem prostoru. Seveda pa ga je Bevk zanimal tudi kot pisatelj, saj ga je prvič prevajal že 1916.^{12a}, torej dolgo pred osebnim srečanjem. V korespondenci so vidni tudi načrti, da bi prevedel kak večji Bevkov tekst, do česar pa žal ni prišlo iz neznanih razlogov. Zanimivo pa je, da se je Vybíral spomnil Bevka še pri kraju dopisovanja s ponudbo, da bi v češčini objavil mladinsko delo.

Objavljena pisma so pravzaprav zanimivejša za češko literarno zgodovino, ker razkrivajo predvsem ozadje pomembnega delovnega področja češkega prevajalca in publicista. Vrednotenje korespondence bo vsekakor zanesljivo šele, ko se bo moglo opreti na ugotovitve češkega literarnega zgodovinarja, posebno, ker kaže, da je delo Vybírala še zelo slabo raziskano¹³. Iz dokumentov je namreč razvidno, kako natančno je Vybíral poznal razmere zamejskih Slovencev, predvsem na Goriškem. Posebno ploden je moral biti njegov obisk pri Bevku med počitniškim potovanjem 1924. leta. Gostitelj ga je seznanil z goriškimi kulturnimi delavci, ki se jih je kasneje pogosto spominjal s pozdravi¹⁴. Verjetno ga je Bevk uvedel tudi v krog tržaške Edinosti, saj Vybíral do takrat še ni bil v Trstu, dopisnica iz Benetk pa sporoča

Bevku, da se bosta našla v prostorih Edinosti¹⁵. O globini teh vtisov lahko sklepamo iz kasnejših dopisov, posebno pa iz prošnje, da bi pisatelj razkazal skupini čeških turistov Goriško in spomenik Soške fronte — Oslavijo¹⁶.

V pismih najdemo tudi mnogo drugih podatkov o Vybiralovem sistematičnem zasledovanju življenja zamejskih Slovencev, saj izvedo, da je vsaj nekaj let prejemal Goriško stražo, Mladiko, Jadranski almanah, Čuka, Naš glas, večino koledarjev itd. Bevk mu je v tem času pošiljal večino knjig, ki so izšle v tej sredini, kot je razvidno iz omenjanja pošiljk Goriške mohorke, Goriške matice... Možna je tudi natančna datacija Vybiralovega zanimanja za italijanščino in prvih neposrednih stikov s to kulturo¹⁷. Posebno pomembna pa je korespondenca za proučevanje Vybiralovih metod popularizatorskega dela in njegovega prizadevanja za obogatitev olomouške knjižnice. V enem izmed pisem izvedo celo, da se ni lotil prevajanja drame, če ni našel možnosti za njeno uprizoritev. Pozornost bi veljalo usmeriti tudi na pomen Vybiralovega seznanjanja češke javnosti s takratnim položajem zamejskih Slovencev. Poleg tega pa so ta pisma tudi vir za proučevanje Vybiralovih stikov z ostalim slovenskim prostorom. Večkrat se npr. omenja Res, srečamo podatke, kdo je bil njegov gostitelj v Mariboru, izvedo, da je doma izkazal gostoljubje Novačanu itd.¹⁸

Žal korespondenca ne prinaša bistveno novih osvetlitev slovenskega pisatelja. Vir teh podatkov bi našli v Bevkovih pismih in če sodimo po Vybiralovih odzivih, nikakor niso nepomembni. V objavljenih enotah so zanimiva pričevanja o Vybiralovih pošiljkah čeških prevodov in periodike, v kateri so izhajali članki o slovenski

⁸ Str. 113.

⁹ Str. 113.

¹⁰ Prim. enote št. 3, 4, 51

¹¹ Str. 113.

¹² Bevk mu je posredoval znamke, pomagal pri nakupu nekaj drobnarij, bil je njegov gostitelj 1924. leta, ko mu je celo posodil nekaj denarja. Prim. enote št. 3, 7, 8, 9, 10...

^{12a} Prvi prevod Bevka je izšel v češčini 4. III. 1916 v Besedy Selskych Listu.

¹³ Str. 114.

¹⁴ Večkrat je omenjen dr. Janko Kralj (1898—1944), dr. Josip Bitežnik (1891—1960), Veno Pilon...

¹⁵ Prim. enote št. 3 in 61

¹⁶ Prim. enote št. 16 in 91

¹⁷ Prim. enote št. 14 in 151

¹⁸ Prim. enote št. 16 in 171

književnosti. Pogosto Bevk ni prejemal le separatnih odtisov, pač pa celotne številke revij. Tako je imel vsaj občasno neposreden stik s češkim kulturnim življenjem, kajti Vybíral je objavljaval v vrsti revij, med drugim tudi v Archi, Evi, Umeleckem listu, Selskych Listu... Nekateri teh izvodov so se celo ohranili v Bevkovi zapuščini. Zanesljivo je našel ta tisk ustrezen prostor v publicistiki goriških Slovencev in samo po sebi je razumljivo, kolikšna je bila odmevnost takšnih poročil med publiko. S tem pa dobiva sodelovanje med obema dopisnikoma dodaten, neprimerno večji pomen.

Značilni in tudi upoštevanja vredni so podatki o vlogi Bevka kot posrednika pri nastajanju marsikaterega prevoda, npr. Erjavčevih Slovencev. Bevk je tudi posredoval kontakte s Pregljem, Kraigherjem, Pilonom in drugimi. Podrobnost o posredovanju italijanskih katalogov in celo knjig nam ponazarja pomembno stran Bevkovega značaja. Pisatelj kljub ogorčenemu boju za pravice zamejskih Slovencev ni zašel v nacionalistično ozkost, saj je vedno znal pra-

vilno ceniti tudi umetniške dosežke sosednjega naroda.

Korespondenca nam torej osvetljuje tudi nekatere značajske komponente primorskega pisatelja: nesebično pomoč stanovskim kolegom pri njihovem uveljavljanju v tujini, gostoljubnost, predvsem pa zavzetost pri seznanjanju mednarodne javnosti o položaju takratnih zamejskih Slovencev. Pri tem svojem delu ni zanemarjal niti najmanjše možnosti.

Vybíralova pisma so torej zanimiva predvsem za tistega, ki proučuje češkega publicista in prevajalca, toda pomembna so tudi za poznavalce Bevkovega dela ter za tiste, ki jih zanimajo stiki med Slovenci in Čehi. Korespondenca nam namreč dopolnjuje mozaično sliko bogatega in plodnega področja medsebojnih kontaktov dveh kulturnih področij z novo dimenzijo. Vsekakor lahko upamo, da bo spodbudila raziskovalce k novemu razreševanju problemov, ki jih ti dokumenti odpirajo.

Jan Zoltan
Filozofska fakulteta v Zadru

NOVA SINTEZA O POLJSKIH DIALEKTIH

Vsak slavistični kongres predstavlja razen možnosti za neposredno konfrontacijo dosežkov posameznih znanstvenikov ter šol vedno tudi pomemben založniški dogodek. Tudi varšavsko srečanje je prineslo vrsto zanimivih izdaj, med katerimi je nedvomno na vidnem mestu delo Karola Dejne *Dialekty polskie* (Poljski dialekti)¹.

Knjiga, ki je zasnovana kot univerzitetni priročnik, ni monografski prikaz sodobnih poljskih govorov, temveč, kot navaja avtor, »obravnavajo predvsem vprašanja nastanka, širjenja ter dokončne ustalitve območij posameznih dialektičnih inovacij, skuša kolikor mogoče enostavno in hkrati izčrpno definirati bistvo opisane inovacije, določiti čas in vzroke njenega nastanka, navesti natančnejše podatke o času, ko se je pojavila v pismenstvu, ter ugotoviti, kako in v kolikšni meri je ustalitev kake dialektne značilnosti vplivala na spremembe v fonološkem sistemu govorov, ki jim je skupna.«² Tako formuliranje naloge in sama zasnova dela so avtorju narekovale tudi ustrezno metodologijo, katere osnovna načela so prikazana v razdelku I: *Osnovni pojmi ter termini dialektologije in dialektografije*. Kot je razvidno že iz navedenega naslova,

deli Dejna tradicionalno dialektologijo, obravnavano doslej kot jezikovno vejo, ki proučuje govorno diferenciacijo kakega terena ter raziskuje vzroke in procese, ki so to diferenciacijo povzročili, na dva dela: dialektografijo in dialektologijo. Ker je to nedvomno novost, če že ne vsebinska, pa vsaj terminološka, kaže povedati nekaj besed o posameznih delih.

Dialektografija naj bi po mnenju Dejne bila »uvodna faza narečnih raziskav; narečno stanje v določenem času na določenem jezikovnem ozemlju naj bi predstavila sinhronično opisno, kartografsko oziroma s klasificiranimi zbirkami gradiva, ne da bi pri tem upoštevala genezo in evolucijo jezikovne členitve, z eno besedo — dialektografija je opisna vsota vedenja o fonetičnih, slovničnih in slovarskih značilnostih posameznih govorov, ki sistematizirana zbirka podatkov o koncentriranju in obse-

¹ K. Dejna, *Dialekty polskie*, Warszawa 1973, s. 283 + 70 zemljevidov. Razen tega imajo Poljaki še dva univerzitetna dialektološka priročnika: K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego 1915, zadnja 1957*, in S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1959.

² K. Dejna, n. d., str. 9.

gu diferenciacij danega jezikovnega območja.³

Z dialektografijo so tesno povezani pojmi: *dialektična značilnost*, skupna večjemu številu govorov, in *značilnost posameznega govora* (kar razumemo kot jezikovni neologizem oziroma arhaizem), *govor* in *narečje*.

Dialektografski sinhroni opis govora ali narečja je izhodišče dialektološkim raziskavam, ki skušajo »pojasniti potek diferenciacije jezikovnih značilnosti, določiti vzroke za te procese in pogoje, v katerih potekajo, skratka — ugotavlja njihovo genezo, razvojna načela in formulira na osnovi teh raziskav sintezne posplošitve in zaključke. Dialektografija obravnava dialekt na jezikovna dejstva diahronično, v časovnem prerezu, pri čemer uporablja primerjalno metodo.«⁴

Dialektografija operira s pojmom *dialektna značilnost* ter *dialekt*. Termina dialekt ne uporablja kot sinonim za narečje, temveč označuje z njim tip jezika, katerega značilnosti določamo s specifičnimi diahroničnimi metodami: s filološko, notranjo rekonstrukcijo in zgodovinsko primerjalno metodo. Teritorialno naj bi dialekt ustrezal območju plemenske skupine.

Po avtorjevem mnenju sta dialektografija in dialektologija med seboj v enakem razmerju kot leksikografija in leksikologija, petrografija in petrologija.

Ob doslednem upoštevanju navedenih dialektoloških načel je Dejna podal novo sintezo poljskih dialektov z diahroničnega stališča (X. poglavje — 100 paragrafov). Med uvodnimi poglavji (I—IX) jih šest (IV—IX) obravnava indoevropsko, baltoslovansko in praslovansko dediščino. Precejšnjo pozornost je posvetil avtor etnogenezi Slovanov in inovacijam lehitske jezikovne skupine.

Poglavje XI (*Poljski dialekti*) je nekakšen povzetek, ki vsebuje natančen popis dialektnih značilnosti v osnovnih petih poljskih dialektih: kašubskem, mazoveckem, velikopoljskem, malopoljskem in šlezij-skem.

Osrednje mesto pripada poglavju X (*Poljske dialektne značilnosti*). Vsebuje fonološko in sistemsko interpretacijo skoraj šeststotih inovacij, ki členijo poljsko jezikovno ozemlje v pet velikih dialektnih kompleksov. V izboru obravnavanih dia-

lektnih značilnosti prevladujejo tiste z značajem sistemskih pojavov, ki se v nekih pogojih pojavljajo regularno in imajo v danem dialektu veljavo jezikovne norme. Spisek dialektnih značilnosti obsega predvsem fonetično — fonološke spremembe (par. 1—67), izbrana morfološka vprašanja (par. 68—79) ter fleksijsko-skladenjske probleme (par. 80—100).

Nesorazmerje med fonetično-fonološkimi ter ostalimi inovacijami je nastalo, ker se je avtor v težnji, podati sistemsko razlago dialektnih sprememb, moral opreti na natančen dialektografski opis dialektnih značilnosti, znano pa je, da sta bili domena tradicionalne dialektologije predvsem fonetika in deloma leksika, ki pa ni kategorizirani sistem.⁵ Zato pa je v obravnavanem delu tudi tako malo prostora posvečenega besedotvornim in morfološko-skladenjskim problemom. Leksika kljub svoji nedvomni vlogi pri dialektni členitvi sploh ni obravnavana.

Med fonetično-fonološkimi inovacijami so že zlasti zanimive in novatorske interpretacije vokalnih sprememb. Dejna izhaja iz splošne predpostavke, da diferenciacija vokalizma v poljskih dialektih (po izgubi kvantitete) temelji na fonologizaciji horizontalnega giba jezika (pomik naprej || pomik nazaj) ob hkratni redundanci drugega artikulacijskega faktorja (položaj ustnic: zaokrožitev || sploščitev) na nekaterih območjih poljskih dialektov, oziroma obratno na drugih območjih (fonologizacija lege ustnic ob redundanci giba jezika). Pred defonologizacijo kvantitete (do XVI. stoletja), ki je bila razen polnosti glasu (Klangfülle) odločujoča fonološka značilnost poljskega vokalizma, so imeli prej omenjeni artikulacijski faktorji redundantno vrednost.⁶

Neenaka fonološka vrednost jezikovnega giba in oblikovanosti ustnic je razbila poljsko jezikovno ozemlje na dve veliki dialektni območji: medtem ko je na severnem in vzhodnem ozemlju (Kašubi, Mazovše) fonološka značilnost razen stopnje odprtosti ustne votline še horizontalni jezikovni gib, drugotna, redundantna pa oblikovanost ustnic, je na ostalih področjih (Velikopolj-

³ K. Dejna, n. d. str. 12.

⁴ K. Dejna, n. d., str. 13.

⁵ Prim.: Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, Słownik terminologii językoznawczej. Warszawa 1968, 559.

⁶ Prim.: K. Dejna, O niektórych procesach różnicowania się wokalizmu. Rozprawy Komisji Językowej LTN, XIV, 1968. Str. 181—208.

ska, Malopolska, Šlezija) stanje ravno obratno.

Takšna sistemska fonološka razlaga je avtorju omogočila, da se je izognil utemeljevanju dialektnih pojavov z vplivi sosednjih dialektov, kar se je tako pogosto dogajalo pri starejših interpretatorjih. Načela kategorialnih razlag se drži avtor tudi pri konzonantnih inovacijah.

Po obravnavi sprememb, ki so povzročile fonološke premike v vokalnem in konzonantnem sistemu, je dosledno prikazal tudi grafično novi sistem, nastal po realizaciji obravnavane spremembe.

Ob razlagi posameznih pojavov je večkrat uporabljeno primerjalno gradivo s področja sosednjih polabskih, lužiških, čeških in slovaških dialektov ter s tem prekoračuje zgodovinske meje poljskih dialektov.

Kljub ožji zasnovi svojega dela (priročnik) avtor pogosto izkoristi priložnost za polemičen pregled dosedanjih mnenj o nekaterih dialektnih spremembah.

Vse v delu obravnavane dialektne značilnosti so ponazorjene na 70 zemljevidih ob koncu knjige (skupno je v delu 86 zemljevidov, 16 jih je umeščenih med besedilom). Žal pogrešamo zemljevid z natančnejšo razdelitvijo poljskih dialektov (prim. zemljevid št. 3 v: *Zarys dialektologii polskiej* S. Urbańczyka), saj je zemljevid št. XVI brez navedenih krajevnih imen premalo pregleden. Drugi pomislek se nanaša na leksiko, ki v delu ni upoštevana. Čeprav bi lahko to opravičili s težnjo po natančnem kategorialnem prikazu dialektnih pojavov, bi vendar pričakovali, da dosedanje obravnave besedja v poljskih govorih omogočajo dialektološko obravnavo vsaj zanimivejših leksikalnih enot.

Pričujoče poročilo ne želi le opozoriti na dosežek poljskega jezikoslovja, temveč skuša prikazati študentom slavistike povsem sodobno, sintezno obravnavo govorov enega slovanskih jezikov, obravnavo, ki bo nedvomno koristila vsakomur tudi nri študiju primerjalnega slovanskega jezikoslovja.

Kazimierz Woźniak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

MODELI V SINTAKSI OTROKOVEGA GOVORA

Sodobno teoretično jezikoslovje se v največjem času vse bolj oddalja od strukturalno-taksonomičnega metodološkega prijema. V središču njegovega zanimanja ni več jezik kot sistem znakov, ampak jezik kot končen sistem pravil, ki omogočajo tvorjenje neomejenega števila stavkov. Omenjeni metodološki premik, katerega glavni nosilci so raziskovalci pretvorbene (generativne in transformacijske) slovnice, raziskovalci, ki so delali z metodo pretvorbene (generativno-transformacijske) slovnice, pa vodi tudi v vse tesnejšo povezanost jezikoslovja z psihologijo. Medtem ko jezikoslovci snujejo teoretično hipotetične vzorce (modele) o naravi jezikovnega znanja in o procesih osvajanja le-tega, psiholingvisti proučujejo, ali ti modeli ustrezajo stvarnosti, to je resničnim jezikovnim procesom. Tako prvi ne morejo brez drugih in obratno: psiholingvisti si pomagajo s teoretičnimi izhodišči lingvistike, ki jim služijo kot delovne hipoteze pri empiričnem raziskovanju, a jezikoslovci z zanimanjem spremljajo spoznanja psiholingvističnih raziskav in ob njihovih rezultatih preverjajo pravilnost svojih predpostavk. Zato je otrokov govor — dolgo časa zanemarjeno

in podcenjevano področje jezikoslovnih študij — že dobro desetletje v središču zanimanja obeh omenjenih ved. Seveda tudi pedagogika bolj kot kdajkoli poprej z zanimanjem spremlja nova spoznanja jezikoslovja in psihologije; nadvse jo zanima pravo bistvo jezikovnega znanja, zlasti še zaporedje pojavljanja jezikovnih struktur v otrokovem govoru, saj bo šele na osnovi tovrstnega vedenja mogoče zares učinkovito načrtovati jezikovno vzgojo.

Z veseljem moremo ugotoviti, da je omenjeno sožitje jezikoslovja in psihologije povzročilo ponovno oživitvev že na prelomu prejšnjega in našega stoletja razširjene znanstvene panoge, psiholingvistike, tudi v jugoslovanskem prostoru. Prvo javno potrditev so doživela tovrstna prizadevanja na simpoziju o otrokovem govoru 1971 v Beogradu. Že takrat smo mogli ugotoviti, da sta posebej živahni središči Beograd in na vseh področjih dinamični Novi Sad, da pa v Sloveniji zanimanje za otrokov govor še ni prodrlo; za to je razlog v pomanjkanju usposobljenih strokovnjakov, saj je pečica tistih, ki delajo v slovenističnih raziskavah, preobložena z uresničevanjem zastav-

ljenih nalog; ni namreč mogoče pričakovati, bilo bi tudi nesmotrno, da bi z vsakim pojavom novega opustili staro nedodelano. Dokler ne bo primernih ljudi, bo seveda prav, če bomo ta napredek spremljali.

V okviru zgornjega razmišljanja z veseljem sprejemamo novo delo Modeli u sintaksi dečjega govora, ki ga je izdal inštitut za lingvistiko v Novem Sadu, priredili pa sta ga njegovi sodelavki Mirjana Jocić in Svenka Savić.

Inštitut za lingvistiko v Novem Sadu je 1971 začel s delom na raziskovalnem projektu z naslovom Sintaktična raziskovanja otrokovega govora 1—3. V zvezi s tem delom je junija 1973 organiziral mednarodni posvet z naslovom Modeli u sintaksi otrokovega govora. Posveta so se udeležili strokovnjaki iz Jugoslavije in tujine, ki se neposredno ukvarjajo s preučevanjem otrokovega govora, da bi posredovali metodološka izkustva in prikazali jezikoslovne modele, ki jih uporabljajo pri analizi otrokovega govora. Združevanje raziskovalnih projektov z različnimi oblikami izmenjave teoretičnih in empiričnih izkustev o raziskovanem predmetu se je namreč pokazalo kakor drugod tudi tukaj kot nepogrešljivo metodološko dopolnilo sodobnega raziskovalnega dela.

Knjiga Modeli u sintaksi dečjega govora vsebuje sedem referatov s posveta. V njih so v glavnem prikazani projekti o proučevanju otrokovega govora v ZDA, Jugoslaviji, Poljski, Madžarski in na Švedskem. Na koncu je dodana bibliografija vseh del, ki so citirana v knjigi, in indeks uporabljenih terminov.

Posebej velja opozoriti na uvodni referat Svenke Savić O nekim modelima sticanja jezika, v katerem avtorica prikazuje obstoječe modele v okviru generativne grammatike po kronološkem zaporedju njihovega nastajanja. Prispevek se odlikuje po sistematičnem in izčrpnem prikazu problematike in po seznanjenosti z najnovejšo literaturo o predmetu poročanja.

Dr. Slobin, profesor psihologije na berkeleyjski univerzi v Kaliforniji, je v referatu Berkeleyjski projekt o razvoju jezika v različnih jezikovnih okoljih predstavil zasnovo raziskave, ki preverja hipotezo o obstajanju običij procesov pri osvajanju jezikovnega znanja materinščine. V raziskavo so vključene skupine angleško, hrvatsko-srbsko, turško in italijansko govorečih

otrok, torej jeziki, ki predstavljajo kontrast med turškim, neindoevropskim tipom aglutinacijskega jezika in jeziki indoevropske skupine. Med indoevropskimi so izbrani trije tipi: srbohrvatski, z razvitim in svobodnim besednim redom, angleški jezik, analitičen in s položajsko vezanim besednim redom, ter italijanski jezik, ki je glede na besedni red in fleksijo nekje na sredini med obema. Iz referata so razvidni najsplošnejši obrisi raziskave, ne pa tudi teoretične in metodološke nadrobnosti.

Problemsko dopolnilo referata sta diskusiji Svenke Savić in G. Shugarjeve.

G. Shugar s psihološkega inštituta varšavske univerze, ki se tudi ukvarja s proučevanjem osvajanja materinskega jezika, je v referatu Otrokova aktivnost kot kontekst za proučevanje otrokovega govornega razvoja opozorila na enega najpomembnejših metodoloških problemov. Jezikoslovje je po njenem skušalo opisati jezikovne strukture, izločene iz otrokovega celovitega razvoja, vendar otrokovega jezikovnega razvoja ne moremo proučevati zunaj notranjega (psihološkega) in zunanjega (socialnega) konteksta, ki določa uporabo jezikovnih struktur.

Dr. R. Söderbergh, docentka na inštitutu za skandinavske jezike pri univerzi v Stockholmu in nosilka raziskave Sintaksa otrokovega govora, je v referatu O švedski raziskavi: otrokova govorica predstavila stanje, cilje in metodologijo raziskave. Avtorica poudarja, da so učitelji pokazali veliko zanimanje za to delo, posebej tisti, ki delajo s predšolskimi in zaostalimi otroki. Upajo, da bodo mogli spoznanja raziskave uporabiti neposredno v praksi. Začetne rezultate so tudi že praktično uporabili za izdelavo pripomočkov za branje, namenjenih otrokom, ki so šele začeli govoriti.

Dr. Melanija Mikeš je v svojem referatu spregovorila o uporabi in vrednotenju teoretičnih predpostavk v raziskovanju novosadskega inštituta za lingvistiko Sintaktične raziskave otrokove govorice.

Delo Modeli u sintaksi otrokove govorice prikazuje obstoječe lingvistične modele, kakor so jih uporabili v dosedanjih raziskavah o otrokovem govoru, in metodologijo nekaterih obstoječih raziskav otrokovega govora v različnih deželah. Seveda pa je v načinu simpozijskega dela vzrok, da avtorji mnoge probleme le nakazujejo, ne uteg-

nejo pa se jim izčrpnjeje posvetiti. Tako more knjiga služiti bolj kot orientacijski okvir za poglobljen študij najsodobnejše literature na področju proučevanja otrokovega govora. Slovence pa opozarja, da je

vendarle že čas, da posvetimo tudi pri nas razvoju otrokovega govora več pozornosti.

Olga Gnamuš
Pedagoški inštitut pri Univerzi
v Ljubljani

PO SLEDEH ZAČETKOV SLOVANSKE PISMENOSTI

V drugi polovici avgusta l. 1974 so na Ohridu odprli stalno razstavo Slovenska (= slovanska) pismenost. Pripravila sta jo Zavod za zaščito na spomenike na kulturata in Narodni muzej v Ohridu pod vodstvom prof. dr. Vladimira Mošina. To je bila pomembna prireditev za jezikoslovce (med njimi tudi številne udeležence sedmega seminarja za makedonski jezik, literaturo in kulturo, ki je prav tiste dni potekal v tem starodavnem kulturnem žarišču Makedonije), ki se ukvarjajo z zgodovino posameznih slovanskih jezikov ali njihovo primerjavo. Razstava predstavlja najpomembnejše in najznačilnejše spomenike slovanske pismenosti od začetkov do 18. stol. iz vseh tistih predelov slovanskega sveta, ki so v pisavi sprejeli in ohranili starocerkvenoslovansko tradicijo, tj. glagolico in cirilico. Tu je mogoče videti npr. starocerkvenoslovanske glagolske rokopise: Kijevske listke, Zografski evangelij, Asemanijev evangelij, Clozianov zbornik, odliček znamenite baščanske plošče — najstarejši spomenik v glagolici zapisanega hrvatskega jezika z otoka Krka, južnoslovanske cirilske rokopise iz 10.—11. stol. (Savina knjiga, Supraselski rokopis), najstarejše ruske zapise iz 10.—11. stol., srbska besedila iz 12.—13. stol., makedonske in bolgarske rokopise iz 13.—14. stol., bosanske srednjeveške tekste itd. Razstava ni omejena le na rokopisno gradivo, ampak prinaša tudi predmete materialne kulture, ki so kakor koli povezani z zgodnjim srednjim vekom, v katerem se je porajala slovanska pismenost. Še posebno jo oživljajo rokopisne iluminacije — okraski inicialk (začetnih črk) v rokopisih, ki izkazujejo bizantinski geometrijsko-rastlinski stil (npr. v Supraselskem rokopisu in Savini knjigi), in kopije fresk začetnikov in nadaljevalcev slovanskega pismenstva.

Nepoučenemu opazovalcu se utegne vzbuditi misel, zakaj v témo »slovanska pismenost« ne sodijo tudi tisti slovanski spomeniki, ki niso bili zapisani v glagolici ali cirilici, npr. slovanski Brižinski spomeniki v latinici. Kaže, da se pri tem srečuje, pravzaprav križa dvoje izhodišč: 1. izhodišče

(slovanske) pisave, ki so jo sprejeli nekateri slovanski narodi in je na razstavi ureničeno; 2. drugo izhodišče je nacionalna pripadnost kot taka, ki mediju pisave ne prisloja posebne narodnostno-razločevalne lastnosti, in mogoče bi smeli dodati, niti svetosti. Saj v kulturni sferi, ki jo pisno obvladuje latinica, na srednjeveških freskah zlepa ni motiva, ki bi tako poveljeval razširjevalce pismenosti (ki so to delali iz kakršnega že koli vzroka), kot je to najti v izredno bogatih in prefinjenih freskah in ikonah v prostoru, ki ga danes označuje cirilska pisna kultura. Prav v Ohridu se vrstijo motivi slovanskih prosvetiteljev bratov sv. Konstantina — Cirila in Metoda, njunih naslednikov sv. Klimenta in sv. Nauma s knjigo ali raznimi zapisi iz svetih knjig skoraj od cerkve do cerkve.

Če se že giblujemo na širšem področju, kjer se je rojevala slovanska pismenost, si ne moremo kaj, da bi ne obnovili, kako se je to dogajalo: prelomnico v kulturi in zgodovinskem razvoju slovanskih narodov pomeni prizadevanje bizantinskih misijonarjev solunskih bratov Konstantina — Cirila in Metoda, ki sta iznašla slovansko pisavo, uvedla slovanski knjižni jezik in prevedla potrebne bogoslužne knjige iz bizantinskega v slovanski jezik in ga vpeljala v bogoslužje. Svoje zgodovinsko poslanstvo sta začela v daljni Moravski in Panoniji, na ozemlju današnje Češkoslovaške (H. Polenakovič, V mugrite na slovenskata pismenost, Mislja, Skopje, 1973, str. 9).

Zanimanje slavistov zanju traja prav od začetka slavistike, ko je njen ustanovitelj Jozef Dobrovský (1753—1829, njegov grob je na velikem pokopališču v Brnu) poudarjal, da je pri filološkem proučevanju slovanskih jezikov potrebno posebno pozornost posvetiti starocerkvenoslovanski. Bibliografija razprav, ki se ukvarjajo v glavnem z njuno slovansko — moravsko misijo, obsega okrog 10 000 enot. Glavni vir za raziskovanje njunega življenja in dela so t. im. *Panonske legende* (Žitja Cirila in Metoda), pisane v starocerkvenoslovanski, ki so tudi sicer prijetno branje

z vrsto literarnih kvalitiet in številnih ha-
giografskih vložkov, brez katerih ni bilo
nobeno delo v tistem času. Sklepajo, da so
nastala takoj po njuni smrti z nalogo, da
se ohrani spomin na zaslužna začetnika
slovanske prosvete in bogoslužja in vzpod-
buda za njun nadaljnji razvoj. Pripisujejo
jih njunemu najbližjemu sodelavcu Klimen-
tu Ohridskemu. Obstajajo tudi drugi viri,
pisani v starocerkvenoslovanščini, grščini
in latinščini.

Konstantin in Metod sta kot otroka bogate
družine v Solunu, enem od središč bizan-
tinskega imperija, imela nekatere predno-
sti v izobraževanju. Metod je postal uprav-
nik neke slovanske kneževine, morda v
bližini reke Bregalnice in se tedaj dobro
spoznal z jezikom (ki ga je znal že od do-
ma kot vsi prebivalci Soluna), življenjem
in navadami slovanskih naseljencev. Ni
znano, zakaj je to mesto zapustil in se po-
menišil. Žitja več pripovedujejo o Kon-
stantinovi mladosti. Že zgodaj se je odlo-
čil za modrost — filozofijo in znanost —
in zavrnil dekle ali bogastvo. Carjev na-
mestnik ga je poslal v Carigrad na šolo, ki
je ustrezala današnji stopnji univerze, kjer
se je poleg drugega spoznal z filozofijami,
grško klasično književnostjo in drugimi
umetnostmi. Postal je bibliotekar v patri-
arhovi biblioteki v Carigradu, nato se je
po nekaterih obveznostih, ki mu jih je do-
ločal carigrajski dvor, pridružil bratu Me-
todu na Olimpu v Mali Aziji (ne v Grčiji!).

V slavistiki se najbolj zanimamo za *mo-
ravsko misijo*, za katero je po Panonskih
legendah dal pobudo moravski knez Ra-
stislav (846—870). Ko je utrdil državno ob-
last, se je posvetil vprašanju cerkvene or-
ganizacije. Latinsko-nemška duhovščina, ki
je imela cerkveno upravo v svojih rokah,
je pomenila nevarnost za samostojno mo-
ravsko državo. Zato je l. 862 poslal v Ca-
rigrad odposlance s prošnjo za misijonarje,
da bi organizirali cerkev na Moravskem in
 uvedli v bogoslužju razumljiv slovanski
 jezik. V njegovi prošnji ne le za učitelja,
 ampak tudi za škofa, ki bi organiziral mo-
 ravsko cerkev, da bi postala samostojna v
 odnosu do Rima, se kaže tudi politično
 ozadje moravske misije. Car Mihael je do-
 ločil zanj Konstantina in Metoda. Že prej
 sta opravila dve misiji in znala sta slovan-
 ski jezik iz okolice Soluna. Konstantin, ki
 je znal več jezikov, je na osnovi slovan-
 skega narečja, ki ga je poznal, sestavil prvo
 slovansko abecedo — glagolico, čeprav
 nekateri sklepajo, da bi to bila cirilica.
 Trditve, da je glagolica nastala prej, se

naslanjajo na Klimentovo žitje, ki ga je
 napisal njegov naslednik iz Ohrida v gr-
 ščini, kjer pravi, da je Kliment iznašel no-
 vo, praktičnejšo abecedo in jo v čast svo-
 jemu učitelju imenoval cirilica.

Prav tako je v slavistiki dolgo vladala ne-
 gotovost glede vprašanja, kateri jezik (na-
 rečje) je uporabil Konstantin za upisme-
 njenje. V razpravah o tem so slovanski
 slavisti živo sodelovali, saj je znano pre-
 pričanje J. Kopitarja in F. Miklošiča, da
 je bila starocerkvenoslovanščina prédnica
 slovenščine in sta jo zato imenovala staro-
 slovenščina, kar je za njim povzel tudi
 Levstik in v svoji vnemi včasih delal silo
 živi slovenščini. Njuno zmoto je častno
 popravil drug slovanski slavist, mnogo obe-
 tajoči, a prezgodaj umrli Vatroslav Oblak,
 ki je proučeval narečja v južni in severo-
 zahodni Makedoniji, in ugotovil, da je iz-
 vor starocerkvenoslovanščine na ozemlju
 severno od Soluna, kjer danes prebivajo
 Makedonci (V. Oblak, *Macedonische Stu-
 dien. Die slavischen Dialecte des südlichen
 und nordwestlichen Macedoniens*, Wien,
 1896). Posebno intenzivno se je s problemi
 starocerkvenoslovanščine ukvarjal univ.
 prof. Rajko Nahtigal (nekaj predmetnih
 razprav: Doneski k vprašanju o postanku
 glagolice, *Razprave ZDHV*, 1923, 135—178;
 Starocerkvenoslovanske študije, Lj. 1936;
 Euchologium Sinaiticum, Lj. 1941; Nekaj
 pripomb k pretresu Hrabrovega spisa o az-
 buki Konstantina Cirila, *SR* 1—2, 1948; 5—
 18; *Slovanski jeziki*, Lj. 1938, 1952^{II}), za
 njim pa Franc Grivec.

V najstarejših besedilih, ki so ohranjena iz
 tistega časa (nobeno izpod peresa Konstan-
 tina in Metoda ali njunih učencev Klimen-
 ta, Nauma, Kirila Bregalničkega, ki so nju-
 ni edini znani učenci), se jezik, ki ga je
 Konstantin prenesel v knjige, imenuje slo-
 vanski. Vanj so bile pred odhodom na Mo-
 ravsko prevedene nujne bogoslužne knji-
 ge. Ta jezik so lahko razumeli tudi morav-
 ski Slovani, ker so bile razlike med slo-
 vanskimi jeziki še nepomembne, zvečale
 so se šele pozneje po notranjem razvoju
 posameznih jezikov. Po avtorju Panonskih
 legend so bile prve besede, zapisane v slo-
 vanski pisavi: V začetku je bila Beseda ...
 iz evangelija sv. Janeza.

Na Moravskem sta bila prva slovanska
 učitelja s svojimi spremljevalci lepo spre-
 jeta. Dobila sta moravske učence, ki sta jih
 uvajala v bogoslužna opravila, prevajala
 Biblijo in pravila o odnosih znotraj cerkve.
 Vendar je bilo njuno sodelovanje precej

odvisno od političnega položaja v deželi. Nagajali so jima latinsko-nemški duhovniki, ker je ljudstvo zapuščalo njihove cerkve. Ko se je l. 864 Rastislav podredil nemško-bolgarski zvezi, je tudi ta duhovščina znova osvojila izgubljene polajaje in ni hotela posvečati njunih učencev. Skušala sta dobiti pomoč iz Carigrada, a ko sta nameravala tja, ju je v Panoniji zadržal knez Kocelj, ki je tudi želel slovenske prosvete in bogoslužja, in ju prosil za petdeset učencev, ki to obvladajo. Po postanku v Benetkah, kjer je Konstantin diskutiral z beneškimi duhovniki, da niso sveti samo hebrejski, grški in latinski jezik, ampak tudi drugi (armenski, perzijski, arabski, itd.) in je nesmiselno opravljati bogoslužje v jeziku, ki ga ljudstvo ne razume, sta odpotovala v Rim, kamor ju je povabil papež. Tam sta bila svečano sprejeta, ker sta prinesla s seboj relikvije pregnanega papeža Klimenta I, pa tudi zaradi političnih načrtov. Papeški prestol je hotel preko njiju doseči, da se tudi balkanski Slovani pridobijo za rimsko cerkev. Njun slovanski jezik je papež priznal tako, da ju je povabil, naj v njem opravita bogoslužje v nekaterih rimskih cerkvah. Konstantin je stopil v strog meniški red in dobil ime Ciril, a je umrl v tem mestu l. 869. Metod je bil posvečen v duhovnika, nato v škofa in odposlan kot papežev zastopnik, da širi krščanstvo pri Slovanih. Ko se je vrnil na Moravsko, je našel težke razmere. Nemški duhovniki so podirali njegovo delo, oslepili Rastislava, njegov vnuk Svetopolk je postal njihovo voljno orodje. Metoda so vrgli v ječo, iz katere se je rešil šele s papeževim posredovanjem po več kot dveh letih. Za nekaj časa je odšel h Koclju v Panonijo, po njegovi smrti se je vrnil na Moravsko. Tu je ponovno organiziral slovansko cerkev, prevajal bogoslužna dela, zaradi obtoževanja nemških duhovnikov se je šel zagovarjati v Rim, enkrat v mirnem času je šel poročati o svojem delu tudi v Carigrad, kjer je dobil vse priznanje. Nekaj pred svojo smrtjo l. 885 je določil za svojega naslednika Moravana — Gorazda. Tudi njega latinsko-nemški duhovniki niso priznali in skoraj vsi učenci solunskih učiteljev so bili pregnani z Moravske. Angelarij, Naum in Kliment so zbežali na jug, v Bolgarijo. Prvi je umrl, druga dva sta prišla v Makedonijo.

O življenju najslavnejšega Metodovega učenca Klimenta ne vemo mnogo. Njegov življenjepis rekonstruirajo iz obširnega Klimentovega žitja, ki ga je napisal v grščini njegov ohridski naslednik škof Teofilakt v zadnjih letih 11. stol. Iz njega sta

dokazani letnica in kraj smrti: l. 916, Ohrid. Doslej je znanih petnajst del, ki so zanesljivo njegova, za okrog 40—50 pa sklepajo, da jim je on avtor na osnovi njihovih stilnih in jezikovnih posebnosti. Kliment Ohridski se šteje za prvega izvirnega in nadarjenega slovanskega pisatelja, ki je pomemben za vse slovanske literature in narode. Njegov življenjepisec piše, da je napisal pridige za vse praznike, njemu pripisujejo že omenjene Panonske legende in hvalnico v čast slovenskemu učitelju Cirilu Filozofu. Pri opevanju njegovih zaslug se opira na bizantinsko poetiko, sicer sta za njegova dela značilni jasnost in enostavnost. V zvezi z njegovo literarno dejavnostjo je treba omeniti, da je vsaj po nekaterih predvidevanjih Kliment Ohridski povezan tudi s slovanskim pismenstvom. Sklepajo, da je katero njegovih del vplivalo na drugi Brižinski spomenik, ali da je vsaj vir za ta spomenik in Klimentovo pridigo v spomin apostolu ali mučencu skupen. Njegova tradicija je izpričana tudi v srbskih, bolgarskih in ruskih rokopisih.

Klimentovi učenci in nasledniki na škofovskem prestolu ga opisujejo kot velikega borca proti zaostalosti in neutrudnega učitelja. Pod njegovim vodstvom se je šolalo okrog 3500 učencev v t. im. ohridski šoli in del od njih se je posvetil tudi literarnemu prizadevanju, ne le posvetnemu in bogoslužnemu. Številne ikone in freske od najstarejše do najnovejše dobe pričajo, da se njegova priljubljenost skozi stoletja ni zmanjšala. Ohridski škofje so si šli v čast, če so bili naslikani skupaj z njim. Poročila navajajo, da ni kultiviral le ljudi, ampak tudi pokrajino. Divje, negojeno drevje si je v svoji škofiji, katere meje še niso dokončno ugotovljene (omenjena naselja v njej so Glavinica, Devol, Ohrid), prizadeval zamenjati s sadnim drevjem, ki ga je dobil iz Grčije.

O Klimentovem sodelavcu sv. Naumu je še manj podatkov. Po obstoječih biografi-jah sodeč ni bil tako vsestransko aktiven kot Kliment. Po prihodu v Makedonijo je sedem let poučeval, nato je odšel v samostan, kjer je umrl l. 910 in je pokopan v cerkvi, ki nosi danes njegovo ime.

To bi bilo v najskromnejših potezah življenja in delu prvih slovanskih prosvetiteljev. Pri obravnavi njune problematike so tehtno in odločilno sodelovali tudi slovenski slavisti.

Tradicija slovanske pismenosti je močno uzaveščena v južnem delu naše domovine.

O njej pričajo čudovite freske in ikone po ohridskih in drugih cerkvah (sv. Kliment, sv. Sofija, ostanki nekdanje Klimentove cerkve, sv. Nauma, grobova sv. Klimenta in sv. Nauma), ljudsko izročilo in ne nazadnje tudi pričujoča ohridska razstava.

Zgodovina je dovolila paradoks, da je dežela, kjer je tekla zibelka slovanske pismenosti, dobila zadnja svoje narodnostne pravice in pravno uzakonjen literarni jezik. Vendar je tudi dediščina Cirila in Metoda, njenih naslednikov Klimenta, Nauma in drugih vplivala, da je ta jezik postal hitro vsestransko funkcionalen in bogat, o

čemer nas prepričuje znanstveno in umetniško delo ne le vélikega Makedonca Blaže Koneskega, ampak tudi njegovih naslednikov na obeh področjih.

Uporabljena literatura:

1. Haralampie Polenakovič, Vo mugrite na slovenskata pismenost, Mislja, Skopje, 1973.
2. Prospekt z večkrat omenjene razstave.
3. Radmila Ugrinova-Skalovska, Srednovekovni književni školi vo Makedonija, VII. seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, 1974.
4. Jože Toporišič, SKJ I, Maribor, 1968.
5. France Tomšič, Zapiski v slovenskem jeziku ZSSI, Lj. 1956, str. 170—184.
6. Lovett F. Edwards, Macedonia, London, letnice izdaje ni.

Marija Stanonik
SAZU v Ljubljani

SLOVENISTIKA V GÖTTINGENU

Lektorat slovenščine na oddelku za slavistiko pri Univerzi v Göttingenu vodi od l. 1970 dr. Peter Scherber, ki je hkrati asistent na rusistiki.

S slovenščino se je prvič seznanil v zimskem semestru l. 1961 v Frankfurtu, ko je tam predaval pol leta kot gost prof. dr. Bratko Kreft. Nato je tri leta poslušal prof. dr. Antona Slodnjaka, pri katerem je dobil témo svoje doktorske disertacije z naslovom: Die slovenische Elegie, Studien zur Geschichte der Gattung 1779—1879. Vendar jo je zagovarjal pri nemškem slavistu, prof. dr. Alfredu Rammelmeyerju, ker prof. Slodnjaka ni bilo več v Frankfurtu. Delo je izšlo pri založbi Franz Steiner, v Wiesbadnu l. 1974. (Gl. podrobno oceno — avtor J. Koruza — v tej in prihodnji številki!)

Scherber tudi sicer sodeluje pri popularizaciji slovenske literature. Za Kindler Literatur Lexikon, ki je izhajal od l. 1964—1974, je napisal okrog dvajset prispevkov o slovenski literaturi. Še kot študent je prevedel v nemščino Kreftovo Véliko puntarijo, pozneje pa Hiengovo Cortesovo vrnitev in Zupanov Upor črvov, ki so ju uvrstili tudi v nemški radijski program in je posebno prva bila lepo sprejeta. RTV Ljubljana je na mednarodnem tednu radijske igre v Ohridu l. 1972 uporabila njegov nemški prevod radijske igre Likvidacija D. Zajca in l. 1973 Ali naj te z listjem posujem R. Šeliga. V zvezi s svojimi prevajalskimi načrti je povedal, da je treba imeti zveze z založbami in jih negovati. Če bi založba predlagala kakšen prevod, bi se dela lotil, sicer trenutno nima časa.

Zanimanje dr. Petra Scherberja za slovensko literaturo je dokaj široko, saj ga ne

pritegujejo le starejša obdobja, ki so zajeta v njegovi disertaciji, ampak tudi najnovejša slovenska literarna dogajanja. Od prozaistov najbolj ceni R. Šeliga. Tretje področje, ki ga zelo mika, je pesniška podoba S. Kosovela in nekaterih njegovih sodobnikov. Trenutno pripravlja za računalniško obdelavo poezijo F. Prešerna. Rad bi ugotovil konkordanco (soodnosnost) besedja, pozneje pa podobo naglasov in rim. Razmišlja, da bi bilo pri interpretaciji Prešernovega dela treba upoštevati términ bidermayer, o čemer smo sicer nekaj že slišali na predavanjih prof. dr. B. Paternuja.

Čeprav ima tudi za delo pri slovenistiki lepe načrte in želje, jih mora vsaj začasno puščati ob strani, ker ima svoje strokovne obveznosti na rusistiki. Tako je ukvarjanje s slovensko literaturo po njegovih besedah lahko le znanstveni konjiček, pri čemer mu veliko pomenijo osebne zveze s Sloveni.

Na vprašanje, katere učbenike rabi pri slovenskem lektoratu in kako ga organizira, je dr. P. Scherber povedal, da se naslanja na knjigo prof. J. Toporišiča Zakaj ne po slovensko? s ploščami vred, kar je izšlo l. 1969 pri Slovenski izseljenski matici v Ljubljani. Pripomni je, da to sicer ni najbolj primeren pripomoček, saj je namenjen angleško govorečim slovenskim izseljencem. Poleg tega ima vse preveč tiskovnih napak, ki bi jih bilo treba v ponovni izdaji nujno odpraviti. Prav tako uporablja tudi plošče istega avtorja, ki so izšle l. 1961 v Zagrebu z naslovom Slovenački jezik na ploščama; izgovor i intonacija s recitacijama. Zadnji čas si pomaga še s knjigo in kasetami Tečaja slovenskega jezika, kate-

rega avtorji so E. Andoljšek, L. Jevšenak in T. Korošec, izšel pa je l. 1973 pri delavski univerzi Boris Kidrič v Ljubljani. Njegova pomanjkljivost je, da nima naglasov in tudi sicer ni primeren za tujca z zelo drugačno strukturo jezika. Iz navedenih del dr. P. Scherber sestavlja tečaj za začetnike in nadaljevalni tečaj. Zelo pogreša primerno delo za učenje slovenščine, ki bi bilo res namenjeno tujcem, saj so našeti učbeniki večinoma neustrezni.

Zelo redko imajo lahko vaje branja (Lektürübungen), na katerih prebirajo dela slovenskih avtorjev. Navadno so izbrana sporazumno s študenti. Pred leti so brali npr. Kosmačevo Balado o trobenti in oblaku, ki je vsem zelo ugajala. Letos so začeli s pravljico o povodnem možu, nato je motiv navedel na branje in obravnavo Prešernove balade z enakim naslovom. Zanimivo je, da se za lektorat priglasijo vedno po trije udeleženci. Od letošnjih sta dr. Ines Köhler, ki je sicer v Hamburgu doktorirala z bolgaristično temo in Ulrike Jekutsch že bili na seminarju slov. jezika, literature in kulture v Ljubljani. Ulrike Jekutsch je povedala, da si je izbrala za svojo seminarsko nalogo Tavčarjevo delo 4000. Zaman je iskala slovensko strokovno literaturo o znanstveno fantastični pripovedi, zato si je pomagala z rusko in nemško.

Glede splošnega položaja slavistike v Zahodni Nemčiji je dr. P. Scherber poudaril, da je brez ruščine slavistika tam nemogoča. Tri četrtine študentov na slavistiki v Göttingenu ima vpisano čisto rusistiko. Od ostale ene četrtine imajo skoraj vsi za glavni predmet ruščino in zraven največ poljščino. Ni deset študentov, ki bi imeli

južnoslovansko skupino za glavni predmet. Slovenščina je vedno le na tretjem mestu. Tako je predvsem zaradi težav z zaposlitvijo po dokončanem študiju, ker za te predmete ni mogoče dobiti mest na šolah. Kot motivacijo, zakaj se kljub temu nekateri odločajo za ta študij, je navedel njihova potovanja v Jugoslavijo (in Bolgarijo) in poletne seminarje južnoslovanskih jezikov.

Pri ogledu slavistične knjižnice je opaziti dokaj bogato starejšo in sodobno slovenistično literaturo, tako strokovno kot leposlovno. Na vprašanje, kako je organizirana nabava teh knjig, je dr. P. Scherber povedal, da redno dobivajo Slavistično revijo. Jezik in slovstvo ter Sodobnost. Nekaj starejših knjig so nakupili po antikvariatih v Ljubljani, nekaj so jih dobili s posredovanjem R. Trofenika v Münchnu, njemu naši antikvariati pošiljajo svoje ponudbe in on jih posreduje dalje. Za tekoče izide knjig je prvi in glavni informator Knjiga, glasilo slovenskih založb. Knjige, ki po njegovi presoji pridejo v poštev za njihovo knjižnico, naroča preko uvoznih podjetij v Münchnu. Z veseljem lahko ugotovimo, da Knjiga opravlja svoje koristno poslanstvo ne le doma, ampak tudi v inozemstvu. Nekaj knjig dobijo tudi z zamenjavo z ustreznimi slovenskimi ustanovami (Univerza, SAZU).

Nedvomno je dr. Peter Scherber v Göttingenu eden tistih dragocenih ambasadorjev slovenske kulture, hkrati pa tudi njenih vsega upoštevanja vrednih raziskovalcev, kakršnim gre vsa naša pozornost in podpora.

Matija Stanonik
SAZU v Ljubljani

V OCENO SMO PREJELI

Od založbe Obzorja v Mariboru

Strniša, Gregor: Severnica, 1974; 210 str.

Hace, Matevž: Zadnja rokolovka in druge zgodbe, 1974; 144 str.

Hergold, Ivanka: Vse imaš od mene, 1974; 140 str.

Gajšek, Vladimir: Beli listi, 1974; 120. str.

Miškot, Rudi: Južni križ, 1974; 59 str.

Peršolja, Aleksander: Nad poljem mrak, 1974; 44 str.

Jenko, Simon: Pesmi 1865, Janko Kos: Simon Jenko ali pesništvo med romantiko in

realizmom, Iz slovenske kulturne zakladnice 16, 1974; 206 str.

Grafenauer, Niko: Kritika in poetika, Znamenja 48, 1974; 163 str.

Pibernik, France: September, 1974; 69 str.

Kajč, Milan: Školjke, 1974; 147 str.

Kralj, Tomaž: Sončni polž, polž sonca, 1974; 53 str.

Časopis za zgodovino in narodopisje, Nova vrsta X/1974, 1. zv.; 214 str.

Od Slovenske matice

Koblar, France: Slovenska dramatika II, 1973; 290 str.

Zidar, Pavle: Legenda, 1974; 105 str.

Od Mestnega gledališča ljubljanskega

Živo gledališče I, II, Knjižnica MGL 63, 64, ur. Dušan Tomše, 1975.

Od SKAD Gorica

20 let SKAD, 1975; 35 + 9 nepaginiranih str.

Od Mladike v Trstu

Pertot, Bruna Marija: Bodi pesem, 1975; 55 str.

Od Hrvatskega filološkega društva v Zagrebu

Umjetnost riječi, Časopis za nauku o književnosti, XVII/1973, 1, 2.

Od Československe akademie ved, Ústav pro jazyk český

Staročeský slovník 6, 1974; 753—912 str.

UREDNIŠKO SPOROČILO

Članek Janeza Gradišnika o jezikovni normi v peti številki je uredništvo objavilo z namenom, da spodbudi teoretično razpravljanje v zvezi z nastajanjem novega SP; žal je pozabilo pripisati ustrezno izrecno opozorilo. — V zvezi z objavo pa so uredniki deležni različnih poljavnih in zasebnih ustnih kritik. K tem kritikam naj zato pripišemo:

1. Kot uredniki strokovne revije, ki želi in tudi mora biti odprta različnim pogledom na strokovna vprašanja (navsezadnje si Slovenci ne moremo privoščiti kopice skupinsko-interesnih strokovnih časopisov), se čutimo dolžni objavljati tudi takšne prispevke, ki se docela ne ujemajo z »oficialno« stroko in se morda niti uredništvo ne more docela strinjati z njimi — če so le dovolj aktualni in če ustrezajo programskim zasnovam JiS. Idealno bi kajpada bilo, imeti natančnejše in ožje profilirane, zato tudi številnejše slavistične časopise, pri našem kulturnem zaledju pa takšen strokoven časopis, kot je JiS, ne more biti drugega kakor kar se da funkcionalna neskupinska možnost za javno izmenjavanje strokovnih mnenj; tudi če so drugačna. — Da je takšna usmeritev, ki jo je revija kajpada ubirala tudi že prej (zlasti pod prejšnjim uredništvom), pravilna, pričajo vse bolj množeci se sodelavci (trenutno je v uredništvu gradiva za 5—6 številke, kar se v zgodovini časopisa verjetno še ni zgodilo) in tudi vse številnejši naročniki (trenutno okoli 2500, kolikor jih prav tako verjetno še ni imel noben slovenski slavistični časopis, pa tudi kakšno drugo strokovno glasilo bržkone ne).

2. Ker je vabilo k teoretični razpravi v zvezi z nastajajočim SP zadnjič odpadlo, naj ga zapišemo zdaj: vsak tak, kajpada ustrezno strokovno utemeljen prispevek je dobrodošel — saj gre za vprašanja, ki so spričo živosti jezika zmeraj na neki način odprta in pomembna (objaviti pa ga bo kajpada mogoče šele z jesenjo 1975/76, ker je tekoči letnik praktično zaključen).

Uredništvo JiS